

השפעת גובה קצבאות הילדים על פריון הילודה

אסתר טולידנו^א, נעם זוסמן^ב, רוני פריש^ג ודניאל גוטליב^ד*

סדרת מאמרים לדיון 2009.13
דצמבר 2009

^א מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי, tester@nioi.gov.il, טלי – 02-6709592.
^ב חטיבת המחקר, בנק ישראל, noam.zussman@boi.org.il, טלי – 02-6552602.
^ג חטיבת המחקר, בנק ישראל, roni.frish@boi.org.il, טלי – 02-6552670.
^ד מינהל המחקר והתכנון, המוסד לביטוח לאומי; אוניברסיטת בן-גוריון בנגב,
danielgt@nion.gov.il, טלי – 02-6709564.

תודה להדר דיוויש על ביצוע עיבודים מסקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ולארכסנדר גאליה, ללבנה אמון-כהן ולנאוה כהן על הסיוע בהכנת קובצי הנתונים והתמיכה המשובית. תודה ליובל מזר ולמשתתפי הסמינרים בחטיבת המחקר בבנק ישראל ובמינהל המחקר והתכנון במוסד לביטוח לאומי על הערותיהם המועילות.

הדעות המובאות במאמר זה אינן משקפות בהכרח את עמדת בנק ישראל

תקציר

המחקר בחן את השפעת גובה קצבאות הילדים בישראל על הילודה במהלך השנים 1994-2007, תוך התמקדות בקיצוץ בקצבאות בשנת 2003. בהסתמך על בסיסי מידע מנהליים של המוסד לביטוח לאומי, והתמורות הניכרות בגובה הקצבאות במהלך השנים, המחקר מגלה השפעה דיפרנציאלית לפי קבוצות אוכלוסייה: קצבת הילדים הממוצעת לילד מסדר גבוה הגדילה את ההסתברות של נשים נשואות ערביות ללדת בסדר גודל של 6-7 אחוזים ושל חרדיות בכ-3 אחוזים, ולא הייתה לקצבה השפעה על הילודה של כלל הנשים היהודיות הלא-חרדיות והדרוזיות; ההשפעה של הקצבה על הילודה של כל האוכלוסייה הסתכמה בפחות מ-2 אחוזים. נשים מבוגרות, מטופלות בהרבה ילדים, בעלות הכנסה משפחתית נמוכה וכאלו שגדלו במשפחות מרובות ילדים הגיבה בדרך כלל חזק יותר לשינויים בגובה הקצבה, יתר הדברים קבועים.

המחקר נערך זמן קצר לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים ולכן לא ברור באיזו מידה הירידה בילודה תתמיד. כמו כן הקיצוץ התרחש בסמיכות זמנים לתפניות במחזורי העסקים ולפגיעה נרחבת ברשת הביטחון החברתית ויתכן שהאומדנים לא התחשבו בגורמים אלו במלואם.

The Effect of Child Allowances on Fertility

Esther Toledano, Roni Frish, Noam Zussman, Daniel Gottlieb

Abstract

This study examines the effect of child allowances in Israel on fertility in the years 1994–2007, with special reference to the cuts in allowances in 2003. Based on the administrative database of the National Insurance Institute and the significant changes in the allowances, it was found that the effect differed among population subgroups. The average high-order child allowances increased the probability of a married Arab woman giving birth by about 6–7 percent, and of a married ultra-orthodox Jewish woman doing so by about 3 percent. The allowance had no effect on other Jewish or Druze women, bringing the effect on the total population down to less than 2 percent. Older women, those with many children, with a low family income or who grew up in large families generally reacted more strongly to changes in the level of child allowances, *ceteris paribus*.

The study was carried out shortly after the cuts in child allowances, so it is unclear to what extent the resultant decrease in fertility will endure. Furthermore, the cuts took place close to turning points in the business cycle and to reductions in other social benefits, and the estimates may not fully reflect these factors.

א. הקדמה

קצבאות הילדים הן כלי מרכזי של המדינה לסיוע למשפחות במימון הוצאות גידול ילדיהן. לאורך שנים נתפסו הקצבאות הנדיבות לילדים מסדר גבוה בישראל כדרך לתמוך במשפחות מרקע חברתי-כלכלי חלש, ויתכן שבתקופות מסוימות הן שימשו גם אמצעי לעידוד ילודה. במדינות רבות במערב, בהן פריון הילודה נמוך, ננקטת עד היום מדיניות לעידוד ילודה באמצעים שונים ובכללם קצבאות ילדים גבוהות, ניכויים/זיכויים במערכת המס בגין ילדים, מענקי לידה נאים, חופשות לידה ממושכות בתשלום וכיוצא בזה.

לדפוסי הילודה, ומכאן גם לקצב גידול האוכלוסייה, השפעות מרחיקות לכת בתחומים רבים ומגוונים, ובכללם קצב הזדקנות האוכלוסייה ואיתנות המערכת הפנסיונית, המדיניות הפיסקאלית (ובעיקר הוצאות חינוך ובריאות ותשלומי העברה), הרווחה של משקי הבית, היצע העבודה, המאזן הדמוגרפי בין קבוצות רוב ומיעוט ועוד. בסיכומו של דבר לדפוסי הילודה השלכות על הצמיחה הכלכלית. אחת משאלות המפתח המעסיקה כלכלנים ודמוגרפים היא מידת ההשפעה שיש לתמריצים כלכליים, ובכללם קצבאות ילדים, על הילודה. התיאוריה הכלכלית מצביעה על קשר חיובי בין גובה הקצבאות לילודה, בשל השפעות הכנסה ותחלופה חיוביות. הספרות המחקרית האמפירית מהעולם מצביעה בדרך כלל על לכל היותר השפעה חיובית חלשה. ממצאי מחקרים מישראל מעורבים – Beenstock (2007) מצא דווקא השפעה שלילית של גובה הקצבאות על הילודה; Frish (2008) בחן את האוכלוסייה הערבית ומצא לכל היותר השפעה חיובית חלשה; לעומת זאת Cohen et al. (2007) זיהו השפעה חיובית חזקה בכל קבוצות האוכלוסייה ו-Schellekens (forthcoming) אצל יהודים בלבד.

בשני העשורים האחרונים חלו תמורות ניכרות במבנה ובגובה קצבאות הילדים בישראל: באמצע שנות התשעים הועלו מאוד הקצבאות ללא-יהודים, עם החלפת קצבת "יוצאי צבא" בקצבת ילדים אוניברסאלית; בשנת 2001 הוגדלו בשיעור ניכר הקצבאות לילדים מסדר גבוה, בעקבות חקיקת "חוק הפרט"; בשנים 2002-2003 קוצצו קצבאות הילדים באופן חד, בעיקר במסגרת התוכנית להבראת המשק מיוני 2003 – הקצבה לילד שנולד עד אז קטנה בהדרגה, וילד שנולד לאחר מועד זה קיבל קצבה נמוכה בהרבה, בגובה הקצבה לילד ראשון, בלי קשר לסדר הלידה שלו, כך שהקצבה השולית לילד הבא הייתה בשנת 2007 נמוכה במונחים ריאליים בשלוש חמישיות מהקצבה בשנת 2000. בשנים 2009-2012 יועלו בהדרגה הקצבאות לילדים מסדר שני עד רביעי.

המחקר התמקד בבחינת ההשפעה שהייתה לגובה קצבאות הילדים על הילודה של נשים בישראל במהלך השנים 1994-2007, בדגש על התגובה לקיצוץ החד בקצבאות בשנת 2003. התמורות הניכרות במבנה ובגובה הקצבאות הן שאפשרו לזהות את השפעתן על דפוסי הילודה.

אוכלוסיית המחקר הקיפה את כל הנשים בנות 15-44 במהלך השנים 1994-2007. בסיס הנתונים – שמקורו בקבצים מנהליים של המוסד לביטוח לאומי – כולל מידע מפורט על דפוסי הפריון של הנשים ומאפייניהן הדמוגרפיים והחברתיים-כלכליים. נערכה הבחנה בין קבוצות אוכלוסייה שונות – יהודים לא-חרדים וחרדים, בדואים בדרום ובצפון, ערביי (מזרח) ירושלים, ערבים אחרים ודרוזים – הנבדלות זו מזו ברמת הפריון הכולל¹ (והתפתחותו על פני זמן), בין השאר בשל אמונות, תפיסות תרבותיות ומאפיינים

¹ הפריון הכולל (Total fertility rate) מוגדר כמספר הילדים הממוצע הצפוי לאישה במהלך חייה אילו דפוסי הפריון שלה היו זהים לאלו של כל הנשים בגיל הפריון בשנה נתונה (קוהורטה סינטטית). הפריון הכולל שונה מהפריון השלם (completed fertility) – מספר הילדים שנולדו בפועל לאישה עד תום תקופת הפריון.

חברתיים-כלכליים שונים. זיהוי החרדים בקובצי הנתונים התבצע בשיטה חדשה על בסיס לימודי נשים בסמינר חרדי ולימודי גברים בישיבה ואי-שירות צבאי.

הממצא המרכזי של המחקר הוא שלגובה קצבאות הילדים הייתה בשנים 1994-2007 השפעה חיובית דיפרנציאלית על הילודה בחלק מהאוכלוסייה. קצבת הילדים הממוצעת לילד מסדר גבוה הגדילה את ההסתברות של נשים נשואות ערביות (כולל בדואיות ומזרח ירושלמיות) ללדת בסדר גודל של 6-7 אחוזים ושל חרדיות בכ-3 אחוזים, ולא הייתה לקצבה השפעה על הילודה של כלל הנשים היהודיות הלא-חרדיות והדרוזיות; ההשפעה של הקצבה על הילודה של כל האוכלוסייה הסתכמה בפחות מ-2 אחוזים.

לגובה קצבאות הילדים הייתה לרוב השפעה חזקה יותר על הילודה של נשים מבוגרות, מטופלות בהרבה ילדים, בעלות הכנסה משפחתית נמוכה, וכאלו שבאו ממשפחות מרובות ילדים, יתר הדברים קבועים – ואותן נשים גם הפחיתו יותר את הילודה לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים בשנת 2003.

המחקר נערך זמן קצר יחסית לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים, והפרטים גם התקשו להעריך האם מדובר בשינוי קבוע או חולף – בפרט על רקע השינויים התכופים בקצבאות הילדים בתקופה הנחקרת ולאחריה. לכן לא ברור באיזו מידה הירידה החדה בילודה במהלך השנים 2004-2007 תתמיד בטווח הארוך ותביא להפחתת הפריור השלם, שכן בטווח הקצר הירידה יכולה לשקף – לפחות באופן חלקי – תופעה של דחיית לידות (spacing) לזמנים טובים יותר.

הקיצוץ בקצבאות היה אוניברסאלי ולכן אין אפשרות להסתמך על קבוצת ביקורת של ממש; לפיכך לא ניתן לשלול את האפשרות שחלק מצמצום הילודה בשנים האחרונות הוא תגובה למיתון הכלכלי של תחילת העשור וליציאה ממנו, כמו גם לפגיעה הנרחבת ברשת הביטחון החברתית אשר הקשתה על משפחות מעוטות הכנסה לממן את ההוצאות הכרוכות בגידול ילדים – ולכל אלו יש כפי הנראה שיקוף חלקי בלבד במשתנים המפקחים באמידות. בנוסף, יתכן שתהליכים מתמשכים בתחום החברתי, התרבותי, הדתי וכדומה הבשילו באותה העת והובילו לירידת פריור הילודה.

חשוב להדגיש שהעבודה התמקדה בהשפעת הקיצוץ בקצבאות הילדים על הילודה, בעוד שלמהלך יכולות להיות השלכות גם בתחומים נוספים – רווחת המשפחה, היצע העבודה של אמהות, מצבם הבריאותי של ילודים ומכאן גם מהלך חייהם, אי-שוויון בחלוקת הכנסות וכיוצא בזה. סוגיות אלו ראויות למחקרים נפרדים.

בכל זאת, נערכה בדיקה מקדמית של השפעת גובה קצבאות הילדים על היצע העבודה של נשים, והיא נמצאה, כצפוי, שלילית בקרב לא-יהודיות. לכן נבחנה גם ההשפעה הכוללת של קצבאות הילדים על הילודה, הנובעת גם מהשפעת הקצבאות על היצע העבודה של נשים ודרכו על פריור הילודה, והתוצאות נותרו ללא שינוי.

סדר העבודה הוא כדלקמן: בפרק ב' נסקור את הספרות, בפרק ג' נבחן את התפתחות גובה קצבאות הילדים במהלך השנים, בפרק ד' נתאר את בסיס הנתונים, בפרק ה' נציג סטטיסטיקה תיאורית. פרק ו' יוקדש לתוצאות האמידות – תחילה אמידות נאיביות של מספר הילדים שנולדו בתקופה שלאחר הקיצוץ החד בקצבאות הילדים בשנת 2003 בהשוואה לתקופה קודמת, ולאחר מכן אמידות של ההסתברות ללדת במהלך 1994-2007. נחתום בסיכום. בנספח מפורטת השיטה החדשה לזיהוי יהודים חרדים ונערכת השוואה לשיטות אחרות.

ב. סקירת ספרות²

המודלים התיאורטיים החלוציים העוסקים בכלכלת המשפחה בכלל, ובפריון הילודה בפרט (Becker, 1960 ו-1991; Becker ו-Lewis, 1973; Willis, 1973), מצביעים על הוצאות גידול הילדים כגורם מרכזי בקביעת הילודה, ומכאן שקצבאות ילדים ותמיכות נוספות מפחיתות את עלות גידול הילדים וצפויות להגביר את הילודה: גידול בקצבת ילדים מקטין את "המחיר" השולי של הילד הבא ומעודד ילודה (השפעת תחלופה), וגם העלייה בהכנסה המשפחתית בזכות הגידול בקצבאות לילדים הקיימים מתמרצת ילודה, בהנחה שילדים הם "מוצר נורמאלי" (השפעת הכנסה).

כיוון שגידול ילדים כרוך במשאבי זמן ככל שערך הזמן של ההורים גבוה יותר הילודה תפחת. כמו כן אותם הורים מעוניינים בילדים "איכותיים" ולכן יביאו לעולם פחות ילדים. מסיבות אלו קיים מתאם חיובי בין עוני לילודה (לסקירה ראו Jones et al., 2008).

מאז פותחו המודלים התיאורטיים התרחבה הספרות האמפירית הבוחנת את החלטות המשפחה על ילודה ומנסה לזהות השפעות תחלופה והכנסה.

בישראל נערכו עד היום מספר מחקרים שבחנו את השפעת גובה קצבאות הילדים על הילודה. מישר ומנסקי (2000) וכן Manski ו-Mayshar (2003) הראו כי מספר הילדים שנולדו לאשכנזית חרדית עלה מאוד בין התקופה שקדמה להרחבה המשמעותית במערך קצבאות הילדים בשנות השבעים לתקופה שלאחריה, וכן נרשם גידול מסוים בילודה של נשים בדואיות בדרום הארץ. ואולם, המחקרים לא אמדו את הזיקה בין גובה הקצבאות לילודה.

Beenstock (2007) מצא, בהסתמך על מפקדי האוכלוסין והדיר של 1983 ו-1995, כי לגובה קצבאות הילדים הייתה דווקא השפעה שלילית חלשה ומובהקת על ההסתברות ללדת. עם זאת, מדובר על מספר תצפיות קטן יחסית. סכלקנס ואופיר (2006) ו-Schellekens (2007 ו-forthcoming) אמדו בסדרות עיתיות, המבוססות על מפקד 1995, את השפעת השינויים בגובה קצבאות הילדים על הילודה של יהודיות. הסתבר כי בממוצע העלאת הקצבה לילד השולי באלף ש"ח (במחירי 2005) הגדילה את הסיכוי ללדת ב-3 עד 14 אחוזים, וההשפעה הייתה חזקה יותר בשנתיים הראשונות לאחר העלאת הקצבה ואצל בעלות השכלה גבוהה, מרובות ילדים ודתיות. לא נמצא קשר סטטיסטי מובהק בין השינויים בקצבאות הילדים לבין הילודה של האוכלוסייה הלא-יהודית.

Frish (2008) בחן כיצד העלאת הקצבאות לילדים מסדר שלישי ויותר במשפחות שאינן במעמד "יוצא צבא" (קבוצת טיפול) בשנים 1994-1997, עד להשוואתן לקצבאות למשפחות במעמד "יוצא צבא" (קבוצת ביקורת) שזכו עד אז לקצבה גבוהה הרבה יותר, השפיעה על פריון הילודה של הראשונות. בקרב בדואיות בדרום הארץ ובצפונה לא נמצא גידול בילודה של קבוצת הטיפול יחסית לקבוצת הביקורת, וזאת בניגוד לצפוי. אצל דרוזיות במחוז חיפה והצפון הייתה עלייה יחסית בילודה בקבוצת הטיפול (0.12 ילד לאישה במשך שנות פריון). כמו כן נבחנה ההשפעה הדיפרנציאלית של הגידול בקצבאות הילדים על הפריון של המוסלמים אזרחי ישראל לפי הכנסת הבעל, ובניגוד למשוער לא נמצאו הבדלים.

Cohen et al. (2007) בדקו את הזיקה בין גובה קצבאות הילדים לילודה (וליתר דיוק להסתברות להיכנס להריון) בשנים 1999-2005, תקופה שבמהלכה התרחש קיצוץ חד בקצבאות. המתבירים הבדילו בין אוכלוסיות שונות, וזיהו את החרדים על פי הזרם החינוכי של הילדים. המחקר כלל נתונים פרטניים על הכנסות ההורים מעבודה, השכלתם ומאפייניהם הדמוגרפיים. המחקר התמקד בפריון של נשים נשואות

² תיאור כללי של השיטות האקונומטריות ניתן למצוא אצל Hotz et al. (1997).

להן לפחות שני ילדים בתקופת החקירה (ולפחות אחד מהם למד בבית ספר). התוצאות מצביעות על קשר חיובי מובהק בין גובה הקצבאות לפיריון הילודה – הקצבה השולית לילד הבא הממוצעת מעלה את ההסתברות ללדת ב-7.8 אחוזים לפי גרסה מוקדמת של המחקר וב-2.2 אחוזים או 4.9 אחוזים (תלוי במודל) בגרסה מעודכנת של המחקר. ההשפעה חזקה יותר אצל חרדים וערבים, ובקרב משפחות עם הכנסה נמוכה. להרחבה ראו פרק ו, חלק 2.

בעולם נערכו מספר מחקרים שבחנו באופן ישיר את הקשר בין גובה קצבאות הילדים לפיריון הילודה. Milligan (2005) התבסס על הענקת קצבת ילדים נדיבה בחבל קוויבק בקנדה בשנים 1988-1997, וערך השוואה של פיריון הילודה שם לעומת בחבלים אחרים. הוא מצא שגידול בן אלף דולר קנדיים בקצבה למשך שנה הביא בממוצע לעלייה של כ-17 אחוזים בילודה (גמישות של 0.107), והילודה של הזכאים לקצבה המרבית עלתה ב-25 אחוזים³ (לממצאים דומים ראו גם Duclos et al. (2001), Wang ו-Parent (2007) הראו כי הגידול בילודה היה קצר טווח בלבד, שכן מאוחר יותר אותן נשים הקטינו את הילודה – מכאן שהתגובה שזוהתה במחקר הראשון היא הקדמת לידות, אך בסיכומו של דבר הפיריון השלם נותר בעינו.

במדינות רבות במערב אירופה ננקטת מזה שנים ארוכות מדיניות לעידוד ילודה – הענקת חופשת לידה ממושכת בתשלום וקצבאות ילדים גבוהות, פריסת מעונות יום מסובסדים וכדומה. מחקרים אחדים בחנו כיצד השפיעה אותה מדיניות על פיריון הילודה. Gauthier ו-Hatzius (1997) מצאו כי במדינות המתועשות העלאה של 25 אחוזים בתמיכה הממשלתית לילדים בשנות השבעים והשמונים הגדילה את הפיריון הכולל בטווח הארוך בכ-4 אחוזים; Buttner ו-Lutz (1990) מצאו שחלה עלייה ניכרת בשיעורי הילודה במזרח גרמניה בעקבות הארכה משמעותית של חופשת הלידה, ובשבדיה נמצאה גם כן השפעה חיובית של מדיניות לעידוד ילודה (Bjorklund, 2006).

בארה"ב ובמדינות מערביות נוספות נערכו מחקרים רבים שבחנו את הקשר בין תשלומי העברה לבין פיריון הילודה⁴. להתעניינות רבה זכו תוכניות רווחה (במיוחד הבטחת הכנסה לאמהות חד-הוריות – [AFDC] Aid to Families with Dependent Children), ובפרט כאלו שבהן גובה התמיכה תלוי במספר הילדים. בדרך כלל נמצא קשר חיובי (Acs, 1996; Fairlie ו-London, 1997; Grogger ו-Bronars, 2001; Camasso, 2004; Jagannathan et al., 2004); במחקרי חתך בין מדינות שונות בארה"ב לא נמצאה השפעה של תשלומי העברה על הילודה (Levine, 2002; Kearney, 2002), או שהיא הייתה שלילית (Joyce et al., 2004; Horvath-Rose ו-Peters, 2008). התוצאות רגישות מאוד למתודולוגיה (לסיכום הממצאים ראו Moffitt, 1998; Joyce et al., 2002).

מחקרים אחדים בחנו את ההשפעה על הילודה שיש לזיכוי מס בגין ילדים – השקולים לקצבת ילדים למי שהכנסתו מעל לסף המס – או לניכויים. בחלק מהמקרים נמצאה תגובה חיובית חזקה יחסית (Whittington et al., 1990; Whittington, 1992; Zhang et al., 1994; McNown ו-Ridao-Cano, 2004; Ridao-Cano ו-McNown, 2005); ובמקרים אחרים תגובה חלשה (Baughman ו-Dickert-Conlin, 2003, 2007). התגובה גדולה יותר בלידת ילדים מסדר נמוך (Georgellis ו-Wall, 1992; Brewer et al.,

³ ההכנסה המשפחתית השנתית הממוצעת לזוג עם ילדים עמדה בשנת 1996 על כ-51 אלף דולרים קנדיים (שם, הערת שוליים 7). הקצבה המרבית הגיעה ל-8 אלפים דולרים קנדיים במצטבר על פני 5 שנים עבור לידת ילד מסדר שלישי ומעלה.

⁴ זיהוי ישיר של השפעת ההכנסה על הפיריון בעייתי בגלל אנדוגניות של ההשתכרות ומספר הילדים. יוצא דופן הוא Black et al. (2008) שהראו כי משבר הדלק הראשון בשנות השבעים, שהוביל לגידול חד בהכנסת גברים אמריקאים בתעשיית מכרות הפחם, הביאה לעלייה מסוימת בילודה.

2007; Ohinata, 2008). Laroque ו-Salanie (2008) מצאו שבצרפת להטבות המס בגין ילדים יש השפעה לא מבוטלת על עידוד הילודה, במיוחד של ילד ראשון ושלישי. לדוגמה, הטבת מס בגובה 150 אירו לחודש לילד (בעלות שנתית כוללת של 0.3 אחוזי תוצר) צפויה להעלות את שיעור הפרייון הכולל ב-0.3 ילד. מספר מחקרים התחקו אחר הקשר בין עלות מעונות יום לבין פרייון הילודה. שלוסר (2006) לא זיהתה בישראל תגובה בטווח הקצר של הילודה להענקת פטור מתשלום שכר לימוד במעונות יום ובמשפחותונים במגזר הערבי, במסגרת חוק חינוך חובה חנים לגילאי 3-4, כנראה משום שהאמהות הגדילו את היצע העבודה שלהן. Hock ו-Furtado (2008) הראו כי כניסת מהגרים לארצה"ב, שהוזילה את עלות מעונות היום, הביאה לעלייה בפרייון הילודה של נשים משכילות. Mork et al. (2009) מצאו שבסבדיה שהפחתה משמעותית בעלות המעונות הביאה לגידול קטן בילודה, וכך גם במחקרים נוספים (לסקירה ראו שם).

הפחתת קצבאות הילדים בישראל בשנים 2002-2003 התרחשה בתקופה של מיתון כלכלי ושפל בשוק העבודה, שלאחריו נרשמה צמיחה מהירה, ולכן מעניין לסקור את התיאוריה הקושרת בין מחזור העסקים/תעסוקה לפרייון הילודה ואת תוצאות המחקרים האמפיריים. ההסבר המרכזי בספרות לקשר חיובי בין השניים הוא שילדים משיתים הוצאות טיפול בלתי הפיכות על הוריהם ומגבלת הנזילות עלולה להיות חריפה יותר בעת שפל, במיוחד עם בני משק הבית נקלעו לאבטלה ואז גם העושר של המשפחה פחת, תופעה המתעצמת עקב שחיקת ההון האנושי והפגיעה בהכנסות העתידיות. באותה המידה, מועסקות תמנענה מהריון ומיציאה משוק העבודה מחשש לאובדן התעסוקה. במקרה בו הבעל איבד את מקום עבודתו תנסה בת הזוג להשתלב בשוק העבודה על מנת להעלות את ההכנסה המשפחתית ופרייון הילודה יפחת. לבסוף, בזמנים קשים בשוק העבודה הסתברות הגירושים גדלה וכפועל יוצא הילודה תקטן. מאידך, הגורמים הבאים פועלים להגדלת הילודה בעת שפל כלכלי: העלות האלטרנטיבית של הזמן נמוכה, במיוחד של המובטלים⁵; דחיית הבאת ילדים מביאה בטווח הקצר לאובדן התועלת שהילדים מעניקים להוריהם והיא גם מעלה את הסיכון שבסוף תקופת הפרייון מספר הילדים בפועל יהיה נמוך מהרצוי – וגורמים אלו פועלים להחלקת פרייון הילודה על פני מחזור העסקים.

אשר למחקרים האמפיריים, Ben-Porath (1973) הראה כי בשנים 1950-1970 פרייון הילודה בישראל הלך יד ביד עם מחזור העסקים, במיוחד בקרב משפחות גדולות ויהודים יוצאי אירופה-אמריקה. Mira ו-Ahn (2002) הראו שברוב מדינות OECD יש מתאם חיובי בין מחזור העסקים (הנמדד לפי שיעור האבטלה) לבין הפרייון הכולל, ותופעה דומה זוהתה גם במדינות עולם שלישי (ראו, למשל, Lindstrom ו-Berhanu, 1999). תימוכין למתאם החיובי יש אצל Adsera (2005), שמצאה כי אבטלה גבוהה וממושכת של נשים במדינות האיחוד האירופי מפחיתה ילודה, ומקטינה בספרד את מספר הילדים בפועל לעומת הרצוי (Adsera, 2006). Mira ו-Ahn (2001) הראו שתקופת אבטלה ממושכת של גברים בספרד הביאה לדחיית גיל הנישואים ובמידה מוגבלת גם תעסוקה במשרות חלקיות או ארעיות. לעומת זאת, ההסתברות של אותם גברים להביא ילדים, בהינתן שהם כבר נשואים, כמעט ולא הושפעה ממצבם התעסוקתי. Kellokumpo ו-Huttunen (2009) מצאו כי בעקבות אובדן מקום העבודה של נשים בפינלנד (עקב סגירת העסק) הילודה לא השתנתה⁶, ואילו במקרה מקביל אצל גברים הילודה פחתה ב-1 עד 2 אחוזים במהלך

⁵ עדות מעניינת המתקשרת לכך ניתן למצוא אצל Del Bono (2001), שהראתה כי ציפיות של מובטלות לשיפור במצבן התעסוקתי מובילות להגדלת ההסתברות ללדת בהווה.

⁶ ההסבר שהחוקרים מעלים לחוסר התגובה הוא נדיבות חופשת הלידה בתשלום בפינלנד – היא מוענקת גם למי שאינה עובדת.

שלוש השנים הבאות. לעומת זאת, Del Bono et al. (2008) מצאו עבור נשים באוסטרליה בנסיבות דומות ירידה של 5-10 אחוזים בילודה בפרק זמן של 3-6 שנים.

סקירת הספרות התמקדה בהשפעה על הילודה שיש להכנסת ההורים בכלל וקצבאות ילדים בפרט, כמו גם מחזורי העסקים, אך יש להדגיש שגורמים רבים נוספים תורמים אף הם לדפוסי הילודה: תמותות תינוקות, רמת השכלה ודתיות וכיוצא בזה.

לבסוף, לגובה קצבאות הילדים צפויה השפעה חיובית על רווחתם של ילדים בזכות היכולת להעמיד לרשותם יותר משאבים. יתר על כן, הקצבאות עשויות לשפר את היחסים בין בני המשפחה ולהפחית מתחים וחרדות, וכך לתמוך בהתפתחות הילד. Milligan ו-Stabile (2008) מצאו, בהסתמך על שינויים בגובה קצבאות הילדים בקנדה, שלגובה הקצבאות השפעה חיובית על הציונים של הילדים במבחנים ועל בריאותם הפיזית והנפשית.

ג. גובה קצבאות הילדים ושינויי החקיקה

קצבאות הילדים משולמות על פי חוק הביטוח הלאומי למשפחות בישראל על מנת לסייע להן במימון הוצאות הגידול של ילדיהן עד גיל 18. מאז אימוץ המלצת ועדת בן שחר (1975) – מעבר ממערכת ניכוי מס הכנסה בגין ילדים לקצבה אוניברסאלית לכל ילד, בלי תלות בתעסוקת בני המשפחה ובהכנסתם – עבר החוק גלגולים רבים. נסקור את שינויי החקיקה העיקריים, לפי סדר כרונולוגי, מאז בוטלה בהדרגה, בתקופה ינואר 1994 עד אוגוסט 1997, ההבחנה שהייתה קיימת שנים ארוכות בגובה הקצבה בין "יוצאי צבא" (ובכללם יהודים שקיבלו פטור משירות צבאי) לאחרים, רובם ככולם ערבים⁷. לסקירות מפורטות של התפתחות קצבאות הילדים ושינויי החקיקה ראו מישר ומנסקי (2000), אופיר ואליאב (2005), מי-עמי (2008) והמוסד לביטוח לאומי (שנים שונות).

בתיקון לחוק הביטוח הלאומי מנובמבר 2000 (הנקרא גם "חוק הלפרט" על שם יוזמו), שמטרתו הייתה לסייע למשפחות מרובות ילדים, ונכנס לתוקף בינואר 2001, הוגדלה מאוד הקצבה לילד חמישי (47 אחוזים), שישי (33 אחוזים) ושביעי ומעלה (43 אחוזים) – ראו תרשים 1. כך לדוגמא, קצבאות הילדים למשפחה בת 7 ילדים גדלו מ-3,558 ש"ח בדצמבר 2000 ל-4,415 ש"ח בינואר 2001 (במחירי 2007) – ראו תרשים 2. כפועל יוצא גדל שיעורן של קצבאות הילדים לאותה משפחה מכ-43 אחוזים מקו העוני לכ-51 אחוזים (תרשים 3).

בשנים 2002-2003 חלה תפנית במדיניות הרווחה וקצבאות הילדים קוצצו ללא היכר. תחילה הוקפא עדכון הקצבאות ולאחר מכן הן הופחתו בשיעור של 15 אחוזים⁸. השינוי המשמעותי ביותר במבנה קצבאות הילדים התרחש במסגרת התוכנית להבראת המשק מיוני 2003. נקבע כי הקצבה לילד שנולד עד יוני 2003 ("ישן") תקטן בהדרגה מאוגוסט 2003, כך שבפועל היא תשתווה לקצבה לילד ראשון בסוף 2009⁹. ילד שנולד מיוני 2003 ואילך ("חדש") יקבל מיד קצבה בגובה הקצבה לילד ראשון, בלי קשר לסדר הלידה שלו¹⁰.

שינויי החקיקה מראשית העשור הובילו לירידה חדה בגובה הקצבה לילד מסדר שלישי ומעלה (במחירי 2007): לדוגמא, הקצבה לילד שביעי "ישן" ירדה מ-666 ש"ח לחודש בסוף 2000, ערב חקיקת "חוק הלפרט", עד ל-353 ש"ח לחודש בשנת 2009 (אילו נותר ילד מסדר שביעי); וליילד "חדש" מכל סדר שהוא היא ירדה ל-151 ש"ח לחודש כבר ביוני 2003, היתה לקצבה לילד ראשון. סך קצבאות הילדים למשפחה בת שבעה ילדים "ישנים" שעמדה בסוף 2000 על 3,558 ש"ח לחודש (כ-43 אחוזים מקו העוני) צנחה ל-1,755 ש"ח לחודש בסוף 2007 (19 אחוזים מקו העוני של 2007) ול-1,016 ש"ח אילו כל הילדים "חדשים".

⁷ לשם המחשה, בדצמבר 1993 – ערב שינוי החקיקה – עמדה קצבת "יוצאי צבא" לילד השלישי (שישי ומעלה) על 383 (672) ש"ח לחודש, במחירים ממוצעים של 2007, לעומת קצבה של 240 ש"ח (240) לילדים אחרים. ראו גם תרשים נ-1 בנספח.

⁸ בחוק ההסדרים במשק המדינה לשנת 2002 בוטל במרץ העדכון של קצבאות הילדים לפי מדד המחירים לצרכן ובנוסף הופחתו כל הקצבאות ב-12 אחוזים. בתוכנית החירום הכלכלית מאותה שנה נקבע כי החל מיולי ההפחתה תעלה ל-15 אחוזים והקצבאות לא יעודכנו בינואר 2003 בשיעור עליית המדד בשנה שחלפה (בפועל 6.5 אחוזים).

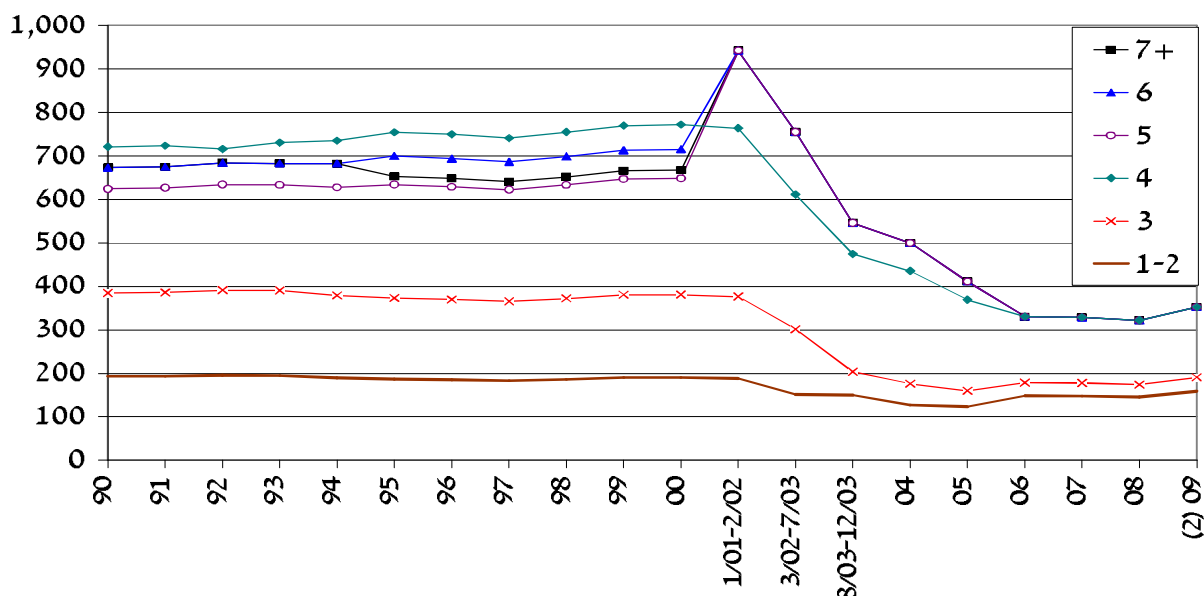
⁹ אומדנים של המוסד לביטוח לאומי מצביעים על כך שבסוף 2009 כמעט לא יותרו ילדים "ישנים" מסדר גבוה, משום שילד "ישן" המגיע לגיל 18 מפסיק לקבל קצבת ילדים וכל ילד נוסף "חדש" דוחק ילד "ישן" מקום אחד למטה בסדר הלידה.

¹⁰ בנוסף, בתקופה פברואר 2004 עד דצמבר 2005 הופחתו כל הקצבאות בכ-8 אחוזים נוספים והן לא עודכנו על פי עליית מדד המחירים לצרכן. בחוק המדיניות הכלכלית לשנת הכספים 2004 הופחתו קצבאות הילדים פעם נוספת: 24 ש"ח לחודש מקצבאות הילד הראשון עד השלישי מפברואר 2004 עד דצמבר 2005, 24 ש"ח לחודש מקצבאות הילד הרביעי ואילך בתקופה פברואר-יוני 2004 ו-5 ש"ח לחודש בתקופה יולי 2004 עד דצמבר 2005.

מחודש יולי 2004 משולמת "תוספת משפחה" לילד השלישי והרביעי במשפחות המקבלות גמלה להבטחת הכנסה או מזונות מהמוסד לביטוח לאומי. בשנת 2004 עמדה הקצבה על 101 ש"ח לילד.

לאחרונה, במסגרת חוק ההתייעלות הכלכלית לשנים 2009-2010 (חוק ההסדרים), יועלו ב-100 ש"ח הקצבאות לילדים "ישנים" ו"חדשים" מסדר 2-4 בהדרגה (במהלך התקופה יולי 2009 עד אפריל 2012).

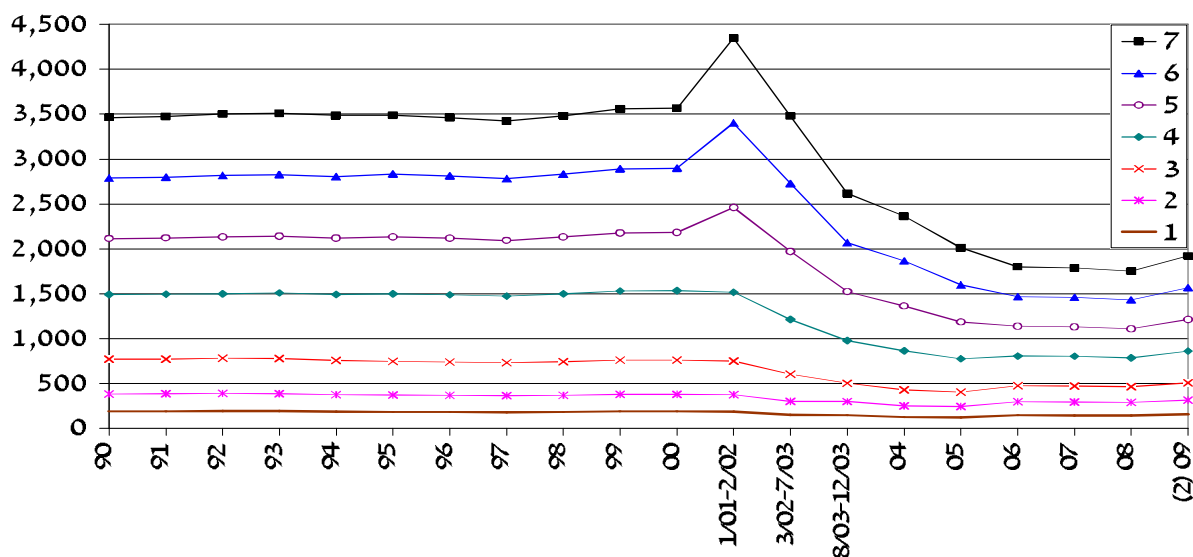
תרשים 1. קצבת ילדים¹ לפי סדר לידה
(ש"ח לחודש, במחירים ממוצעים של 2007)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

- (1) כולל קצבת "יוצאי צבא" (תרשים נ-1 בנספח עבור שאינם "יוצאי צבא"). לילדים שנולדו עד יוני 2003. ילדים שנולדו לאחר מכן מקבלים קצבה לילד ראשון (ושני) בלי קשר למספרם הסידורי.
- (2) בהנחה שמדד המחירים לצרכן של 2009 יהיה כמו ב-2008. לא כולל תוספת לקצבת ילדים מסדר 2-4 במסגרת חוק ההתייעלות הכלכלית לשנים 2009-2010 (חוק ההסדרים).

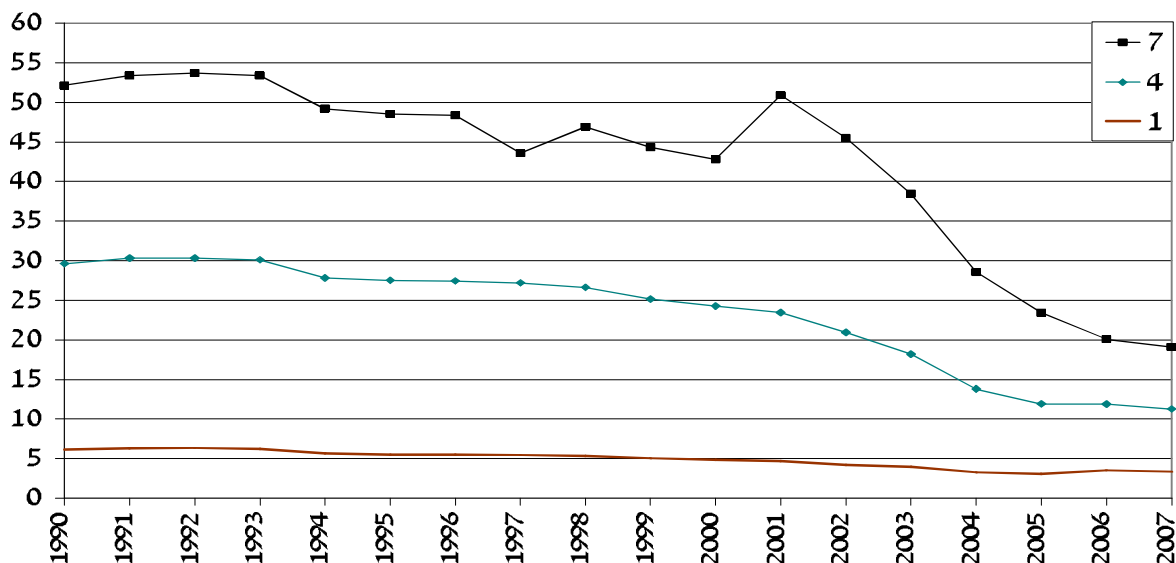
תרשים 2. קצבת ילדים¹ למשפחה, לפי מספר ילדים
(ש"ח לחודש, במחירים ממוצעים של 2007)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

- (1) כולל קצבת "יוצאי צבא". לילדים שנולדו עד יוני 2003.
- (2) בהנחה שמדד המחירים לצרכן של 2009 יהיה כמו ב-2008. לא כולל תוספת לקצבת ילדים מסדר 2-4 במסגרת חוק ההתייעלות הכלכלית לשנים 2009-2010 (חוק ההסדרים).

תרשים 3. קצבת ילדים^{1,2} למשפחה יחסית לקו העוני³, לפי מספר ילדים (אחוזים)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

(1) כולל קצבת "יוצאי צבא".

(2) לילדים שנולדו עד יוני 2003.

(3) קו העוני היחסי (מחצית ההכנסה הפנויה לנפש תקנית) המחושב על ידי המוסד לביטוח לאומי למשפחה עם 2 מבוגרים ומספר הילדים הנקוב בתרשים.

ד. בסיס הנתונים

נקודת המוצא למחקר היא כל הנשים הישראליות שנולדו בשנים 1950-1995, מהטעם שאנו מעוניינים לעקוב אחר דפוסי הילודה של בנות 15-44 מאמצע שנות התשעים ועד סוף 2007. אוכלוסיית המחקר הסתכמה בכ-2 מיליון נשים – ראו לוח נ-1 בנספח.

בשלב ראשון אותרו הנשים במרשם התושבים¹¹. ממרשם התושבים נאספו נתונים על הנשים, בן זוגן וילדיהן מאז 1950. נלקחו המאפיינים הדמוגרפיים של הנשים – תאריך לידה, ארץ לידה, תאריך עלייה, מצב משפחתי, לאום, ישוב מגורים ומיקוד¹² ותאריך פטירה. אין ברשותנו מידע על הדת ולכן לא ניתן להבחין בין ערבים מוסלמים לנוצרים¹³, למרות שהפריון של האחרונים נמוך בהרבה. קובץ בני זוג (בעל/גרוש או בעל שנפטר) הכיל את תאריך הלידה, תאריך נישואים אחרונים ותאריך פטירה. קובץ ילדי הנשים כלל את כל לידות החי, תאריך הלידה והמגדר. בקובץ לא נכללות לידות מת, המופיעות רק ברישומי משרד הבריאות¹⁴.

שאר מקורות הנתונים מבוסס על קבצים מנהליים של המוסד לביטוח לאומי. ממערכת הגבייה, בה מוגדר המעמד התעסוקתי של כל מבוטח, נשלף מעמדן של הנשים ובן זוגן מדי שנה החל מ-1968 (השנה

¹¹ לצורך המחקר לא נלקחו במניין התקופות שלפני העלייה לארץ, לאחר ביטול תושבות – כלומר עזיבת הארץ – וכמובן לאחר פטירה.

¹² ישוב מגורים ומיקוד נכון לינואר 2008 (אין מידע לתקופות קודמות).

¹³ בשנת 2007 כ-9.6 אחוזים מכלל הערביות בנות 15-44 היו נוצריות (הלמ"ס, שנים שונות).

¹⁴ בשנת 2007 היה שיעורן של לידות המת (במשקל 500 גרם ומעלה) כ-0.6 אחוז מסך הלידות, בדומה לשיעורן בשנים קודמות (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנים שונות). שיעור הפסקות ההיריון לפי חוק מכלל ההריונות הידועים (לידות והפסקות הריון לפי חוק) ירד בהתמדה – מ-12.5 אחוזים בשנים 1995-1999 עד ל-11.4 אחוזים בשנת 2007 – והשיעור לא רשם התפתחות חריגה בתקופה שלאחר הקיצוץ בקצבאות ילדים במסגרת התוכנית להבראת המשק (יוני 2003).

הראשונה עברה קיימים נתונים) ועד סוף 2007. הקובץ מאפשר לזהות מעמד תעסוקתי כמו גם חיילים בשירות חובה/שירות לאומי, תלמידי ישיבה וכן לומדים במוסדות על-תיכוניים לפי שם מוסד. המוסדות סווגו על ידינו לקטגוריות שונות ובכללן סמינרים לבנות חרדיות, אוניברסיטאות, מכללות אקדמיות, מכללות להוראה, מוסדות ללימודי הנדסאים וטכניים ועוד. יצוין כי מבוטחים העובדים ולומדים במקביל יופיעו בקובץ כמועסקים ולא כלומדים¹⁵. מעמד המבוטח שימש לזיהוי האוכלוסייה החרדית על סמך לימודי בנות בסמינר חרדי ולימודי בנים בישיבה ומשך השירות הצבאי (ראו פרק ה חלק 1 ונספח 1). נבנה קובץ תעסוקה והכנסה מעבודה של הנשים ובן זוגן לכל אחת מהשנים 1993-2007¹⁶. הקובץ כולל את המעמד בעבודה (שכיר/עצמאי), חודשי העבודה והשכר השנתי ברוטו/הכנסה מעבודה עצמאית ברוטו. כדי להשלים את תמונת ההכנסה המשפחתית נשלפו ממערכות גמלאות נתונים שנתיים על קצבאות העשויות להתקבל במשך פרק זמן ממושך על ידי הנשים ובן זוגן, מדי שנה מאז 1990 – מספר חודשי תשלום וגובה הגמלה. מדובר בקצבאות ילדים, הבטחת הכנסה, נכות כללית, מזונות ושארים.

¹⁵ כפועל יוצא, ועקב כיסוי חלקי של לימודים על-תיכוניים (למעט בסמינר חרדי ובישיבה) בשנות החקירה המוקדמות, לא נעשה שימוש במשתנה ההשכלה במחקר.

¹⁶ לעצמאים קיימים נתוני הכנסה עבור השנים 1998-2006.

ה. סטטיסטיקה תיאורית

1. כללי

הפריון הכולל של קבוצות אוכלוסיה שונות מוצג בלוח 1 ובתרשים 4. הפריון הכולל (Total fertility rate) מוגדר כמספר הילדים הממוצע הצפוי לאישה במהלך חייה אילו דפוסי הפריון שלה היו זהים לאלו של כל הנשים בגיל הפריון בשנה נתונה (קוהורטה סינטטית)¹⁷. נערכה הבחנה בין קבוצות אוכלוסייה לפי לאום ודפוסי פריון. בקרב היהודים¹⁸ מדובר על חרדים ועל אחרים; בקרב שאינם יהודים מבדילים בין בדואים בדרום הארץ (ערבים במחוז הדרום) ובדואים בצפונה (ערבים בישובים בדואים במחוז הצפון), ערביי (מזרח) ירושלים, ערבים אחרים (לא ניתן להבחין בין מוסלמים לנוצרים) ודרוזים (כולל צירקסים).

אישה הוגדרה חרדית במספר אופנים, כפי שמוסבר בהרחבה בנספח 1. חרדית בהגדרה צרה הוגדרה כאישה שלמדה/לומדת בסמינר חרדי ו/או אישה שנישאה לגבר שלמד/לומד בישיבה ולא שירת בצבא או שירת עד שנה. חרדית בהגדרה רחבה היא זו שהוגדרה בהגדרה הצרה, וכן אישה שקרובי המשפחה הבאים שלה הוגדרו כחרדים בהגדרה צרה: לפחות 2 אחים/אחיות, אב ו/או אם, לפחות 2 בנים/בנות וכן אישה שלבעלה שני קרובי משפחה כאלו. במחקר נתמקד בהגדרה הרחבה.

לוח 1. הפריון הכולל לפני ואחרי קיצוץ קצבאות הילדים במסגרת התוכנית להבראת המשק (יוני 2003)

קבוצת אוכלוסייה	1997-1996	2002-2001	2007-2006	הפרש ראשון	הפרש שני
	(1)	(2)	(3)	(3)-(2)	[(3)-(2)]-[(2)-(1)]
יהודים					
חרדים ¹	7.50	7.24	6.74	-0.51	-0.25
אחרים	2.22	2.13	2.20	0.07	0.02
ערבים					
בדואים – דרום ²	7.08	6.76	5.62	-1.14	-0.82
בדואים – צפון ³	4.06	4.04	3.25	-0.79	-0.77
ירושלים	4.05	3.97	3.56	-0.41	-0.34
אחר	3.71	3.70	3.08	-0.62	-0.61
דרוזים ⁴	3.30	2.85	2.52	-0.34	0.11
סה"כ	2.81	2.78	2.77	-0.03	0.03

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

(1) בהגדרה רחבה.

(2) ערביות המתגוררות במחוז הדרום.

(3) ערביות המתגוררות בישובים הבאים: אבטין, בועיינה-נוג'ידאת, ביר אל-מכסור, בסמת טבעון, דמיידה, זרזיר, חי'אלד, חוסנייה, חמאם, טובא-זגרייה, כמאנה, כעביה-טבאש-חג'אג'רה, מנשית זבדה, סואעד (חמרייה), סלמה, עראמשה, רומת הייב, שבלי-אום אל-ג'נס.

(4) כולל צירקסים.

מלוח 1 ומתרשים 4 בהמשך עולה כי בקרב חרדיות הייתה ירידה בפריון הכולל עד תחילת שנות האלפיים, ערב הקיצוץ החד בקצבאות הילדים, והוא הגיע לכ-7.2 ילדים. בשנים שלאחר מכן חלה ירידה ברורה בפריון הכולל (הפרש ראשון בלוח 1) והוא הגיע ל-6.7 ילדים בשנים 2007-2006, מתחת לפריון הנגזר

¹⁷ הפריון הכולל שונה מהפריון השלם (completed fertility) – מספר הילדים שנולדו בפועל לאישה עד תום תקופת הפריון. לאחר תקופה של ירידה בשיעורי הפריון הסגוליים (לידות לאלף נשים לפי גיל), כפי שקרה בישראל בקרב רוב קבוצות האוכלוסייה, הפריון הכולל נמוך מהפריון השלם המשקף דפוסי פריון היסטוריים גבוהים יחסית. במידה ומגמת הירידה בפריון תמשך הפריון הכולל כיום יהיה גבוה מהפריון השלם בעתיד.

¹⁸ עם היהודים נמנו גם עולים לא-יהודים (למעט לבנונים שהגיעו לארץ בעקבות יציאת ישראל מדרום לבנון בשנת 2000).

ממגמת הירידה שלו (הפרש שני בלוח 1). מעניין לציין כי מסקר כלל-ארצי מייצג שנערך בשלהי 2004 ובתחילת 2005 בקרב יהודים נשואים (או בקוהביטציה) עולה שחרדים – נשים וגברים כאחד – מעוניינים בממוצע ב-8 ילדים (DellaPergola, 2007). אצל יהודיות שאינן חרדיות, להן פריון כולל נמוך של קצת למעלה מ-2 ילדים, נרשמה יציבות ואף עליה קלה מאוד בפריון בתקופה שלאחר קיצוץ הקצבאות.

הירידה בפריון הכולל של הבדואיות בדרום הייתה בעוצמה חזקה – בעוד שלפני קיצוץ הקצבאות הפריון הכולל שלהן עמד על סדר גודל של 7 ילדים, לאחר שהוא ירד במשך תקופה ממושכת, לאחר מכן הייתה ירידה חדה ובשנים 2006-2007 הפריון הגיע ל-5.5 ילדים, הרבה מתחת לקו המגמה. גם אצל הבדואיות בצפון הארץ נרשמה ירידה בפריון הילודה, אך היא הייתה בהמשך למגמה שהסתמנה כבר בשנים 2002-2003. בקרב ערביות ירושלים – חלק הארי שלהן תושבות מוסלמיות¹⁹ פלסטיניות הזכאות ברובן לקצבאות ילדים, הפריון הכולל אמנם פחת קלות ערב הקיצוץ בקצבאות הילדים בשנת 2003 והגיע לכ-3.9 ילדים, ירידה העשויה להיות מוסברת בהרעה הניכרת במצבם הכלכלי בעקבות פרוץ האינתיפאדה השנייה והתעצמותה, אך בשנים שלאחר מכן נרשמה ירידה ברורה בפריון והוא התייצב על 3.6 ילדים בשנים 2006-2007.²⁰ אצל ערביות אחרות, אזרחיות ישראל שאינן בדואיות, חלה ירידה מתונה בפריון משנת 2002 ואילך, אך בשנת 2004 היא התגברה. לבסוף, לא ניתן להצביע על שינוי ברור במגמת הירידה בפריון הכולל של הדרוזיות, שבלאו הכי הוא נמוך ומתקרב לזה של יהודיות שאינן חרדיות.

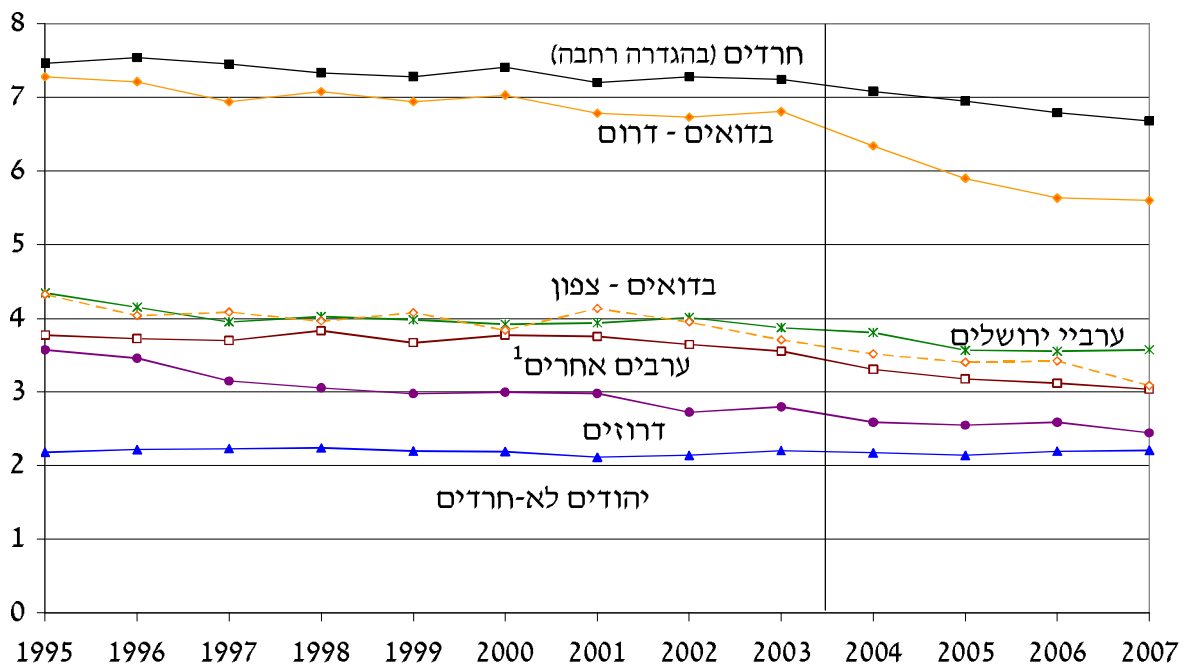
פריון הילודה מושפע בין היתר מגיל הנישואים, ובפרט בחברות דתיות ומסורתיות בהן נשים מביאות לעולם ילדים כמעט אך ורק במסגרת נישואים. לפיכך עלייה בגיל הנישואים צפויה להפחית את הפריון הכולל באותן חברות. בתרשים 5 מוצג הגיל החציוני של המתחתנות לראשונה בחלוקה לקבוצות האוכלוסייה השונות. מהתרשים עולה כי בשנים 2004-2007 חלה עלייה קלה בחציון גיל הנישואים של חרדיות, עלייה משמעותית בקרב ערביות ירושלים, בדואיות בצפון ודרוזיות, והמשך מגמת עלייה אצל ערביות אחרות. מעניין לציין כי בקרב יהודיות לא-חרדיות נכלמה מגמת העלייה ארוכת הטווח בגיל הנישואים.²¹

נתמקד עתה בשתי אוכלוסיות בעלות שיעורי פריון גבוהים – חרדים ובדואים בדרום הארץ.

¹⁹ בשנת 2007 כ-5 אחוזים מהערביות הירושלמיות בנות 15-44 היו נוצריות. הפריון הכולל שלהן עמד בשנים 2006-2007 על 1.97 ילדים בהשוואה ל-1.85 בשנים 2002-2003 (הלמ"ס, שנים שונות ועיבודי המחברים).

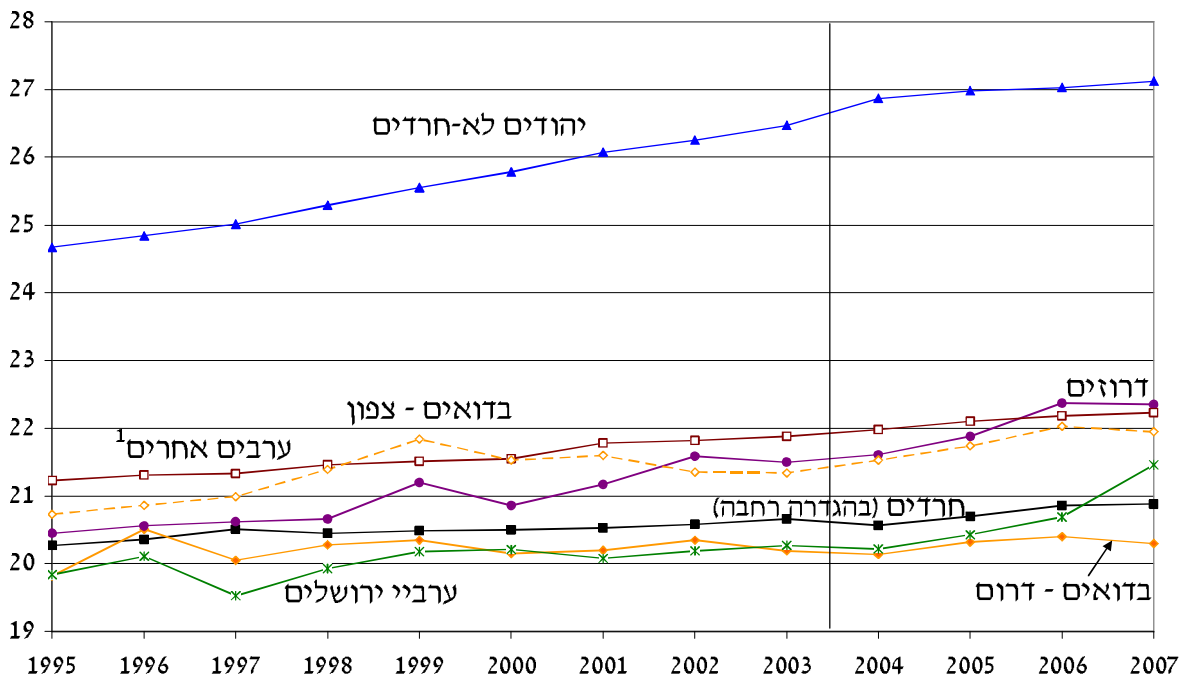
²⁰ הירידה בפריון הילודה של ערביי ירושלים יכולה להיות קשורה גם לבניית גדר ההפרדה. הגדר פגעה בחופש התנועה של הפלסטינים נושאי תעודות זהות ישראליות ולכן ניתן לצפות שחלקם יעדיפו להגר לתוך השטח המוניציפאלי של ירושלים. מאחר ומלאי הדירות בעיר מוגבל צפיפות הדיור תעלה (קמחי, 2006), ולכן הילודה עשויה להצטמצם. הסבר אפשרי נוסף לירידה בפריון הילודה של ערביי ירושלים הוא תיקון לחוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) התשס"ג-2003, האוסר על ישראלים שנישאו לתושבי השטחים לגור עימם בתחומי המדינה (בצלם, 2004). כפועל יוצא פחת קרוב לודאי שיעור ערביי ירושלים שנישאו לתושבי השטחים, להם פריון ילודה גבוה יותר; כפי הנראה נרשמה גם הגירה לשטחים של זוגות כאלו, כך שמשקל הרווקות באוכלוסיית ערביות ירושלים עלה, ואף לכך השפעה שלילית על הפריון.²¹ על הגורמים לעלייה בגיל הנישואים בישראל ראו סכלקנס ואופיר (2006).

תרשים 4. פריון כולל לפי לאום, 1995-2007

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) ערביות שאינן בדואיות או תושבות ירושלים (לא כולל גם דרוזיות).

תרשים 5. חציון גיל המתחתנות לראשונה לפי לאום, 1995-2007

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) ערביות שאינן בדואיות או תושבות ירושלים (לא כולל גם דרוזיות).

2. חרדים

במבט היסטורי (מישר ומנסקי, 2000²²) הפריזון השלם של חרדיות מזרחיות שנישאו עוד לפני קום המדינה עמד על כ-7 ילדים והוא ירד בקרב מתחתנות בשנות השבעים והשמונים לפחות מ-6 ילדים. לעומת זאת הפריזון השלם של חרדיות אשכנזיות עלה בתלילות מכ-3 ילדים בתקופה המוקדמת, בדומה לפריזון של יהודיות מזרחיות לא-חרדיות, והשתווה ואף עלה על זה של החרדיות המזרחיות בתקופה המאוחרת (ראו גם Berman, 1999). ההסבר המרכזי לפריזון הגבוה של החרדים הוא קיום מצוות "פרו ורבו". הסברות ביחס לעליית פריזון האשכנזיות ולירידה המתונה בלבד אצל המזרחיות מגוונות: הרחבת מערך קצבאות הילדים בשנות השבעים, הנהגת הסדר "תורתו אומנותו" שפטרה חרדים משירות צבאי אבל חייבה אותם ללמוד בישיבה ולא לעבוד, תמיכות שהוענקו לבחורי ישיבה, וכנראה גם תהליכי התחרדות. Berman (1999, 2000) העלה הסבר מתורת המועדונים (club good model) ולפיו הקפדה על קיום מצוות, ובכללן לימודים בישיבה והעמדת צאצאים רבים, מחזקים את מעמדה של המשפחה בקהילה, משום שהם מעידים בין השאר על נכונות לויתורים ועל הסתפקות במועט.

בתרשים 6 מוצג הפריזון הכולל של חרדיות בהגדרה צרה ורחבה. מהתרשים עולה כי הפריזון הכולל בהגדרה הצרה גבוה במקצת מהפריזון הכולל בהגדרה הרחבה, אך בכל מקרה הפריזון לפי שתי ההגדרות ירד מאוד משנת 2004 ואילך – בשנים 2003-2002 הוא עמד על 7.3-7.4 ילדים ובשנת 2007 על 6.7-6.8 ילדים.

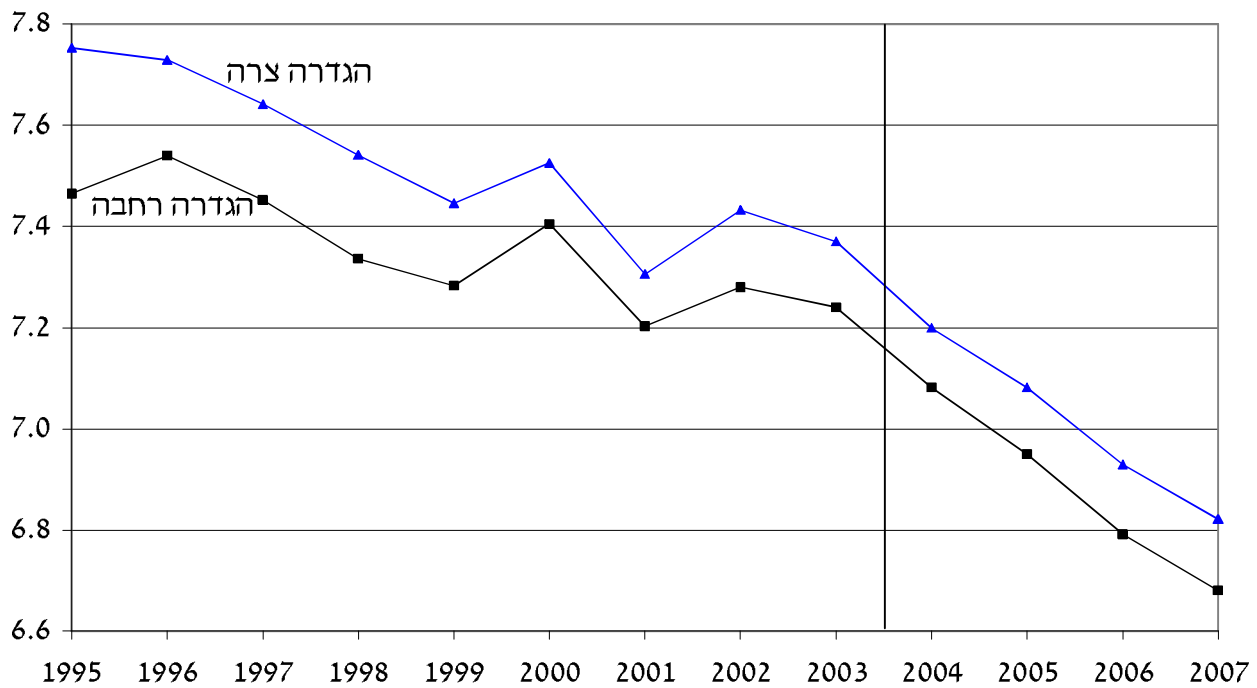
הקיצוץ בקצבאות הילדים, במסגרת התוכנית להבראת המשק מיוני 2003, היה עמוק יותר עם העלייה בסדר הילד. לכן מעניין לבחון כיצד הפריזון הסגולי של חרדיות לפי גיל התנהג במרוצת השנים, משום שניתן לצפות שחרדיות מבוגרות יחסית, להן בדרך כלל כבר מספר ילדים, תושפענה יותר מההפחתה החדה בקצבה השולית לילד הבא, ובכל מקרה הפגיעה בהכנסתן של משפחות מרובות ילדים משמעותית יותר מהירידה בהכנסתן של משפחות צעירות יותר ומעוטות ילדים. מתרשים 7 עולה כי שיעורי הפריזון הסגוליים של חרדיות בהגדרה רחבה ירדו לאחר הקיצוץ בקצבאות בכל קבוצות הגיל, למעט בקרב הצעירות והמבוגרות ביותר, הממעטות בכל מקרה ללדת.

תמונה דומה עולה גם מניתוח מספר הילדים שנולדו לחרדית בהגדרה רחבה במהלך שתי תקופות: בשנים 1997-2000, עוד לפני ש"חוק הפרט" נחקק, ובשנים 2004-2007 לאחר הקיצוץ בקצבאות. מספר הילדים שנולדו לחרדית בת 15-44 בתקופה המוקדמת עמד על 0.98 והוא ירד ל-0.92 בתקופה המאוחרת (במשך כל תקופת הפריזון של הנשים מדובר על ירידה של כ-0.5 ילד לאישה). מתרשים 8 עולה כי תופעה זו התרחשה בכל קבוצות הגיל, למעט הצעירות והמבוגרות ביותר. תרשים 9 מציג את מספר הילדים שנולדו לחרדית בשתי התקופות לפי מספר ילדיה בתחילת כל תקופה. מסתבר כי מספר הילדים שנולדו פחת לאחר הקיצוץ בקצבאות לנשים שהיו להן כבר 1-3 ילדים, ובמיוחד לנשים המטופלות כבר ב-8 ילדים ומעלה – אלו שההפחתה בקצבאות הילדים הייתה המשמעותית ביותר למשפחתן, הן בנוגע לקצבה השולית לילד הבא והן ביחס לסך קצבאות הילדים שבחזקתן.

בלוח נ-8 בנספח מוצג השינוי במספר הילדים שנולדו לאישה נשואה במהלך התקופה שלאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים בהשוואה לתקופה שלפניה לפי קבוצת אוכלוסייה, קבוצת גיל ומספר ילדים ערב כל אחת מהתקופות. מהלוח עולה כי הפריזון של נשים חרדיות נשואות פחת ברוב קבוצות הגיל ומספר הילדים (למעט נשים ללא ילדים), כאשר הירידה הייתה מובהקת בשכיחות רבה יותר אצל הצעירות והמטופלות בילד אחד עד ארבעה.

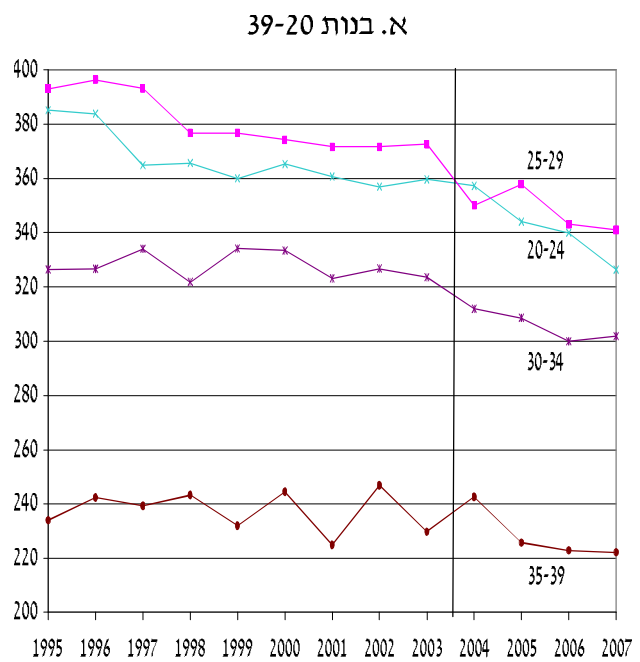
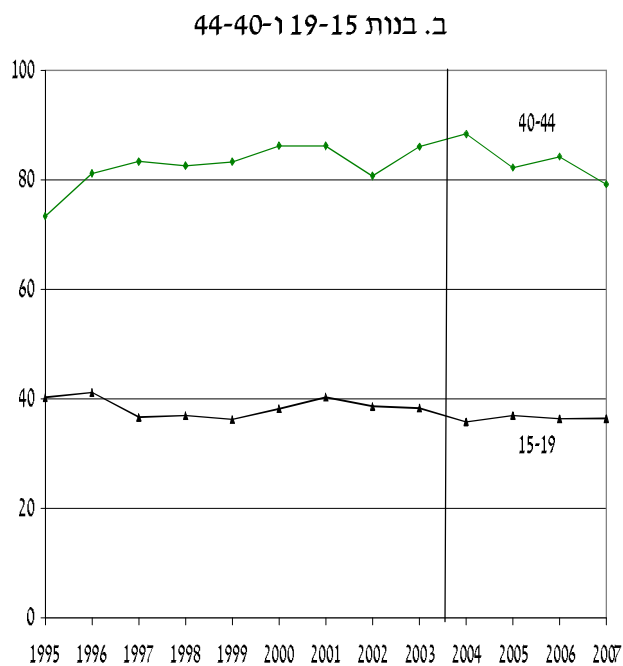
²² המחברים מגדירים חרדים לפי בית הספר האחרון של הבעל הוא ישיבה גבוהה.

תרשים 6. פריון כולל של חרדיות בהגדרות שונות, 1995-2007

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

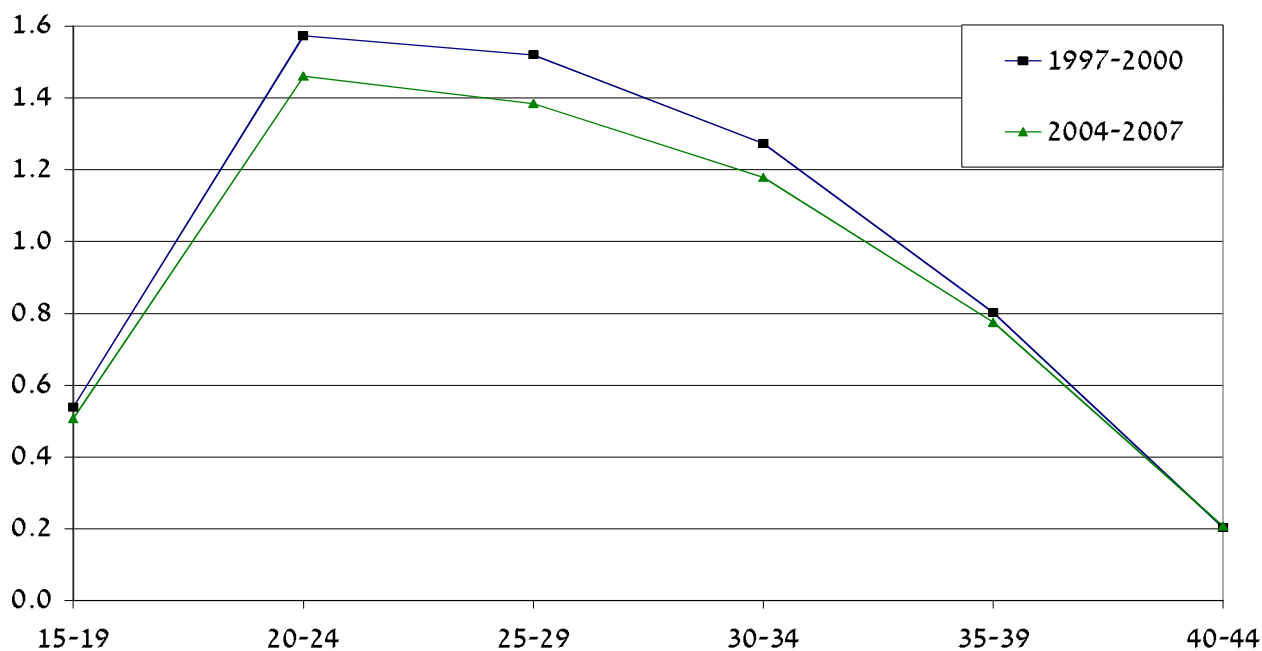
תרשים 7. שיעורי פריון סגוליים של חרדיות¹, 1995-2007
(לידות לאלף נשים)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) חרדיות בהגדרה רחבה.

תרשים 8. מספר הילדים שנולדו לחרדית בהגדרה רחבה, לפי גיל¹:

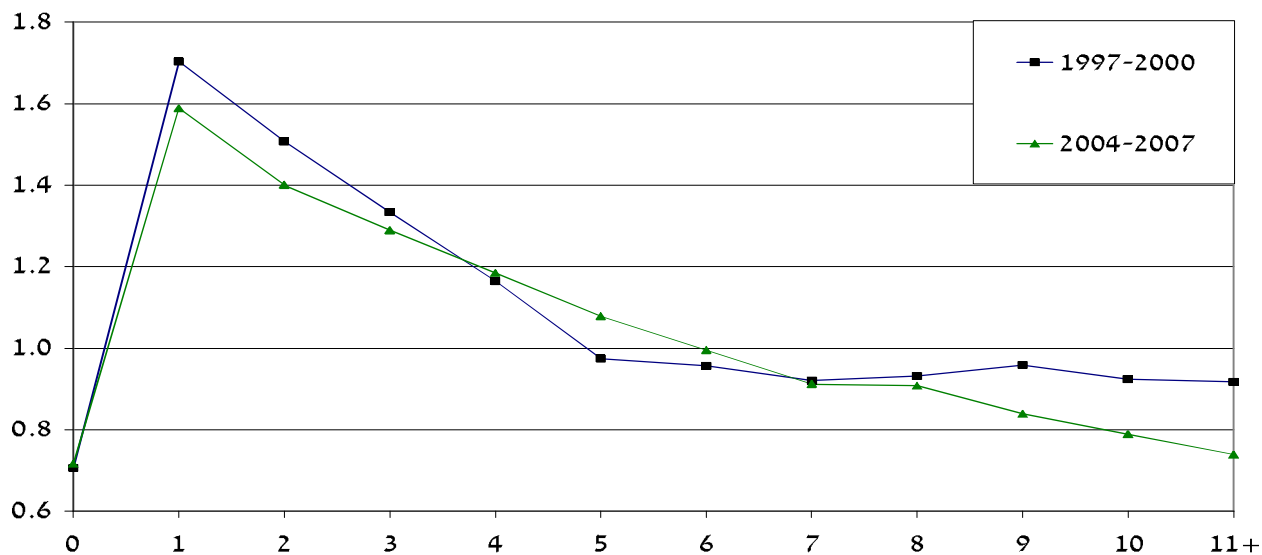
2004 עד 2007 בהשוואה ל-1997 עד 2000

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) גיל בתחילת כל תקופה.

תרשים 9. מספר הילדים שנולדו לחרדית בהגדרה רחבה, לפי מספר ילדים¹:

2004 עד 2007 בהשוואה ל-1997 עד 2000

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) מספר ילדים בתחילת כל תקופה.

3. בדואים

פריון הילודה הגבוה בחברה הבדואית יונק משלושה מקורות (מאיר ובן-דוד, 1994; בן-דוד, 2004): דתי, כלכלי ופוליטי-חברתי. לפי תפיסה רווחת באיסלם הילודה היא רצון האל ואין לפקח עליה, ותפיסה זו שכיחה יותר בקרב כפריים. במישור הכלכלי, הילדים בחברה הנוודית מסייעים ברעיית הצאן ועוזרים בעבודות משק הבית, הם זוכים לקצבת ילדים ובגרותם תומכים בהוריהם. לפיכך הילדים הם מעין מקור הכנסה בשעה שעלות גידולם נמוכה. כיוון שנשים מצטרפות למשפחת הבעל ואינן תומכות בהוריהן, ריבוי צאצאים מבטיח מספיק ילדים ממין זכר שיתמכו בהוריהם בבוא היום. במישור הפוליטי-חברתי, הבדואים מאורגנים לפי בתי-אב ושבטים ולכן לגודל הקבוצה יש השפעה על כוחה (שליטה בחברה, יתרון בהכרעות בסכסוכים [המשפט המנהגי] וביצירת קשרים, הנהגה מוניציפאלית ועוד).

תהליכים רבים הובילו במרוצת השנים לירידה בערכם של הצאצאים – עיור הוביל למודרניות ולצמצום ההסתמכות על מרעה כמקור פרנסה, במקביל לעלייה בשיעורי הלמידה של ילדים – ואלו הקטינו את הנחיצות והיכולת להיעזר בילדים ככוח עבודה; היחלשות המשפחה המורחבת, צורך פחות לפרנס את ההורים (ובכלל זה הענקת קצבאות זקנה מתחילת שנות השבעים) ועלייה בהוצאות הגידול של הילדים, במיוחד בעיר. תהליכי העיור פגעו פחות בערך הצאצאים במישור הפוליטי וזאת משיקולים של הנהגת הרשויות המקומיות. כפועל יוצא מהתפתחויות אלו פריון הילודה היה אמור לקטון, במיוחד אצל העירוניים. כנגד יכלו לפעול שני גורמים: הגדלת הקצבאות לילדים מסדר שלישי ומעלה משנת 1994 עם ביטול מעמד "יוצא צבא" (ראו פרק א'),²³ ועליית הפונדמנטליזם האיסלמי המתבטא גם בגידול ניכר בשיעור הנישואים הפוליגאמיים בשני העשורים האחרונים (Abu-Rabia et al., 2008). בפועל נרשמה ירידה בפריון הילודה בשנות השמונים²⁴ והתשעים (מאיר ובן-דוד, 1989; פריש, 2006).

במחקר נערכה הבחנה בין בדואיות בצפון הארץ – ערביות המתגוררות ביישובים הידועים כבדואים במחוז הצפון²⁵ (לא ניתן לזהות את האחרות) – לבין בדואיות בדרום הארץ (ערביות במחוז הדרום), וזאת משום שבדרום הארץ החברה הבדואית מסורתית הרבה יותר ופריון הילודה שלה גבוה (פירוט להלן). בשנת 2007 נמנו 11.4 אלף בדואיות בנות 15-44 בצפון הארץ ו-35.0 אלף בדרומה (ראו גם לוח נ-1 בנספח). בדרום הארץ מתגוררים הבדואים בשלוש צורות ישוב (בסוגריים התפלגות הנשים בנות 15-44 בשנת 2007, באחוזים): ישובי קבע (ותיקים) – חורה, כסיפה, לקיה, ערעה-בנגב, שגב-שלום, תל שבע (61) – ישובים לא-מוכרים (34) וישובים יהודיים (5). הבדואים המתגוררים בישובי הקבע הם במעמד חברתי-כלכלי טוב יותר מזה של הבדואים בישובים הלא-מוכרים, שהם קבוצת האוכלוסייה במעמד החברתי-כלכלי הנמוך ביותר בישראל (ראו גם שנתון סטטיסטי לבדואים בנגב 2004, 2005; אבו-בדר וגוטליב, 2008).

הפריון הכולל של בדואיות המתגוררות בישובי קבע בדרום הארץ היה יציב בשנים 2001-2003 (6.7 ילדים), ונמוך במקצת מהפריון הכולל של בדואיות המתגוררות בישובים לא-מוכרים (6.9 ילדים) – תרשים 10. לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים הפריון הכולל של שתי האוכלוסיות ירד מאוד – בקרב הראשונות הוא התייצב על 5.6 ילדים בשנים 2006-2007; ואצל האחרות הירידה הייתה מתונה במקצת, כך שהפריון הכולל פחת ל-5.9 ילדים. הירידה בפריון של הבדואיות בדרום הייתה משותפת לכל קבוצות הגיל (תרשים 11).

²³ פריש (2006) מצא, כאמור, שבעקבות הגדלת הקצבאות לא חלה עלייה יחסית בפריון הילודה של בדואיות שזכו להגדלת הקצבה בהשוואה לנשים במעמד "יוצא צבא" שכבר נהנו מקצבת ילדים גבוהה יותר.

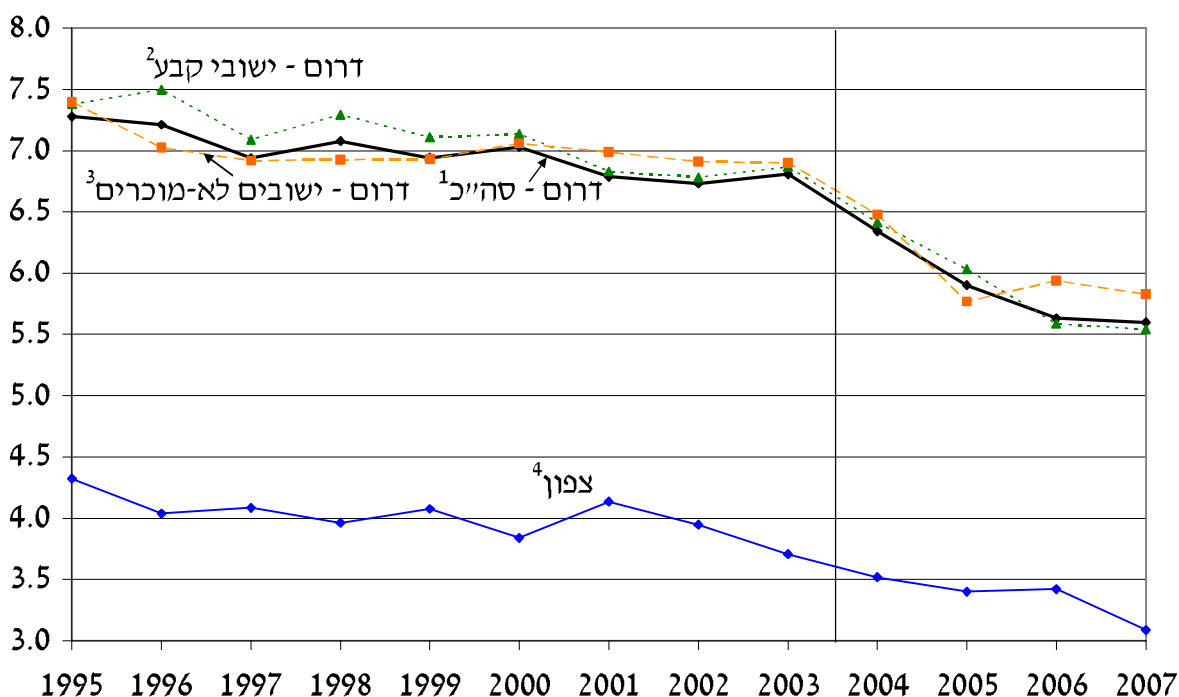
²⁴ הפריון הכולל של בדואיות בגיל 25-44 (שאין במעמד "יוצא צבא") ירד מ-8.1 ילדים בממוצע בשנים 1981-1988 ל-6.7 ילדים בממוצע בשנים 1994-1996 (פריש, 2006, לוח 12).

²⁵ ראו הערת שוליים 4 לתרשים 10

השוואה של מספר הילדים שנולדו לבדואיות בתקופה שלאחר קיצוץ הקצבאות ולפניה מלמדת כי הילודה פחתה בתקופה המאוחרת בכל קבוצות הגיל (תרשים 12) ומספר הילדים ערב כל תקופה (תרשים 13). מלוח נ-8 בנספח עולה כי פריון הילודה של בדואיות נשואות בדרום הארץ בתקופה שלאחר הקיצוץ בקצבאות היה נמוך יותר באופן מובהק מאשר בתקופה לפני כן, וזאת בכל קבוצות הגיל ומספר הילדים (למעט ללא ילדים).

הפריון הכולל של בדואיות בצפון הארץ נמוך בהרבה מזה של בדואיות בדרום, ומאז שנת 2002 הוא נמצא במגמת ירידה. מלוח נ-8 בנספח עולה כי הירידה בפריון הייתה מובהקת והקיפה את רוב קבוצות הגיל ומספר ילדים קודמים.

תרשים 10. פריון כולל של בדואיות, 1995-2007

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

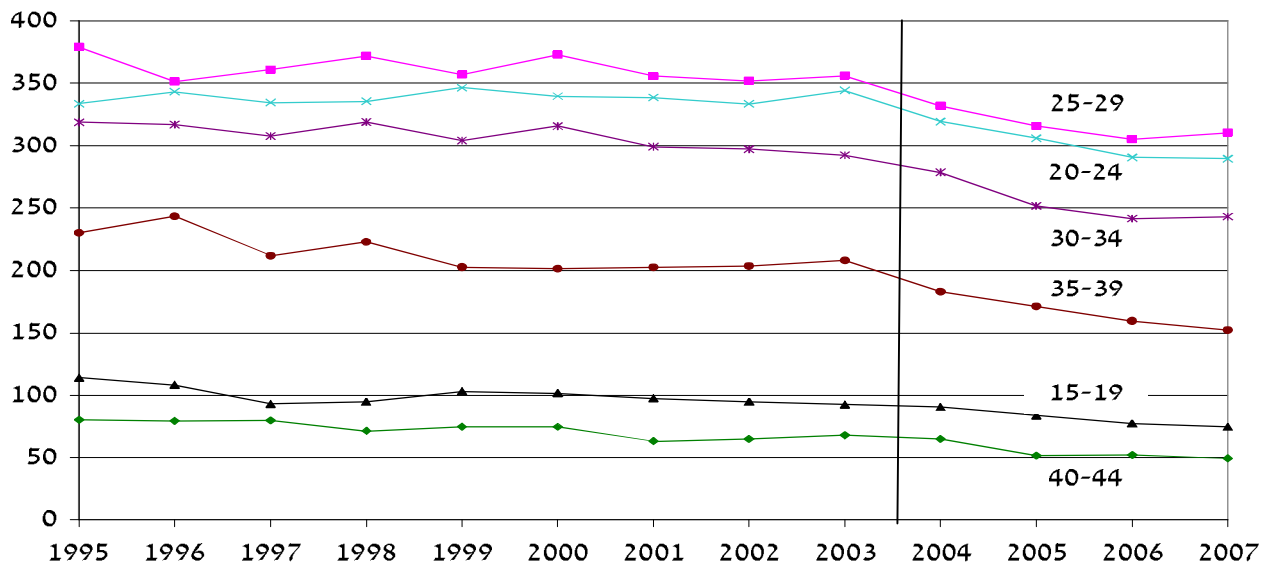
(1) ערביות במחוז הדרום (כולל בישובים יהודיים).

(2) ערביות בישובים הבאים: חורה, כסיפה, לקיה, ערערה-בנגב, שגב-שלום, תל שבע.

(3) ערביות במחוז הדרום המתגוררות במקומות אחרים, למעט בישובים יהודיים.

(4) ערביות במחוז הצפון המתגוררות בישובים הבאים: אבטין, בועיינה-נוג'ידאת, ביר אל-מכסור, בסמת טבעון, דמיידה, זרזיר, חיאלד, חוסנייה, חמאם, טובא-זנגרייה, כמאנה, כעביה-טבאש-חג'אג'רה, מנשית זבדה, סואעד (חמרייה), סלמה, עראמשה, רומת הייב, שבלי-אום אל-גנם.

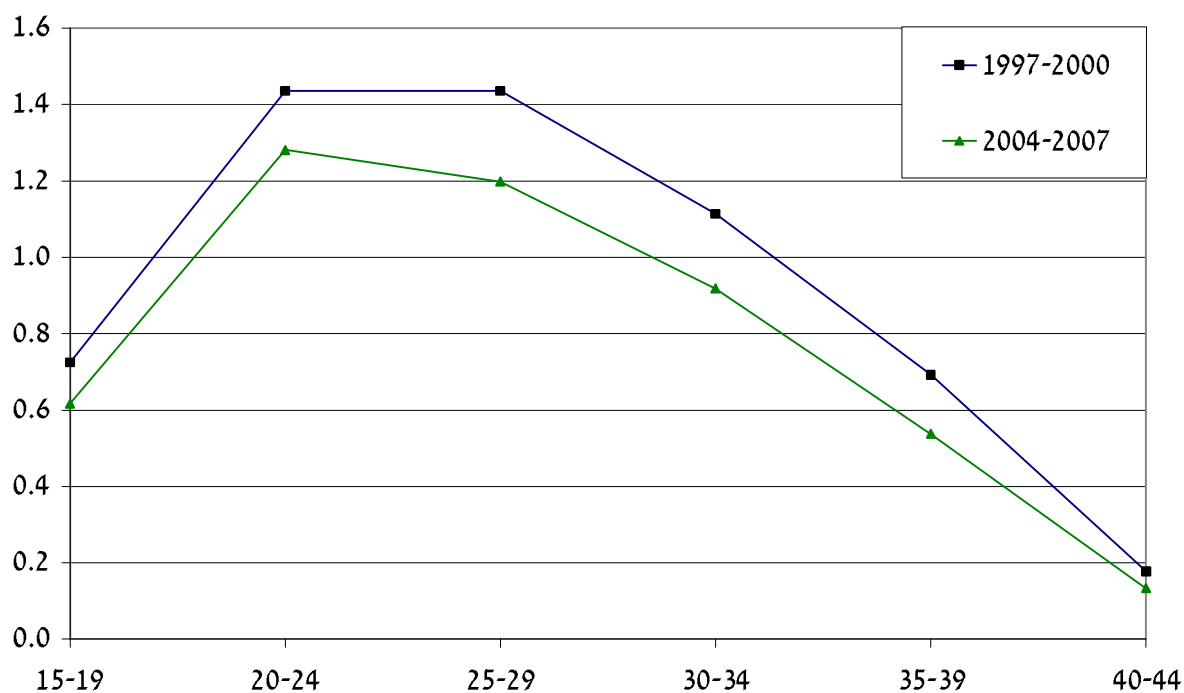
תרשים 11. שיעורי פרייון סגוליים של בדואים בדרום, 1995-2007
(לידות לאלף נשים)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

תרשים 12. מספר הילדים שנולדו לבדואית בדרום, לפי גיל¹:

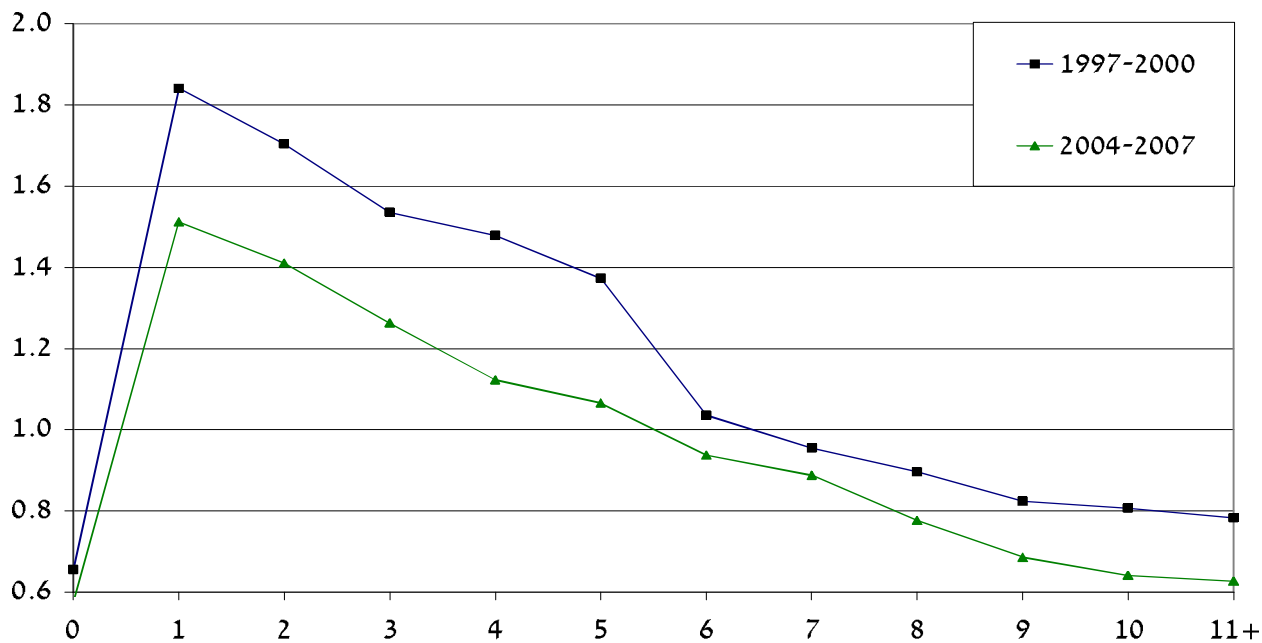
2004 עד 2007 בהשוואה ל-1997 עד 2000

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) גיל בתחילת כל תקופה.

תרשים 13. מספר הילדים שנולדו לבדואית בדרום, לפי מספר ילדים¹:

2004 עד 2007 בהשוואה ל-1997 עד 2000

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) מספר ילדים בתחילת כל תקופה.

4. הכנסת משקי הבית ושינויים בילודה

השפעת הפחתת קצבאות הילדים על הילודה עשויה להיות דיפרנציאלית לפי רמת ההכנסה של משקי הבית, שכן ניתן לשער שהקיצוץ בקצבאות יביא להקטנת הילודה יותר אצל בעלי הכנסה נמוכה שעבורם הקצבאות מהוות חלק גדול יותר מההכנסה המשפחתית.

נבחנה התפתחות הפרייון הכולל של נשים שהיו נשואות בשנת 2000 ולאחר מכן, לפי הכנסת הבעל מעבודה באותה שנה. הבחירה בשנת 2000, עוד לפני הקיצוץ החד בקצבאות, נועדה לצמצם את בעיית האנדוגניות של היצע העבודה ופרייון הילודה. מאותה הסיבה הניתוח מתמקד בהכנסת הבעל ולא האישה. הבעלים בכל גיל חולקו לשלוש קבוצות בהתאם להכנסתם ברוטו מעבודה שכירה ועצמאית בשנת 2000, ונלקח השליש התחתון (הכנסה נמוכה) והשליש העליון (הכנסה גבוהה) של הגברים. החלוקה נערכה בכל גיל משום שההכנסה מעבודה מתפתחת על פני החיים.

בתרשים 14 מוצג הפרייון הכולל של בנות 25-44²⁶, לפי הכנסת הבעל, עבור שלוש קבוצות אוכלוסייה גדולות מספיק ובעלות פרייון גבוה – חרדים (בהגדרה רחבה), בדואים בדרום הארץ וערבים אחרים (שאינם בדואים, ירושלמים ודרוזים). מהתרשים עולה כי הפרייון הכולל גבוה יותר לבעלי הכנסה נמוכה. בניגוד לצפוי הפרייון פחת לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים באותה המידה אצל בעלי הכנסה גבוהה ונמוכה (אצל הבדואים בדרום הפרייון פחת יותר לבעלי הכנסות נמוכות). מתרשים נ-3 בנספח עולה כי לאחר הפחתת הקצבאות פחת הפרייון הכולל יותר אצל נשים ערביות שהכנסתן הייתה נמוכה יחסית בשנת 2000, ובקבוצות אוכלוסייה אחרות באותה מידה.

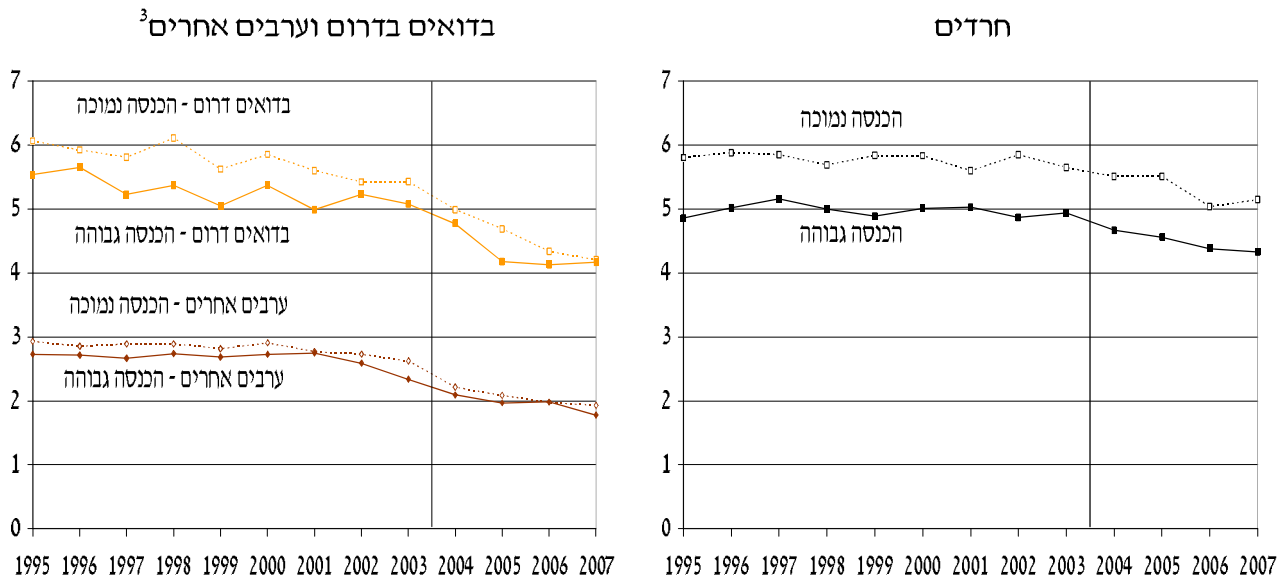
אין לייחס את הממצאים לעיל דווקא להשפעת ההכנסה על הילודה, משום שהכנסת הבעל יכולה להעיד על מידת הזיקה שלו לדת וכיוצא בזה. כך, למשל, ניתן להעריך שגברים חרדים בעלי הכנסה גבוהה יחסית הם פחות דתיים מגברים חרדים בעלי הכנסה נמוכה (אם בכלל), הנוטים להתמיד בלימודים בישיבה. חיזוק לכך ניתן למצוא בתרשים 15, בו מוצגת התפתחות הפרייון הכולל של נשים בנות 25-44 לפי מספר האחים והאחיות שלהן²⁷, המעיד על דפוסי הפרייון של ההורים, וגם מתואם שלילית עם הכנסת הנשים ומשפחותיהן. מהתרשים עולה תמונה דומה לזו של הפרייון הכולל לפי הכנסת הבעל: הפרייון של חרדים וערבים אחרים להם אחים ואחיות רבים עולה על הפרייון של מעוטי אחים ואחיות – עדות נוספת להשפעות תרבותיות, דתיות ואחרות – ובשני המקרים הילודה פחתה באותה המידה לאחר הקיצוץ בקצבאות²⁸.

²⁶ לא ניתן לבחון את פרייון הילודה של צעירות מתחת לגיל 25 בגלל הדרישה שהנשים היו נשואות כבר בשנת 2000.

²⁷ לא ניתן לבחון את פרייון הילודה של צעירות מתחת לגיל 25 בגלל שבשנת 2007 נדרש שאמהותיהן השלימו את הילודה (לרוב בנות 43 ומעלה). אין בתרשים ניתוח עבור הבדואיות בדרום משום שלרבות מהן לא אותר מספר האחים והאחיות במרשם התושבים.

²⁸ Beenstock (2007) מצא באמידה כי למספר האחים והאחיות השפעה חיובית חזקה על פרייון הילודה בישראל, וכך גם עולה מתוצאות המחקר הנוכחי, כפי שיוצגו בהמשך.

תרשים 14. פריון כולל של בנות 25-44 לפי הכנסת הבעל^{1,2}, 1995-2007

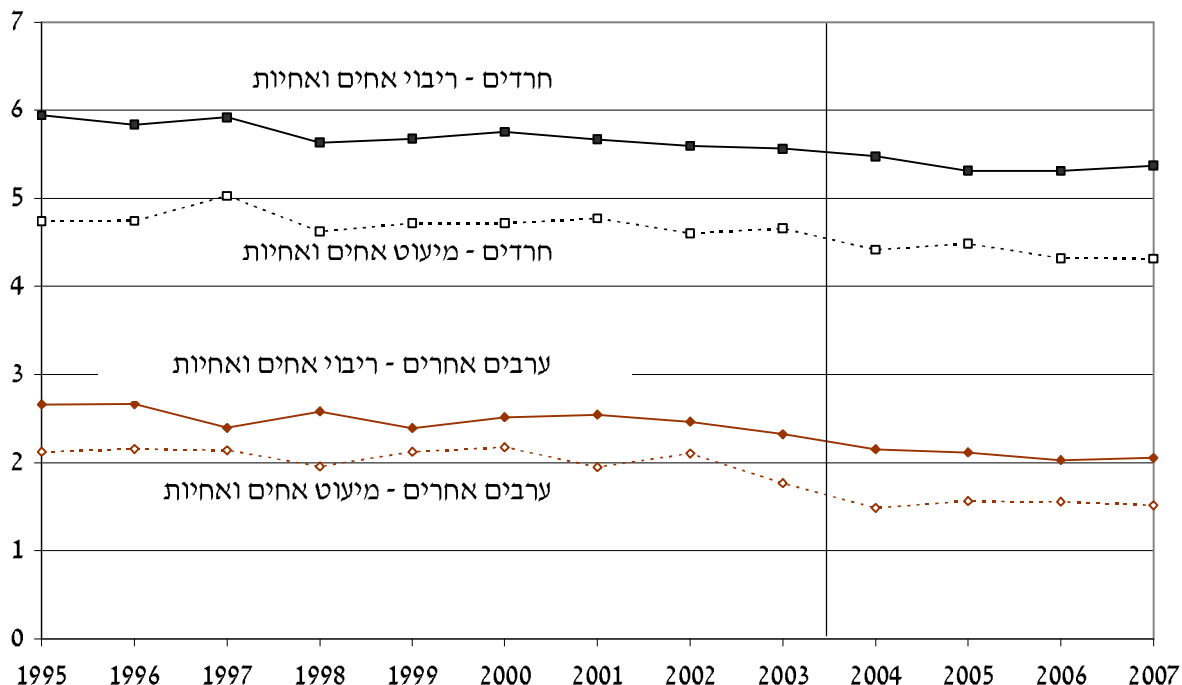
המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

(1) נשים שהיו נשואות בשנת 2000 ולאחר מכן.

(2) הכנסה שנתית ברוטו של הבעל בשנת 2000 מעבודה שכירה ועצמאית. הכנסה נמוכה – בשליש התחתון של התפלגות הכנסות הגברים ילידי אותה שנה ולאום.

(3) ערביות שאינן בדואיות או תושבות ירושלים (לא כולל גם דרוזיות).

תרשים 15. פריון כולל של בנות 25-44 לפי מספר אחים ואחיות^{1,2}, 1995-2007

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

(1) מספר אחים ואחיות בשנת 2007, אז האמהות היו בנות 43 לפחות ורובן ככולן השלימו את הילודה. מיעוט אחים ואחיות – בשליש התחתון של התפלגות מספר האחים והאחיות לפי לאום. ריבוי אחים ואחיות – בשליש העליון של התפלגות מספר האחים והאחיות לפי לאום.

(2) ערביות שאינן בדואיות או תושבות ירושלים (לא כולל גם דרוזיות).

ו. תוצאות האמידות

1. אמידות נאיביות – הילודה לפני הפחתת קצבאות הילדים ולאחריה

החלק הראשון של פרק ו' מוקדש לאמידות המבוססות על השוואה של הילודה בשתי תקופות בנות שלוש וחצי שנים כל אחת: תקופה מוקדמת – יולי 1997 עד סוף 2000, לפני שינויי החקיקה של "חוק הפרט"; תקופה מאוחרת – יולי 2004 עד סוף 2007, כך שכל ההריונות התרחשו לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים. יש לשים לב לכך שבחלק זה האמידות אינן מתחשבות במגמות ארוכות הטווח של הפרייון ועל כן הן הוגבלו לשתי קבוצות אוכלוסיה שהפרייון שלהן היה יציב יחסית עד הפחתת קצבאות הילדים – חרדים ובדואים בדרום הארץ. יש להדגיש שבכל מקרה האמידות אינן מביאות בחשבון השפעות אפשריות של שינויים במצב הכלכלי על דפוסי הילודה. התחשבות במגמות הפרייון ובהתפתחויות הכלכליות ניתן למצוא בחלק השני של הפרק בו מוצגות אמידות רב-תקופתיות לשנים 1994-2007.

האמידות הנאיביות נערכו בשיטת הריבועים הפחותים (OLS), ואמידות דומות בהן המשתנה המוסבר הוגדר כ-event count – במודלים מטיפוס Poisson או Negative Binomial – הניבו תוצאות דומות.²⁹

חרדיות

לוח 2 מציג את תוצאות האמידות עבור חרדיות (בהגדרה רחבה) נשואות. בתקופה המאוחרת פחת מספר הילדים שנולדו בכ-0.08 (מודל 1), ירידה של כ-6 אחוזים בהשוואה למספר הילדים שנולדו בתקופה המוקדמת (1.32 ילדים). בחישוב גס הפרייון הכולל פחת בכ-0.7 ילד לכל היותר.³⁰

הירידה בילודה התרחשה בכל קבוצות הגיל (מודל 2), למעט אצל הצעירות ביותר, כנראה בשל הנוהג להביא ילד ראשון תוך פרק זמן קצר לאחר הנישואים. הירידה בילודה נחלשה עם הגיל, כשם שההסתברות ללדת פוחתת עם הגיל. הירידה בילודה בתקופה המאוחרת יכולה הייתה לנבוע משינוי זמני בדפוסי הפרייון – דחייה של לידות לזמנים טובים יותר (spacing) – או משינוי קבוע, והעובדה שהיא התרחשה בכל קבוצות הגיל יכולה לרמז על כך שמדובר בשינוי קבוע. חיזוק לכך ניתן למצוא בתוצאות אמידות (לא מוצגות) המוגבלות לנשים בנות 35-44 או בנות 40-44, מהן עולה שחלה ירידה לא מבוטלת בילודה בתקופה המאוחרת, וזאת בשעה שאותן נשים קרוב לודאי אינן דוחות ילודה משום שהן נמצאות לקראת תום תקופת הפרייון. עוצמת הירידה בילודה בתקופה המאוחרת בהשוואה למוקדמת הייתה תלויה בצורת U במספר הילדים ערב התקופה (מודל 3) – היא פחתה עד הילד השביעי והתחזקה במקרה של משפחות שהיו להן ערב התקופה שמונה ילדים ומעלה, כלומר משפחות גדולות במונחי העולם החרדי. יצוין כי במקרה של משפחות ללא ילדים ערב כל תקופה מספר הילודים במהלך התקופה המאוחרת היה דומה מאוד למספרם בתקופה המוקדמת, וזאת כאמור בשל הנוהג להביא ילד בכור לעולם מיד לאחר הנישואים.

לאחר מכן נבחנה ההשפעה של מדדים תרבותיים על פרייון הילודה. המדד הראשון שנבחר הוא שיעור החרדיות המתגוררות במיקוד (של דואר ישראל) בו מתגוררת החרדית³¹, העשוי לרמז על מידת

²⁹ מסיבות טכניות לא ניתן היה לבחון מודלים מטיפוס Zero-Inflated של Poisson ו-Negative Binomial, המטפלים במקרה בו קיימת שכיחות גבוהה של אפסים למשתנה המוסבר.

³⁰ זהו חסם עליון לירידה בילודה משום ששיעור גבוה יחסית מהחרדיות הן צעירות, בגילאים בהם הפרייון גבוה יחסית ולכן גם ירד הרבה בתקופה המאוחרת.

³¹ שיעור הנשים בנות 25-39 החרדיות בהגדרה רחבה מכלל הנשים היהודיות בנות 25-39 במיקוד (נכון לינואר 2008).

הדתיות שלה. המדד השני הוא הפריון הכולל במיקוד³², העשוי ללמד גם כן על מידת הדתיות וקיום מצוות פרו ורבו באזור המגורים, אזור שהוא במידה רבה משתנה בחירה של המשפחה, ולכן הפריון הכולל במיקוד יכול לשקף את העדפות המשפחה לגבי מספר הילדים הרצוי. המדד השלישי הוא מספר האחים והאחיות של האישה מצד אימה, המלמד על דפוסי הפריון המשפחתיים. במיקודים בהם שיעור חרדים גבוה (מעל 80 אחוזים³³) הירידה בפריון בתקופה המאוחרת הייתה גדולה יותר (מודל 4) וכך גם במיקודים בהם מספר הילדים לאישה גבוה (לא מוצג). ככל שמספר האחים והאחיות של האישה גדול יותר כך הילודה בתקופה המאוחרת נמוכה יותר מהילודה בתקופה המוקדמת (מודל 5).

השפעת התעסוקה של בן הזוג והאישה בשלוש השנים שקדמו לתקופת³⁴ על היקף השינוי בילודה בתקופה המאוחרת נבחנת במודלים 6-7. אי-תעסוקת בן הזוג עשויה להעיד על לימודים בישיבה ומכאן גם על אדיקות/השתייכות לזרם הליטאי. מסתבר כי הצמצום בילודה בתקופה המאוחרת בהשוואה למוקדמת לא היה שונה בין נשים הנשואות לבן זוג עובד לעומת נשים הנשואות לבן זוג שאינו עובד (מודל 6). במשפחות חרדיות הדוקות מקובל שהבעל לומד בישיבה, וביחד עם צורכי הפרנסה של משפחות גדולות ומתרחבות האישה יוצאת לעבוד. הממצאים מצביעים על כך שהצמצום בילודה בתקופה המאוחרת לא היה שונה בין נשים עובדות לאחרות (מודל 7).

בדואיות בדרום

הילודה של נשים נשואות בדואיות בדרום הארץ פחתה בתקופה המאוחרת בכ-0.2 ילדים בהשוואה למספר הילדים שנולדו לבדואיות בתקופה המוקדמת (1.06 ילדים), ובחישוב גס מדובר על ירידה של לכל היותר 1.5 ילדים על פני כל תקופת הפריון. ההשפעה הדיפרנציאלית של המאפיינים החברתיים-כלכליים של הבדואיות על השינוי בילודה בתקופה המאוחרת בהשוואה למוקדמת דומה לזו שנמצאה אצל החרדים. בנוסף, הילודה של בדואיות המתגוררות ביישובי קבע פחתה בתקופה המאוחרת כמו אצל אלו המתגוררות ביישובים לא-מוכרים.

³² מספר הילדים לאישה חרדית בהגדרה רחבה בת 35 ומעלה במיקוד (נכון לינואר 2008).

³³ מבדיקה בה נכללו באמידה משתני דמי לתחומים בני 20 אחוזים של שיעור חרדים במיקוד, הסתבר כי רק השיעור של מעל 80 אחוזים מובהק ביחס לקבוצה של 0-20 אחוזים.

³⁴ שליש מבני הזוג ושני שלישים מהנשים עבדו במהלך שלוש השנים שקדמו לתקופה בה נבדקה הילודה.

לוח 2. השינוי במספר הלידות לאישה חרדית¹ נשואה בתקופה המאוחרת לעומת המוקדמת²,
לפי מאפיינים חברתיים-כלכליים³

(אומדני אינטראקציה של תקופה מאוחרת עם המאפיינים)

תקופה מאוחרת	מודל 1	מודל 2	מודל 3
	***-0.081		מספר ילדים קודמים:
קבוצת גיל:			0
15-19		0.026	***-0.126
20-24		***-0.137	***-0.126
25-29		***-0.088	***-0.115
30-34		***-0.057	***-0.070
35-39		***-0.034	*-0.032
40-44		***-0.052	***-0.058
			*-0.040
			***-0.058
			***-0.077
			**-0.077
			***-0.083
			+11
תקופה מאוחרת	מודל 4	מודל 5	מודל 6
	***-0.072		***-0.097
שיעור חרדים גבוה במיקוד ⁴	*-0.023		
מספר אחים ואחיות של האישה:			
0-3		***-0.068	
4-5		***-0.089	
6-7		***-0.107	
8-9		***-0.118	
+10		***-0.118	
בן זוג עבד ⁵			0.013
אישה עבדה ⁵			0.011

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

(1) חרדית בהגדרה רחבה.

(2) תקופה מוקדמת – 1/7/1997 עד 31/12/2000; תקופה מאוחרת – 1/7/2004 עד 31/12/2007.

(3) האמידות כוללות גם את המשתנים המפקחים המופיעים בלוח 4, למעט המשתנים הבאים: קצבת ילדים, מגמה, נישואים בשנה שעברה, לידה בשנה שעברה, שיעור אבטלה.

(4) שיעור הנשים בנות 25-39 החרדיות בהגדרה רחבה מכלל הנשים היהודיות בנות 25-39 במיקוד עולה על 80 אחוזים (נכון לינואר 2008. מחושב רק במקרה שבמיקוד מתגוררות לפחות 30 נשים יהודיות). השיעור הוא מספר בין 0 ל-1.

(5) תעסוקה לפחות בחודש אחד בשלוש השנים שקדמו לתקופה עברה בוחנים את הילודה.

2. אמידות רב-תקופתיות

בסעיף זה מוצגות תוצאות אמידות של ההסתברות ללדת במהלך כל אחת מהשנים 1994-2007, באמידות בינאריות מטיפוס logit. לאמידה הרב-תקופתית מספר יתרונות על פני האמידה הנאיבית בת שתי תקופות (לפני ואחרי הפחתת הקצבאות בשנת 2003): היא מאפשרת לבדוק ישירות את השפעת גובה הקצבאות על הילודה, להביא בחשבון את המגמות ארוכות הטווח בילודה ולהתחשב בזיקה שבין משתנים מאקרו-כלכליים לילודה.

יש לשים לב לכך שמאחר שמשך הריון ממוצע הוא 38 שבועות וכמחצית מהנשים נכנסות להריון תוך כשלושה חודשים מרגע ההחלטה, פרק הזמן ממועד ההחלטה להביא ילד לבין הלידה הוא בערך שנה. לפיכך המשתנים המסבירים באמידה הם בדרך כלל בפיגור של שנה.

המשתנה המסביר המרכזי באמידות השונות הוא גובה קצבת הילדים (השנתית). נבחנו מדדים שונים לגובה הקצבה – הקצבה לילד הרביעי, הקצבה לילד השביעי, כמו גם הקצבה השולית לילד הבא (בדומה ל-Cohen et al., 2007). הקצבה לילד הרביעי/השביעי משקפת את ההסתכלות ארוכת הטווח של משפחות המתכננות להביא מספר ילדים בדומה לנומרה המקובלת באוכלוסיות השונות, כאשר הקצבה לילד השביעי היא הקצבה השולית לילדים מסדר גבוה. בכל מקרה קיים קשר הדוק בין שלושת הגדלים של קצבאות הילדים, ולכן ההתמקדות היא בקצבה לילד השביעי/הרביעי, שהאומדנים שלה נמצאו מובהקים יותר. ניתן היה להיעזר גם בגובה ההכנסה המשפחתית מקצבאות ילדים – העשוי ללמד על השפעת ההכנסה – אבל חשוב להדגיש שהוא קשור קשר הדוק למספר הילדים במשק הבית, המשולב בכל מקרה כמשתנה מסביר בכל האמידות, ולכן הוחלט שלא השתמש בו.

מדד אפשרי נוסף לגובה קצבת הילדים הוא הערך המהווך של הקצבה לילד הבא מיום לידתו ועד הגיעו לגיל 18 (בדומה ל-Cohen et al., 2007), אשר חישובו מצריך התייחסות לגיל כל אחד מהילדים במשפחה. המדד אמנם מביא בחשבון את הערך הנוכחי של גובה קצבת הילדים (להבדיל מהקצבה השוטפת), שהוא בעל חשיבות להערכת עושרה והכנסתה העתידית, אבל יש לו חסרונות אחדים: א. הפרטים צריכים להניח במשתמע שהקצבה לא תשתנה במהלך השנים, הנחה שאינה סבירה לאור השינויים התכופים בגובה קצבאות הילדים; ב. פרטים רבים אינם עורכים חישובים של ערך נוכחי, או אינם מסוגלים לבצעם מפאת קשיי החישוב, וגם שער ההיוון עשוי להיות שונה בהתאם להעדפות המשפחה ביחס למספר הילדים; ג. קיים מתאם חיובי בין גיל האישה וגיל הילדים, כך שהערך הנוכחי של הקצבה מתואם עם גיל האישה, וזאת בשעה שגיל האישה משפיע בפני עצמו על הילודה – לכן אומדן הערך המהווך של הקצבה עלול להיות מוטעה. בשל אותם חסרונות לא נעשה שימוש בערך המהווך של קצבת הילדים כמדד לגובה הקצבה.

עוד בטרם נאמוד את השפעת גובה קצבאות הילדים על הילודה מעניין יהיה לבחון את התפתחות הילודה במהלך השנים. בלוח 3 מוצגים אומדני משתני הדמי לכל אחת מהשנים 1994-2006 בהשוואה לשנת 2007, או משתנה דמי לתקופה שלאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים (2004-2007) – מתוך אמידות של הסתברות נשים נשואות ללדת הכוללות גם את אותם משתנים מסבירים שהופיעו בסעיף האמידות הנאיביות ומשתנים נוספים.

בכל קבוצות האוכלוסייה (למעט יהודיות לא-חרדיות) הילודה פחתה במהלך השנים, כאשר בשנים שלאחר הקיצוץ בקצבאות נרשמה ירידה בולטת בילודה, במיוחד אצל הבדואיות בדרום. אצל יהודיות לא-חרדיות נרשמה דווקא עלייה בילודה בכל השנים. אומדני משתני הדמי לשנים 2004-2007

מצביעים על ירידה חדה בילודה באותה תקופה, כאשר אצל יהודיות לא-חרדיות ודרוזיות אין שינוי מובהק בילודה באותה העת, מעל ומעבר למגמה.

בלוח 4 מוצגת ההשפעה של גובה קצבת הילדים והמשתנים המפקחים על ההסתברות של נשים נשואות ללדת, לפי קבוצת אוכלוסייה. יצוין כי האומדנים של קצבת הילדים עבור כלל הנשים דומים לאלו של הנשואות (לוח נ-9 בנספח). יוצא דופן הוא המקרה של יהודיות לא-חרדיות: האומדנים עבור נשים נשואות מובהקים וחיוביים בעוד שהאומדנים לכלל הנשים אינם מובהקים. לפיכך העיסוק בהשפעת קצבאות הילדים על הילודה של יהודיות לא-חרדיות ידחה לסוף הסעיף.

בשורה התחתונה של לוח 4 מוצג השינוי בהסתברות ללדת של אישה נשואה הזוכה לקצבת הילדים הממוצעת בהשוואה למצב בו לא הייתה מוענקת לה קצבה³⁵. ההשפעה של הקצבה היא בסדר היורד הבא: ערביות (לא כולל בדואיות, ערביות ירושלים ודרוזיות) – למעלה מ-7 אחוזים; בדואיות וערביות ירושלים – סדר גודל של 6 אחוזים, חרדיות (בהגדרה רחבה וגם צרה) – כ-3 אחוזים.

הילודה של הדרוזיות לא הושפעה באופן מובהק מגובה קצבת הילדים. בדיקות פרטניות הצביעו אף הן על היעדר השפעה בקבוצות מובחנות של דרוזים לפי חלוקה גיאוגרפית (הכרמל, הגליל והגולן) ואצל כלל הדרוזיות ובהן שאינן נשואות. כמו כן לא נמצאו שינויים בדפוסי הפריין בתקופה 2004-2007 לעומת כל השנים הקודמות (לוח 3). ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ההתפתחות הפריין הכולל של הדרוזיות (ראו תרשים 4) ועם העובדה שאישה דרוזית יולדת בממוצע פחות מ-3 ילדים, כך שלגובה קצבת הילדים צפויה בלאו הכי להיות השפעה קטנה על דפוסי הפריין שלה.

בדיקות רגישות של ההשפעה על הילודה שהייתה לקצבאות הילדים השונות – הקצבה לילד הרביעי, הקצבה לילד השביעי והקצבה השולית לילד הבא – מוצגות בחלק העליון של לוח 5. מסתבר כי אמנם קיימים הבדלים מסוימים באומדנים של הקצבאות השונות, בכל קבוצת אוכלוסייה בנפרד, אבל התמונה הכללית נותרת בעינה – עוצמת ההשפעה החיובית של קצבאות הילדים על הילודה של נשים נשואות היא בסדר היורד הבא: ערביות, בדואיות בדרום, ערביות ירושלים ובדואיות בצפון, והרחק מאחור חרדיות.

השוואה של אומדני השפעת הקיצוץ בקצבאות הילדים בשנים 2004-2007 לאומדנים של משתני דמי לאותה תקופה³⁶ (לוח 5 חלק תחתון) מלמדים שהקיצוץ מסביר חלק ניכר מהירידה בילודה. חיזוק לכך ניתן למצוא בתרשים 16, ממנו עולה כי רוב הירידה בילודה במהלך השנים 2004-2007 התרחשה בשל הקיצוץ בקצבאות הילדים (למעט אצל היהודים הלא-חרדים והדרוזים).

הגורמים הדמוגרפיים הבאים פעלו כצפוי להגברת הילודה של נשים נשואות (לוח 4): נישואים בשנה קודמת (למעט ילודה נמוכה יותר אצל יהודיות לא-חרדיות [לא מוצג]), לידה בשנה שעברה, הימצאות בנות בלבד (למעט אצל חרדים). תעסוקת נשים חרדיות ושכר גבוה יותר שלהן מעלים את הפריין, יתר הדברים קבועים, והסבר האפשרי לכך הוא הצורך של נשים ולדניות להביא פרנסה, במיוחד

³⁵ באמידה מטיפוס Logit ההשפעה השולית של קצבת הילדים על ההסתברות ללדת, בנקודות אחוז, מחושבת באופן הבא: $\frac{\partial E(birth)}{\partial CA} = P(1 - P)\beta \overline{CA}$, כאשר CA היא קצבת הילדים ($\overline{CA}$ קצבת הילדים הממוצעת), P הסתברות הלידה

הממוצעת ו- β אומדן המשתנה המסביר קצבת הילדים. השינוי בהסתברות ללדת, באחוזים, מתקבל מחלוקת ההשפעה השולית בהסתברות הלידה הממוצעת.

³⁶ באמידות בהן הוחלפו המשתנים המסבירים של קצבאות הילדים בדמי לשנים 2004-2007.

כאשר הבעל אינו עובד (ראו הרחבה בסעיף 11)³⁷. בחברה הערבית תעסוקת נשים ושכר גבוה יותר מקטינים את הפריז, שכן הם מעידים כפי הנראה על מודרניות. גובה הגמלה להבטחת הכנסה משפיע לחיוב על הפריז בכל קבוצות האוכלוסייה (למעט אצל חרדים)³⁸, כיוון שהוא מעיד על משק בית נזקק, המאופיין לרוב בנטייה להביא ילדים רבים. קבלת דמי מזונות מפחיתה ילודה שכן היא מלמדת על גירויים בעבר וכנראה תמיכה מועטה של הגרוש בגידול הילדים. באופן טבעי נכים מביאים לעולם פחות ילדים, יתר הדברים קבועים. לגיל בן הזוג השפעה חיובית ופוחתת על הילודה, בהינתן גיל האשה. ככל שהשכר של בן הזוג גבוה יותר כך הילודה נמוכה יותר (למעט אצל יהודים לא-חרדים [לא מוצג]), שכן השכר מעיד בעקיפין על רמת השכלה/מודרניות וכפי הנראה גם על מידת דתיות פחותה. אשר למשתנים התרבותיים, השפעותיהם גם כן בכיוון הצפוי: מספר האחים והאחיות של האם מתואם חיובית עם הילודה, ואצל חרדים גם שיעור הפריז הכולל במיקוד והשתייכותם לחרדי בהגדרה צרה – מדדים המעידים על דתיות. לשיעור האבטלה הכלל-ארצי לא נמצאה השפעה מובהקת על הפריז (למעט השפעה שלילית אצל הדרוזיות), ותוצאה דומה התקבלה גם באמידות נפרדות בהן שולב השינוי הריאלי בתוצר (לא מוצג).

באמידות לא נכללו, בין השאר, שני משתנים היכולים לתרום להסבר הילודה – גיל הנישואים והשכלת הנשים. לגיל הנישואים יכולות להיות השפעות מנוגדות על הילודה. מחד, נישואים בגיל מוקדם עשויים להעיד על מסורתיות ומכאן על נטייה להביא ילדים רבים, ומאידך ככל שגיל הנישואים עולה הסתברות הלידה של נשים נשואות גדלה בהינתן מספר ילדים רצוי קבוע. ואולם, יתכן וגיל הנישואים עצמו תלוי בגובה קצבאות הילדים, במיוחד בחברות מסורתיות בהן דחיית גיל הנישואים היא אחד האמצעים למנוע ילודה. אין ברשותנו מידע על השכלת הנשים (בעקיפין ניתן ללמוד על כך מהתעסוקה והשכר שלהן) ולכן לכל אישה לא-יהודית נזקף שיעור בוגרות התיכון ומעלה מכלל הנשים המשתייכות לאותה קבוצת אוכלוסייה ושנתון לידה (להלן השכלה ממוצעת)³⁹. באמידות בהן שולבו גיל הנישואים וההשכלה הממוצעת (לא מוצג) הסתבר כי ככל שגיל הנישואים גבוה יותר הסתברות נשים נשואות ללדת עולה. לעומת זאת, לא נמצאה השפעה מובהקת של ההשכלה הממוצעת על הפריז, כפי הנראה משום שכלל שהנשים ילידות שנה מאוחרת יותר שיעור בוגרות התיכון גבוה יותר ומגמה זו נבלעת באומדן המגמה המשולב כבר באמידה הבסיסית⁴⁰. בכל אופן, מלוח נ-10 נספח עולה כי אומדני קצבאות הילדים בדרך כלל גבוהים יותר כאשר משלבים באמידות את גיל הנישואים (ואת ההשכלה הממוצעת), אבל יש לזכור כאמור שיתכן כי גיל הנישואים תלוי בגובה הקצבאות, סוגיה הראויה למחקר נפרד.

באותו הקשר נאמדו גם מודלים עם fixed effects, בהם למעשה מובלעות כל התכונות הקבועות הבלתי נצפות של הנשים, ובכללן השכלתן, והאומדנים של גובה קצבאות הילדים נותרו בעינם.

לאחר מכן התמקדנו בשנים שלאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים בשנת 2003. נערכו אמידות (לא מוצגות) לשנים 1994-2007 לנשים נשואות בכל אחת מהאוכלוסיות, בהן שולבו בתצורות שונות משתני דמי לתקופה 2004-2007 וכן מגמה נפרדת לתקופה, ועולות מסקנות אחדות. בשנים 2004-2007 התגברה

³⁷ כיוון שתעסוקת האשה ובן זוגה והכנסתם עלולים להיות אנדוגניים לילודה, אפילו כאשר הם בפיגור של שנה, נבדקו באוכלוסיות השונות אותם משתנים גם בפיגור רב יותר וכן כמשתנים רב-שנתיים, אבל לא נרשם שינוי באומדנים של קצבאות הילדים.

³⁸ מיעוט מבוטל מהחרדים מקבל גמלה להבטחת הכנסה משום שרבים מתלמידי הישיבה זוכים לתמיכה מהמדינה, עליה אין לנו מידע.

³⁹ הזקיפה התבצעה על סמך סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנים 2003-2007 עבור נשים מעל גיל 18 בכל אחת מקבוצות האוכלוסייה הבאות: ערביות (לא כולל בדואיות בדרום וירושלמיות), בדואיות בדרום, ערביות ירושלמיות ודרוזיות. לא נערכה זקיפה עבור בדואיות בצפון שכן לא ניתן לזהותן בסקרי כוח אדם. אצל חרדים רמת ההשכלה היא מנחה לא מוצלח לדפוסי התנהגויות שונות (כמו היצע עבודה) ולכן לא נזקפה להן ההשכלה הממוצעת.

⁴⁰ בקרב בדואיות בדרום הארץ העלייה בהשכלה הממוצעת התחזקה מאוד עם השנים (לעומת קצב עלייה דומה אצל ערביות אחרות ודרוזיות), הרבה מעבר לקו המגמה. מכאן שהשימוש במשתנה ההשכלה הממוצעת אינו מוצלח במקרה של הבדואיות, והיה מקום להיעזר בנתוני פרט, במידה ואלו היו זמינים.

מאוד מגמת הירידה בפריון הילודה (למעט אצל יהודיות לא-חרדיות ודרוזיות) – ראו גם לוח 3. כאשר מוסיפים לאמידה את קצבאות הילדים המגמה בשנים 2004-2007 הופכת ללא מובהקת בעוד שקצבת הילדים נותרת לעיתים מובהקת – ממצא נוסף המרמז על התרומה המכרעת של הפחתת קצבאות הילדים לירידה בפריון הילודה. אצל החרדים משתנה התקופה 2004-2007, באמידה יחד עם המגמה וקצבת הילדים, אינו מובהק – ממצא המעיד על כך שהירידה בילודה הייתה הדרגתית⁴¹.

בשלב הבא נבחנה השאלה באיזו מידה הירידה בפריון הילודה בתקופה שלאחר קיצוץ קצבאות הילדים הייתה דיפרנציאלית לפי מאפיינים חברתיים-כלכליים של הנשים הנשואות (לוח 6).

פריון הילודה של *חרדים* פחת באופן דומה בקרב מבוגרות וצעירות, כמו גם בעלות מספר ילדים רב לעומת מועטות ילדים באופן יחסי – ממצאים העשויים לרמז על כך שאין מדובר אך ורק בדחיית עיתוי הלידות (spacing), שכן נשים לקראת סוף תקופת הפריון המעוניינות בילדים נוספים לא תדחנה את הבאתם לעולם. הילודה של בעלות הכנסה משפחתית (או לנפש) מתחת לחציון ירדה יותר לעומת יתר המשפחות. לעומת זאת לא נמצא הבדל בירידה בפריון בין משפחות המקבלות הבטחת הכנסה או קצבת נכות – שהן לרוב חלשות יותר מבחינה כלכלית – לבין משפחות אחרות. התמונה ביחס למשתנים התרבותיים/דתיות מעורבת: פריון הילודה של אמהות שגדלו במשפחות גדולות הושפעה בשנים 2004-2007 באותה מידה כמו אלו שגדלו במשפחות קטנות, וגם לא נמצא הבדל בתגובה בין חרדים בהגדרה רחבה וצרה. מנגד, ככל ששיעור החרדים במיקוד גבוה יותר הילודה פחתה יותר בתקופה שלאחר הקיצוץ בקצבאות.

הירידה בפריון הילודה של *ערבים*, *בדואים בדרום וערביי ירושלים* בשנים 2004-2007 הייתה בעוצמה חזקה יותר למבוגרות ולמטופלות במספר ילדים רב – ממצא המעיד אף הוא על כך שהפריון השלם צפוי לפחות – וכן לבעלות הכנסה משפחתית נמוכה ואלו שגדלו במשפחות גדולות. אצל *בדואים כצמון* לא נמצאו הבדלים דיפרנציאליים בהשפעת המאפיינים החברתיים-כלכליים על השינויים בילודה בשנים 2004-2007.

בדיקה מקבילה של דיפרנציאליות השפעת גובה הקצבה לילד רביעי/שביעי על ההסתברות ללדת, לפי המאפיינים החברתיים-כלכליים של הנשים (לוח 7), מצביעה על ממצאים העולים לרוב בקנה אחד עם הממצאים ביחס להשפעה הדיפרנציאלית של התקופה 2004-2007 לפי אותם מאפיינים. המקרה של חרדים יוצא דופן – לא נמצאה השפעה דיפרנציאלית של גובה הקצבה לילד השביעי על הילודה, כפי הנראה משום שתגובת החרדים לגובה הקצבה הייתה בעוצמה חלשה הרבה יותר מאשר בקבוצות אוכלוסייה אחרות (למעט הדרוזיות). במקרה של בדואים בדרום לגובה הקצבה לילד השביעי השפעה חלשה יותר על הילודה של משפחות שהכנסתן נמוכה, בעוד שבשנים 2004-2007, בהן קוצצו קצבאות הילדים, הילודה של אותן משפחות דווקא פחתה יותר.

נתמקד עתה בהשפעת גובה קצבאות הילדים על הילודה של נשים *יהודיות לא-חרדיות*. מאמידות שנערכו עלה לכאורה כי לגובה קצבת הילדים לילד הרביעי הייתה השפעה חיובית קטנה ומובהקת על הילודה של נשים נשואות (ראו לוח 9-בנספח), אבל ממצא זה אינו מתיישב עם העובדה שאותן נשים מביאות לעולם בממוצע קצת למעלה משני ילדים והשינויים במהלך השנים בגובה קצבאות הילדים הרלוונטיות להן היו מזעריים (תרשימים 1-2). ולראיה, הפריון הכולל של נשים יהודיות לא-חרדיות היה

⁴¹ ראו גם את מובהקויות מקדמי השנים 2004 ו-2005 בלוח 3, המעידות אף הן על כך שהילודה של חרדים פחתה בהדרגה בתקופה שלאחר הפחתת קצבאות הילדים.

יציב במהלך השנים (תרשים 4), ונרשמה מגמת עלייה קלה בפריון הכולל של נשואות (לא מוצג). הסבר אפשרי להשפעה המובהקת של גובה הקצבה על הילודה של נשים יהודיות לא-חרדיות נשואות נעוץ בעלייה החדה והמתמשכת בגיל הנישואים ובבלימתה משנת 2004 ואילך (תרשים 5): כיוון שהפריון השלם נותר כמעט ללא שינוי ומספר שנות הפריון במהלך הנישואים פחת במשך הזמן, הסתברות הלידה מדי שנה במהלך הנישואים עלתה עד שהיא נעצרה בשנים שלאחר הקיצוץ החד בקצבאות הילדים. תופעה דומה לא התרחשה באוכלוסיות אחרות, ולכן גם אין בקרבן הבדלים בולטים בהשפעת הקצבאות על הפריון של כלל הנשים לעומת הנשים הנשואות (לוח נ-9 בנספח).

אמידות של השפעת גובה קצבאות הילדים השונות (לילד רביעי/שביעי ולילד שולי) על הילודה של נשים יהודיות לא-חרדיות (נשואות ואחרות), העלו שאומדני הקצבה אינם מובהקים (לא מוצגים). כאשר שולבו באמידות אינטראקציות בין גובה הקצבה לילד רביעי לבין מאפיינים חברתיים-כלכליים שונים, על מנת לבחון השפעה דיפרנציאלית של הקצבה על הילודה לפי אותם מאפיינים, התקבלו הממצאים הבאים (לא מוצגים): הקצבה השפיעה חזק יותר על צעירות, נשים במשפחות בעלות הכנסה נפש נמוכה, נשים שלא עבדו, עולות חדשות ואלו שהתגוררו בפריפריה (מחוזות צפון ודרום) ובישי"ע בהשוואה לשאר אזורי הארץ – הבדלים גיאוגרפיים העשויים לשקף שוני במאפיינים חברתיים-כלכליים-תרבותיים ובמידת הדתיות. באותה המידה נרשמה ירידה יחסית בילודה של אותן נשים בשנים 2004-2007 בהשוואה לנשים האחרות. לא נמצאו הבדלים בהשפעת הקצבה על הילודה לפי מספר ילדים ולפי מספר אחים ואחיות של האם.

לפיכך נערכו אמידות נפרדות של השפעת גובה הקצבה לילד רביעי על הילודה של נשים יהודיות לא-חרדיות (נשואות ואחרות) באותן קבוצות מובחנות לפי רקע חברתי-כלכלי שבהן זהו קודם לכן הבדלים בהשפעת הקצבה. מסתבר כי לגובה הקצבה לא הייתה השפעה על הילודה באף אחת מהקבוצות, למעט השפעה חיובית על נשים שלא עבדו בשלוש השנים הקודמות.

לבסוף, נערכו אמידות נפרדות לנשים יהודיות לא-חרדיות ששירתו שירות לאומי – נשים שרובן המכריע דתיות או מסורתיות⁴² ובעלות פריון ילודה גבוה בהרבה משל יהודיות לא-חרדיות אחרות. מסתבר כי לגובה קצבת הילדים לילד הרביעי לא הייתה השפעה על הילודה של אותן נשים ששירתו שירות לאומי כמו גם על הילודה של הנשים האחרות.

השוואה למחקר של Cohen et al. (2007)

מחקרנו דומה מאוד למחקר של Cohen et al. (2007), ועל כן יש מקום להשוות את התוצאות. Cohen et al. (2007) בדקו את השפעת גובה קצבאות הילדים על הסתברות הכניסה להריון⁴³ בשנים 1999-2005 (מקביל לרוב לשנות לידה 2000-2006), תקופה במהלכה חלו תמורות ניכרות בגובה קצבאות הילדים. המחברים בחנו את ההשפעה על אוכלוסיות שונות – יהודים חילוניים, יהודים דתיים, חרדים, ערבים מוסלמים, ערבים נוצרים ודרוזים. זיהוי מידת הדתיות של היהודים התבסס על זרם החינוך של ילדיהם (כלומר הילד המבוגר ביותר הגיע לגיל בית ספר). מטעם זה וכיוון שלא חלו שינויים משמעותיים בגובה הקצבה לילד ראשון ושני במהלך התקופה הנחקרת המחברים בחרו להתמקד בנשים נשואות להן שני ילדים ומעלה. בגרסה הראשונה של Cohen et al. (2007) מדצמבר 2007 המחברים התייחסו לקצבה לילד

⁴² עיבודים מהסקרים החברתיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנים 2005-2007 מלמדים שהתפלגות מידת הדתיות של יהודיות לא-חרדיות ששירתו שירות לאומי היא כדלקמן (אחוזים): דתי – 52, מסורתי-דתי – 22, מסורתי לא כל כך דתי – 17, לא דתי / חילוני – 9 אחוזים.

⁴³ מועד הכניסה להריון חושב כתאריך הלידה פחות 39 שבועות.

השולי (הילד הבא); בגרסה מעודכנת ממאי 2009 הם התמקדו בערך המהוון של הקצבה לילד השולי ממועד הולדתו ועד הגיעו לגיל 18 (מועד סיום תשלום קצבת הילדים)⁴⁴.

המחקר הנוכחי שונה ממחקרם של Cohen et al. (2007) בכמה אופנים: א. אוכלוסיית המחקר כוללת את כל הנשים – נשואות ושאינן נשואות, בלי תלות במספר ילדיהן; ב. התקופה הנחקרת ארוכה יותר – 1994-2007 – דבר המאפשר לפקח על המגמות ארוכות הטווח בילודה; ג. נערכת הבחנה בין קבוצות האוכלוסייה השונות במגזר הערבי – בדואים בצפון, בדואים בדרום, ערביי מזרח ירושלים וערבים אחרים – להם דפוסי פריון שונים מאוד, אך בהיעדר מידע על הדת לא ניתן להבחין בין מוסלמים לנוצרים המאופיינים בפריון ילודה נמוך יחסית; ד. זיהוי החרדים מתבסס על לימודי נשים בסמינר ולימודי בעליהם בישיבה ואי-שירות צבאי, ואין ביכולתנו להבחין בין יהודים לא-חרדים דתיים וחילוניים; ה. המשתנים המסבירים באמידה כוללים בין השאר קצבאות שונות (הבטחת הכנסה ועוד), שפחתו מאוד בתקופה בה קוצצו קצבאות הילדים, דבר העשוי להסביר חלק מהירידה בפריון, העלולה להיזקף בטעות לקיצוץ בקצבאות הילדים; מנגד אין ברשותנו מידע על השכלת ההורים כפי שיש במחקרם של Cohen et al. (2007), משתנה החשוב להסבר רמת הפריון.

המחקר הנוכחי מעלה כי השפעת קצבת הילדים השולית הממוצעת על ההסתברות ללדת של כל הנשים הנשואות, בלי הבחנה בין אוכלוסיות שונות, עומדת על כ-1.8 אחוזים – קרוב לגבול התחתון של האומדים בגרסה המעודכנת של Cohen et al. (2007, לוח 4), שם ההשפעה עומדת על 2.2 אחוזים או 4.9 אחוזים, תלוי במודל; בעוד שבגרסה המוקדמת של Cohen et al. (2007, לוח 4) מדובר על השפעה של 7.8 אחוזים. השפעת קצבת הילדים השולית על הילודה נמוכה במחקר הנוכחי מזו במחקר השני בשל הבדלים הנובעים משוני בתקופת החקירה ובאוכלוסייה הנחקרת, כפי שפורט לעיל, ובמשתנים המסבירים. גם לאחר שאמדנו את הסתברות נשים נשואות ללדת עבור אותה תקופה ואוכלוסייה כפי שנעשה במחקר של Cohen et al. (2007), תוך שימוש במשתנים מסבירים דומים ובמודל Probit כפי שהם אמדו, עדיין נותרו פערים באומדנים שמקורם לא ברור.

כאשר בוחנים את ממצאי המחקר הנוכחי בהשוואה לגרסה המוקדמת של Cohen et al. (2007, לוח 5) בנוגע להשפעת קצבת הילדים השולית הממוצעת על הסתברות הילודה של נשים נשואות באוכלוסיות שונות מתבררים הפרטים הבאים⁴⁵. על פי המחקר שלנו לא הייתה לקצבה השפעה מובהקת על הילודה של נשים יהודיות לא-חרדיות, בעוד שאצל Cohen et al. (2007) היא הגדילה את הילודה של יהודיות חילוניות בכ-8 אחוזים ושל דתיות בכ-7 אחוזים. בקרב יהודים חרדים, במקרה שלנו הקצבה הגדילה את הילודה בכ-3 אחוזים, בעוד שבמחקר השני – בו נעשה כאמור שימוש בהגדרה אחרת של חרדים – הקצבה העלתה את הילודה בכ-7 אחוזים. אשר ללא-יהודים (למעט דרוזים), במחקר הנוכחי נמצאה השפעה חיובית של 6-7 אחוזים, ואילו לפי Cohen et al. (2007) הקצבה הגדילה את הסתברות מוסלמים ללדת בכ-9 אחוזים ושל ערבים נוצרים בכ-16 אחוזים. אצל דרוזים לא מצאנו כל השפעה מובהקת של הקצבה על הילודה, ואילו במחקר האחר נמצאה השפעה חיובית מובהקת (ברמת מובהקות של 10 אחוזים) בסדר גודל של 8 אחוזים.

⁴⁴ בגרסה המעודכנת לא נכללו באוכלוסיית המחקר ערבים נוצרים.

⁴⁵ בגרסה המעודכנת של Cohen et al. (2007) הניתוח של השפעת קצבת הילדים על הילודה של אוכלוסיות שונות נוגע רק לערך המהוון של הקצבה לילד השולי.

3. גובה קצבאות הילדים וההסתברות לעבוד

השפעת הקיצוץ בקצבאות הילדים על הילודה יכולה לנבוע מהעלייה בעלות גידול הילדים – התייקרות "המחיר" השולי של הילד הבא, או מהשפעה עקיפה דרך עלייה בהיצע העבודה של נשים (אמהות). ההשפעה העקיפה נובעת מכך שקיצוץ בקצבאות מקטין את ההכנסה המשפחתית, וכפועל יוצא מכך גדל היצע העבודה של נשים, וגורם זה לכשעצמו עשוי להוביל להקטנת הילודה בעקבות הצמצום במשאבי הזמן העומדים לרשותן לטובת הטיפול בילדים.

אמדנו את ההסתברות של נשים לעבוד במהלך כל אחת מהשנים 1994-2007 כתלות בגובה קצבת הילדים ומשתנים מפקחים נוספים, וזאת בקרב אוכלוסיות שהיצע העבודה שלהן עשוי להיות מושפע יותר מהתמורות בגובה קצבאות הילדים⁴⁶ (לוח 8). מתברר כי קצבת הילדים הממוצעת באותה תקופה (לעומת אי-מתן קצבה) הפחיתה את ההסתברות לעבוד של לא-יהודיות, ששיעורי התעסוקה שלהן נמוכים יחסית, בסדר גודל של 4-7 אחוזים⁴⁷. בקרב חרדיות, המאופיינות בשיעורי תעסוקה גבוהים, הקצבה הממוצעת דווקא העלתה את ההסתברות לעבוד בכ-3 אחוזים⁴⁸. במהלך התקופה נרשמה מגמת עלייה בשיעור התעסוקה של נשים בכל קבוצות האוכלוסייה, ושיעור האבטלה היה מתואם שלילית עם הירידה בשיעור התעסוקה.

לבסוף נבחנה השאלה האם הכללת תעסוקת נשים ושכרן (בשנה קודמת) במשתנים המסבירים את ההסתברות ללדת, כפי שנעשה עד כה, משפיעה על אומדני קצבת הילדים. מלוח 9 עולה שאין הבדלים בין האומדנים של השפעת קצבת הילדים הממוצעת על הילודה של קבוצות האוכלוסייה השונות כאשר מכלילים באמידות את המשתנים המסבירים תעסוקת אישה ושכרה וכאשר משמיטים אותם. מכאן נובע שהשפעת הקיצוץ בקצבת הילדים על צמצום הילודה נבעה ישירות מהתייקרות "המחיר" השולי של הילד הבא ומהירידה בהכנסה המשפחתית של הילדים הקיימים, ולא בעקיפין מהגידול בהיצע העבודה של הנשים.

⁴⁶ לא נבחנו ערבויות ירושלים משום שבעקבות האינתיפאדה השנייה חלה הרעה במצבם של ערביי ירושלים בשוק העבודה.

⁴⁷ נאמדה גם ההסתברות לעבוד במהלך השנים 2000-2007 של נשים בנות 22 ומעלה, כאשר למשתנים המסבירים נוסף דמי למספר ילדים בשנת 1999 מעל חציון מספר הילדים לנשים בנות אותה קבוצת אוכלוסיה וגיל בשנת 1999. משתנה הדמי אמור להצביע על קצב הבאת ילדים לעולם, המשקף את מספר הילדים הרצוי. אומדני קצבת הילדים נותרו דומים, למעט במקרה של בדואיות בדרום שהאומדן הפך ללא מובהק.

⁴⁸ ניתן היה לשער שהמתאם החיובי בין גובה קצבאות הילדים לשיעור התעסוקה של חרדיות נובע מכך שבתקופה שלאחר הקיצוץ החד בקצבאות עלה שיעור התעסוקה של גברים חרדים, בהשוואה ליציבות בתקופה שקדמה לכך ברמה נמוכה ביותר, שהוביל ליציאת נשים חרדיות ממעגל העבודה. ואולם, אמידה של שיעור התעסוקה של גברים חרדים כתלות בגובה קצבאות הילדים ומשתנים מפקחים נוספים מצביעה על השפעה חיובית של גובה הקצבאות על שיעור התעסוקה.

לוח 3. השפעת כל שנה על הסתברות נשים נשואות ללדת לפי קבוצת אוכלוסייה, 1994-2006 (בהשוואה לשנת 2007)¹

דרוזים	ערביי ירושלים	בדואים צפון	בדואים דרום	ערבים ²	חרדים	יהודים לא-חרדים	
***0.467	***0.226	***0.383	***0.350	***0.186	***0.270	**0.248	1994 העלאת קצבאות לערבים
***0.438	***0.224	***0.389	***0.298	***0.184	***0.271	***0.250	1995 (ביטול קצבת "יוצאי צבא")
***0.449	***0.199	***0.244	***0.313	***0.163	***0.261	**0.199	1996
***0.331	***0.121	***0.300	***0.222	***0.152	***0.246	-0.156	1997
***0.270	***0.112	***0.256	***0.302	***0.191	***0.180	***0.174	1998
***0.216	***0.134	***0.242	***0.283	***0.136	***0.196	***0.172	1999
***0.230	***0.130	***0.191	***0.325	***0.167	***0.173	***0.176	2000
***0.227	***0.119	***0.304	***0.272	***0.171	***0.153	***0.194	2001 – העלאת קצבאות ("יחוק הפרטי")
***0.108	***0.177	***0.252	***0.269	***0.153	***0.149	**0.144	2002
***0.107	***0.091	***0.176	***0.257	***0.124	***0.148	-0.101	2003 – הפחתת קצבאות
0.044	**0.063	0.072	***0.169	***0.048	***0.099	-0.092	2004
0.003	-0.025	0.041	**0.072	0.002	***0.072	-0.092	2005
0.028	-0.032	0.054	0.001	0.006	0.004	-0.027	2006
השפעת השנים 2007-2004 על ההסתברות ללדת ³							
0.013	***0.075	***0.112	***0.141	***0.113	**0.0397	0.0082	דמי לשנים 2007-2004

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

(1) בכל האמידות מופיעים גם המשתנים המפקחים מלוח 4, למעט קצבת ילדים ומגמה.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(3) אמידות בהן הוחלפו משתני הדמי לכל אחת מהשנים במגמה ובמשתנה דמי לשנים 2007-2004.

לוח 4. השפעה של גובה קצבת ילדים ומשתנים מפקחים על הסתברות נשים נשואות ללדת

לפי קבוצת אוכלוסייה, 1994-2007¹

דרוזים	ערביי ירושלים	בדואים צפון	בדואים דרום	ערבים ²	חרדים	
-3.7 E-6	***1.4 E-5	***1.3 E-5		***1.6 E-5		קצבה לילד ⁴
			***1.7 E-5		***6.2 E-6	קצבה לילד ⁷
***-0.0396	***-0.0102	***-0.0204	***-0.0197	***-0.0051	***-0.0187	מגמה
***0.2917	*0.0436	***0.3347	***0.5860	***0.1944	***0.3648	נישואים ⁸
***-1.2855	***-1.3461	***-1.0239	***-1.2122	***-0.9259	***-1.6508	לידה בשנה שעברה
***0.5224	***0.3837	***0.4813	***0.3217	***0.4385	-0.0018	בנות בלבד ³
***-0.0871	***-0.1098	***-0.0843	***-0.1004	***-0.1254	0.0136	תעסוקת אישה ⁹
-3.9 E-8	1.6 E-7	***-2.9 E-6	-2.1 E-7	***-2.0 E-7	***6.2 E-7	שכר אישה ⁹
						קבוצת מוצא (לעומת ישראל)
					**0.0744	אירופה
					***0.0907	אמריקה
					0.0942	אסיה
					**0.1288	אפריקה
					0.0386	עולה חדש ⁴
***6.2 E-6	**4.5 E-7	***7.6 E-6	***5.2 E-6	***8.8 E-6	2.1 E-6	גובה הגמלה להבטחת הכנסה ⁹
***-1.4066	***-1.2521	***-1.5422	***-1.1701	***-0.6953	***-0.5953	קבלת דמי מזונות ⁹
***-0.1394	***-0.2292	*-0.1208	***-0.1877	***-0.2411	***-0.6956	קבלת קצבת נכות ⁹
						תכונות בן הזוג
***0.1961	***0.0262	***0.1298	-0.0011	***0.1285	-0.0002	גיל
***-0.0030	***-0.0008	***-0.0023	***-0.0006	***-0.0024	***-0.0006	גיל בריבוע
*1.8 E-7	-5.2 E-8	1.6 E-8	-4.2 E-8	***-5.0 E-8	***-7.3 E-7	שכר ⁹
***0.0447	***0.0764	0.0156	0.0291	**0.0220	***-0.2752	תעסוקה כעצמאי ⁹
***0.0245	***0.0383	***0.0127	***0.0108	***0.0419	***0.0147	מספר אחים ואחיות לאם
					***-0.1533	שיעור חרדים במיקוד ⁵
					***0.0588	פריון כולל במיקוד ⁶
					***0.0736	חרדי בהגדרה צרה
*-0.0114	0.0036	0.0010	0.0126	-0.0028	0.0017	שיעור אבטלה ⁷
V		V	V	V		נפת/מחוז מגורים
				V		מגורים בעיר מעורבת
			***-0.0366			מגורים בישוב מוכר ⁸
V	V	V	V	V	V	גיל אישה
V	V	V	V	V	V	מספר ילדים קודמים
154,173	207,730	54,780	108,418	1,000,785	220,055	מספר תצפיות
0.123	0.138	0.116	0.092	0.136	0.140	Adjusted R ²⁹
לא מובהק	6.1%	5.8%	5.8%	7.4%	2.6%	השפעת קצבת הילדים בנקודת הממוצעים

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.
^א בשנה שעברה.

(1) התייחסות לנשים יהודיות לא-חרדיות ניתן למצוא בגוף העבודה.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(3) משתנה דמי המקבל את הערך 1 במקרה שלאישה נולדו עד תחילת השנה בנות בלבד ומספרן 2 ומעלה.

(4) עולה משנת 1989 ואילך.

(5) שיעור הנשים בנות 25-39 החרדיות בהגדרה רחבה מכלל הנשים היהודיות בנות 25-39 במיקוד (נכון לינואר 2008). מחושב רק במקרה שבמיקוד מתגוררות לפחות 30 נשים יהודיות). השיעור הוא מספר בין 0 ל-1.

(6) מספר הילדים לאישה חרדית בהגדרה רחבה בת 35 ומעלה במיקוד (נכון לינואר 2008). מחושב רק במקרה שבמיקוד מתגוררות לפחות 30 נשים חרדיות בהגדרה רחבה).

(7) שיעור אבטלה כלל-ארצי.

(8) מגורים באחד מהישובים הבאים: חורה, כסיפה, לקיה, ערעה-בנגב, שגב-שלום, תל שבע.

(9) McFadden's (adjusted) R².

לוח 5. השפעת גובה קצבאות ילדים שונות על הסתברות נשים נשואות ללדת לפי קבוצת אוכלוסייה, 2007-1994¹

דרוזים	ערביי ירושלים	בדואים צפון	בדואים דרום	ערבים ²	חרדים	
השפעה שולית של הקצבה ³						
-3.7 E-6	***1.4 E-5	***1.3 E-5	***2.4 E-5	***1.6 E-5	**6.4 E-6	קצבה לילד 4
2.7 E-6	***1.3 E-5	**1.1 E-5	***1.7 E-5	***1.1 E-5	***6.2 E-6	קצבה לילד 7
6.8 E-6	***2.3 E-5	***2.2 E-5	***2.7 E-5	***3.0 E-5	**5.2 E-6	קצבה שולית לילד הבא
השפעה של הקצבה בנקודת הממוצעים של השנים 2007-1994						
לא מובהק	6.1%	5.8%	8.8%	7.4%	2.8%	קצבה לילד 4
לא מובהק	5.3%	4.6%	5.8%	4.7%	2.6%	קצבה לילד 7
לא מובהק	7.2%	7.1%	7.2%	9.8%	1.6%	קצבה שולית לילד הבא
השפעה של הפחתת הקצבה בשנים 2007-2004						
לא מובהק	5.5%	5.2%	7.8%	6.6%	2.7%	קצבה לילד 4
לא מובהק	4.3%	3.7%	4.7%	3.8%	2.4%	קצבה לילד 7
לא מובהק	5.6%	5.6%	5.7%	7.8%	1.4%	קצבה שולית לילד הבא
משתנה דמי לשנים 2007-2004 ⁴						
0.013	***-0.075	***-0.112	***-0.141	***-0.113	**0.0397	אומדן
לא מובהק	7.2%	10.6%	13.2%	10.7%	3.9%	ירידה בהסתברות ללדת

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

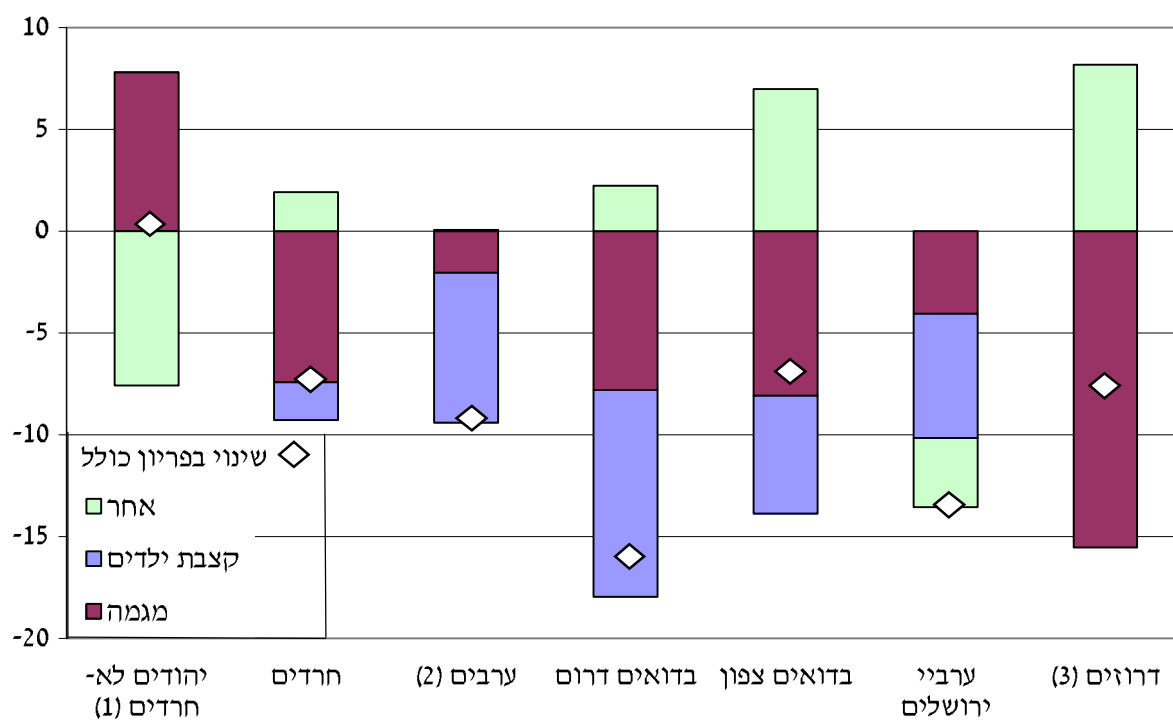
(1) התייחסות לנשים יהודיות לא-חרדיות ניתן למצוא בגוף העבודה.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(3) אמידות כמו בלוח 4.

(4) אמידות כמו בלוח 4, בהן הוחלפו משתני הקצבה בדמי לשנים 2007-2004.

תרשים 16. השפעת גובה קצבאות הילדים והמגמה על הסתברות נשים נשואות ללדת:
2007 בהשוואה לשנת 2003 (אחוזים)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
 (1) נשים נשואות ושאינן נשואות. השפעת קצבת הילדים על הילודה אינה מובהקת.
 (2) ערביות שאינן בדואיות או תושבות ירושלים (לא כולל גם דרוזיות).
 (3) השפעת קצבת הילדים על הילודה אינה מובהקת.

לוח 6. השפעת התקופה 2007-2004 על הסתברות נשים נשואות ללדת לפי מאפיינים חברתיים-כלכליים וקבוצת אוכלוסייה, 2007-1994¹
(אומדני אינטראקציה של התקופה עם המאפיינים)

ערביי ירושלים	בדואים דרום	ערבים ²	חרדים	
-0.0890**	-0.0795*	-0.1594***	אין הבדל	בנות 34 ומעלה
0.3502*	-0.3140***	-0.4620**	אין הבדל	מספר ילדים גבוה ³
אין הבדל	אין הבדל	אין הבדל	-0.0543***	בן זוג עבד בשלוש שנים קודמות ⁴
-0.0658***	-0.0470**	-0.0683***	-0.0570***	הכנסה משפחתית כוללת מתחת לחציון ⁵
-0.0614***	-0.0486**	-0.0729***	-0.0534***	הכנסה משפחתית כוללת לנפש מתחת לחציון ⁵
0.2482***	אין הבדל	אין הבדל	אין הבדל	קבלת גמלת להבטחת הכנסה/קצבת נכות
-0.0426*	אין הבדל	0.0309***	-0.0365*	מספר אחים ואחיות של האם ⁶ : בינוני
-0.0893***	-0.0683*	אין הבדל	אין הבדל	גבוה
			-0.0658** -0.1155***	שיעור חרדים במיקוד ⁷ : בינוני גבוה
			אין הבדל	חרדי בהגדרה צרה
-0.075***	-0.141***	-0.113***	-0.0397**	אומדן התקופה 2007-2004 (מלוח 5)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

(1) בהשוואה למאפיינים החברתיים-כלכליים של הקבוצה המשלימה. כל תא מייצג אמידה נפרדת. בכל האמידות מופיעים גם המשתנים המפקחים מלוח 4, דמי לתקופה 2007-2004 ולא נכלל המשתנה גובה קצבת הילדים. לא נמצאו הבדלים מובהקים בהשפעת התקופה 2007-2004 על ההסתברות ללדת של יהודים לא-חרדים ובדואים בצפון הארץ לפי מאפייניהם החברתיים-כלכליים.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(3) 9 ילדים ומעלה.

(4) בן זוג עבד לפחות חודש אחד במהלך כל אחת משלוש השנים הקודמות.

(5) הכנסה משפחתית (לנפש) מעבודה שכירה ועצמאית ומגמלה להבטחת הכנסה, קצבת נכות ודמי מזונות. לא כולל קצבאות ילדים. החציון חושב בכל קבוצת אוכלוסייה וגיל בנפרד.

(6) נמוך – 0-5, בינוני – 6-8, גבוה – 9 ומעלה.

(7) שיעור הנשים בנות 25-39 החרדיות בהגדרה רחבה מכלל הנשים היהודיות בנות 25-39 במיקוד (נכון לינואר 2008. מחושב רק במקרה שבמיקוד מתגוררות לפחות 30 נשים יהודיות). השיעור הוא מספר בין 0 ל-1 ומחולק לשלישונים (נמוך, בינוני, גבוה).

**לוח 7. השפעת גובה קצבת הילדים על הסתברות נשים נשואות ללדת
לפי מאפיינים חברתיים-כלכליים וקבוצת אוכלוסייה, 1994-2007¹
(אומדני אינטראקציה של גובה הקצבה עם המאפיינים)**

ערביי ירושלים	בדואים דרום	ערבים ²	חרדים	
*1.0 E-5	*1.1 E-5	*2.5 E-5	אין הבדל	בנות 34 ומעלה
*-6.0 E-5	**3.5 E-5	**8.8 E-5	אין הבדל	מספר ילדים גבוה ³
אין הבדל	אין הבדל	**1.8 E-6	אין הבדל	בן זוג עבד בשלוש שנים קודמות ⁴
אין הבדל	***-9.5 E-6	***4.4 E-6	אין הבדל	הכנסה משפחתית כוללת מתחת לחציון ⁵
אין הבדל	***-1.0 E-5	***2.7 E-6	אין הבדל	הכנסה משפחתית כוללת לנפש מתחת לחציון ⁵
אין הבדל	אין הבדל	***9.8 E-6	אין הבדל	קבלת גמלת להבטחת הכנסה/קצבת נכות
***7.6 E-6	אין הבדל	אין הבדל	אין הבדל	מספר אחים ואחיות של האם ⁶ : בינוני
***1.2 E-6	אין הבדל	***6.2 E-6	אין הבדל	גבוה
			אין הבדל אין הבדל	שיעור חרדים במיקוד ⁷ : בינוני גבוה
			אין הבדל	חרדי בהגדרה צרה

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

(1) בהשוואה למאפיינים החברתיים-כלכליים של הקבוצה המשלימה. כל תא מייצג אמידה נפרדת. בכל האמידות מופיעים גם המשתנים המפקחים מלוח 4. לא נמצאו הבדלים מובהקים בהשפעת גובה קצבת הילדים על ההסתברות ללדת של בדואים בצפון הארץ לפי מאפייניהם החברתיים-כלכליים.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(3) 9 ילדים ומעלה.

(4) יהודים לא-חרדים – הכנסת בן זוג מתחת לחציון של יהודים לא-חרדים בני אותו גיל; אחרים – בן זוג עבד לפחות חודש אחד במהלך כל אחת משלוש השנים הקודמות.

(5) הכנסה משפחתית (לנפש) מעבודה שכירה ועצמאית ומגמלה להבטחת הכנסה, קצבת נכות ודמי מזונות. לא כולל קצבאות ילדים. החציון חושב בכל קבוצת אוכלוסייה וגיל בנפרד.

(6) נמוך – 0-5, בינוני – 6-8, גבוה – 9 ומעלה.

(7) שיעור הנשים בנות 25-39 החרדיות בהגדרה רחבה מכלל הנשים היהודיות בנות 25-39 במיקוד (נכון לינואר 2008. מחושב רק במקרה שבמיקוד מתגוררות לפחות 30 נשים יהודיות). השיעור הוא מספר בין 0 ל-1 ומחולק לשלושונים (נמוך, בינוני, גבוה).

לוח 8. השפעה של גובה קצבת ילדים על הסתברות נשים לעבוד

לפי קבוצת אוכלוסייה, 2007-1994

דרוזים	בדואים דרום	ערבים ¹	חרדים	
***-2.0 E-5		***-1.0 E-5		קצבה לילד 4
	***-1.0 E-5		***8.1 E-6	קצבה לילד 7
***0.0512	***0.0840	***0.0466	***0.0424	מגמה
***-0.0449	-0.0061	***-0.0373	***-0.0299	שיעור אבטלה ²
V	V	V	V	משתנים מפקחים נוספים ³
336,955	350,358	2,345,925	435,141	מספר תצפיות
0.095	0.090	0.074	0.126	Adjusted R ² ⁴
-7.3%	-4.6%	-3.5%	2.6%	השפעת קצבת הילדים בנקודת הממוצעים

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

(1) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(2) שיעור אבטלה כלל-ארצי.

(3) חותך, גיל אישה בדיד, לידה בשנה שעברה, מצב משפחתי, נישואים בשנה שעברה, גירושים בשנה שעברה, בנות בלבד. לחרדים נוספו המשתנים המסבירים שיעור חרדים במיקוד, פריון כולל במיקוד וחרדי בהגדרה צרה; לערבים נוספו מחוז מגורים ומגורים בעיר מעורבת; לבדואים בדרום נוספו נפת מגורים ומגורים ביישוב לא-מוכר, לדרוזים נוסף נפת מגורים.

(4) McFadden's (adjusted) R².

לוח 9. השפעת גובה קצבת הילדים הממוצעת על הסתברות נשים נשואות ללדת

לפי קבוצת אוכלוסייה, 2007-1994¹:

עם ובלי משתנים מסבירים של תעסוקת אישה ושכרה בשנה קודמת

דרוזים	בדואים דרום	ערבים ²	חרדים	
לא מובהק	5.8%	7.4%	2.6%	עם תעסוקת אישה ושכרה
לא מובהק	5.8%	7.4%	2.7%	בלי תעסוקת אישה ושכרה

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

(1) אמידות כמו בלוח 4.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

ז. סיכום

גובה קצבאות הילדים היא סוגיה הזוכה חדשות לבקרים להתעניינות הציבור הרחב ומקבלי ההחלטות. מאז תחילת העשור חלו בישראל תמורות ניכרות בגובה הקצבאות – בראשית העשור הן הועלו מאוד לילדים מסדר גבוה ("חוק הפרט"), בשנת 2003 קוצצו קצבאות הילדים, ולאחרונה, בשנת 2009, חלה תפנית נוספת כלפי מעלה. קצבאות הילדים נועדו לסייע למשפחות לממן את הוצאות גידול ילדיהן, וכיוון שלאורך שנים הייתה נהוגה מדיניות פרוגרסיבית – דהינו גובה הקצבה לילד עלה עם מספר הילדים במשק הבית – היה זה מנגנון לתמוך באוכלוסיות חלשות מרובות ילדים.

קצבאות הילדים מגדילות את ההכנסה המשפחתית ויכולות להשפיע על מגוון תחומי חיים והתנהגויות: רווחת בני הבית, היצע העבודה של אמהות, דפוסי ילודה ועוד. לדפוסי הילודה יש ברמה המאקרו-כלכלית השלכות נרחבות על הזדקנות האוכלוסייה על כל המשתמע מכך, המדיניות הפיסקאלית ועוד, ובסיכומו של דבר השפעה על הצמיחה הכלכלית. דפוסי הילודה נוגעים גם בשאלות רגישות של מאזן דמוגרפי בין קבוצות רוב ומיעוט וכיוצא בזה.

המחקר בחן את השפעת גובה קצבאות הילדים בישראל על הילודה במהלך השנים 1994-2007, בדגש על התקופה שלאחר הקיצוץ בקצבאות בשנת 2003, תוך שהוא נעזר לצורך הזיהוי בתמורות הניכרות במבנה הקצבאות ובגובהן, ומסתמך על נתונים מנהליים של המוסד לביטוח לאומי על ילודה ועל מאפיינים חברתיים-כלכליים של נשים בגיל הפרייה ובני משפחתם.

הממצא המרכזי של המחקר הוא שלגובה קצבאות הילדים הייתה בשנים 1994-2007 השפעה על הילודה, דיפרנציאלית לפי קבוצת אוכלוסייה. קצבת הילדים הממוצעת לילד מסדר גבוה הגדילה את ההסתברות של נשים נשואות ערביות ללדת בסדר גודל של 6-7 אחוזים ושל חרדיות בכ-3 אחוזים, ולא הייתה לקצבה השפעה על הילודה של כלל הנשים היהודיות הלא-חרדיות והדרוזיות; ההשפעה של הקצבה על הילודה של כל האוכלוסייה הסתכמה בפחות מ-2 אחוזים. תוצאות אלו עולות בקנה אחד עם השפעת קצבאות הילדים על הילודה שמצאו Cohen et al. (2007) ביחס לערביות, ההשפעה אצל החרדיות נמוכה במחקר הנוכחי במידה משמעותית, ובניגוד אלינו הם מצאו השפעה חיובית חזקה ומובהקת בקרב יהודיות לא-חרדיות ודרוזיות.

לגובה קצבאות הילדים הייתה לרוב השפעה חזקה יותר על הילודה של נשים מבוגרות, מטופלות בהרבה ילדים, בעלות הכנסה משפחתית נמוכה וכאלו שבאו ממשפחות מרובות ילדים, יתר הדברים קבועים – ואותן נשים גם הפחיתו יותר את הילודה לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים בשנת 2003. בבדיקה מקדמית נמצאה השפעה שלילית של גובה קצבאות הילדים על היצע העבודה של נשים לא-יהודיות. לכן נבחנה גם ההשפעה הכוללת של קצבאות הילדים על הילודה, הנובעת גם מהשפעת הקצבאות על היצע העבודה של נשים ודרכו על פרייה הילודה, והתוצאות נותרו ללא שינוי.

המחקר נערך זמן קצר יחסית לאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים ולכן לא ברור באיזו מידה הירידה החדה בילודה במהלך השנים 2004-2007 תתמיד בטווח הארוך ותביא להפחתת הפרייה השלם. כמו כן, הקיצוץ בקצבאות היה אוניברסאלי ואין קבוצת ביקורת של ממש; לפיכך לא ניתן לשלול את האפשרות שחלק מצמצום הילודה בשנים האחרונות הוא תגובה למיתון הכלכלי של תחילת העשור, כמו גם לפגיעה הנרחבת ברשת הביטחון החברתית, שלהשפעותיהם על משקי הבית יש שיקוף חלקי בלבד במשתנים המפקחים באמידות. בנוסף, יתכן שתהליכים אחרים – חברתיים, תרבותיים, דתיים וכדומה – הבשילו באותה העת והובילו לירידת פרייה הילודה.

ביבליוגרפיה

- אבו-בדר סי' ודי' גוטליב (2008), עולם עוני, חינוך ותעסוקה בחברה הערבית-בדווית: מבט השוואתי, מכון ון ליר בירושלים, התוכנית לכלכלה וחברה, מחקר מדיניות 6, ירושלים.
- אופיר, מ' ותי' אליאב (2005), קצבאות הילדים בישראל: מבט היסטורי וראייה בינלאומית, המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון, ירושלים.
- בן-דוד, י' (2004), הבדווים בישראל – היבטים חברתיים וקרקעיים, המכון לחקר מדינות קרקעית ושימושי קרקע ע"ש בן שמש ומכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
- בצלם (2003), משפחות אסורות – איחוד משפחות ורישום ילדים במזרח ירושלים, ירושלים.
- גוטליב, ד' (2007), העוני וההתנהגות בשוק העבודה בחברה החרדית, מכון ון ליר בירושלים, התוכנית לכלכלה וחברה, סדרת מחקרי מדיניות, מס' 4, ירושלים.
- גורביץ, נ' וא' כהן-קסטרו (2004), החרדים: תפרושת גיאוגרפית ומאפיינים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים של האוכלוסייה החרדית בישראל, 2001-1996, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סדרת ניירות עבודה, מס' 5, ירושלים.
- דהן, מ' (1999-1998), האוכלוסייה החרדית והרשות המקומית, חלקים א' ו-ב', מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (שנים שונות), שנתון סטטיסטי לישראל, ירושלים.
- המוסד לביטוח לאומי (שנים שונות), סקירה שנתית, מינהל המחקר והתכנון, ירושלים.
- מאיר, א' וי' בן-דוד (1989), התנהגות דמוגרפית-פיריונית של בדווי הנגב, המחלקה לגיאוגרפיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע.
- , --- (1994), "העודף הסמוי: השתנות ערכם של צאצאים במשפחות של בדווים מתקבעים ומעוררים-למחצה בישראל", בטחון סוציאלי, חוברת 41, עמ' 83-96.
- מי-עמי, נ' (2008), קצבאות הילדים בישראל: סקירה היסטורית, הכנסת, מרכז המחקר והמידע, ירושלים.
- מישר, מ' וצ' מנסקי (2000), "קצבאות הילדים והילודה בישראל: ממצאים ראשוניים", דבעון לכלכלה, חוברת 4, עמ' 535-565.
- סכלנסק, י' ומ' אופיר (2006), השפעת קצבאות הילדים והנישואין על הילודה, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי החברה, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה.
- קמחי, י' (2006), "משטר הפעלת גדר הביטחון סביב ירושלים: השלכות אפשריות על העיר", בתוך י' קמחי (עורך), גדר הביטחון בירושלים: השלכות על העיר ותושביה, מכון ירושלים לחקר ישראל, ירושלים.
- פורטנוי, ח' (2007), אפיון רמת הדתיות באוכלוסייה היהודית על פי זיקה למוסדות חינוך, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ניירות טכניים, מס' 19.
- פריש, ר' (2006), "קצבאות הילדים והשפעתן על פריון הילודה בישראל", הרבעון לכלכלה, חוברת 2, עמ' 309-342.
- שלוסר, א' (2006), "השפעת מתן חינוך טרום חובה חינוך על היצע העבודה של אמהות ערביות: ממצאים מניסוי טבעי", הרבעון לכלכלה, חוברת 3, עמ' 517-553.
- שנתון סטטיסטי לבדואים בנגב 2004, המרכז לחקר החברה הבדואית והתפתחותה, מרכז הנגב לפיתוח אזורי וקרן קונרד אדנאר, 2005.
- Abu-Rabia, A., Elbedour, S. and Scham, S. (2008), "Polygamy and Post-nomadism among the Bedouin in Israel", *Anthropology of the Middle East*, Vol. 3, No. 2, pp. 20-37.
- Acs, G. (1996), "The Impact of Welfare on Young Mothers' Subsequent Childbearing Decisions", *The Journal of Human Resources*, Vol. 31, No. 4, pp. 898-915.
- Adsera, A. (2005), "Vanishing Children: From High Unemployment to Low Fertility in Developed Countries", *American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 95, No. 2, pp. 189-193.
- (2006), "An Economic Analysis of the Gap between Desired and Actual Fertility: The Case of Spain", *Review of Economics of the Household*, Vol. 4, No. 2, pp. 75-95.
- Ahn, N. and Mira, P. (2001), "Job Bust, Baby Bust? Evidence from Spain", *Journal of Population Economics*, Vol. 14, No. 3, pp. 505-521.

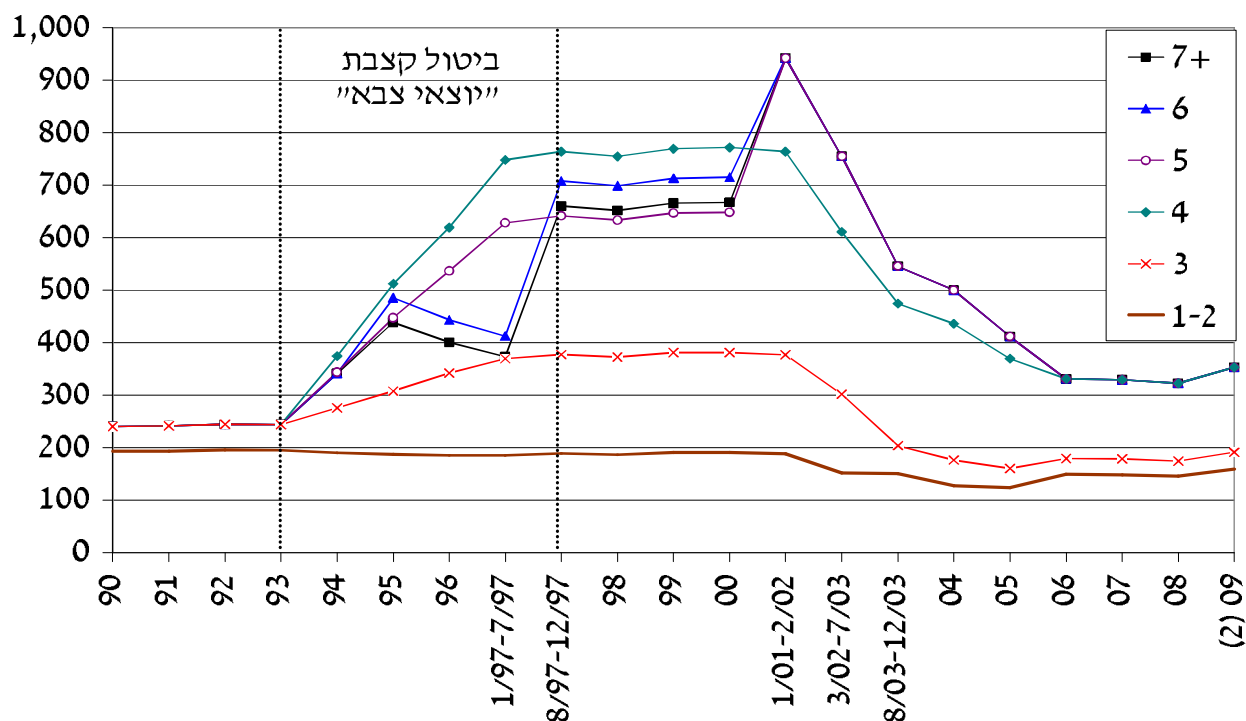
- and --- (2002), "A Note on the Changing Relationship Between Fertility and Female Employment Rates in Developed Countries", *Journal of Population Economics*, Vol. 15, No. 4, pp. 667-682.
- Baughman, R. and Dickert-Conlin, S. (2003), "Did Expanding the EITC Promote Motherhood?", *The American Economic Review Papers and Proceedings*, Vol. 93, No. 2, pp. 247-251.
- and --- (2007), "The Earned Income Tax Credit and Fertility", *Journal of Population Economics*, pp. 1432-1475 (online).
- Becker, G.S. (1960), "An Economic Analysis of Fertility", In: A. Coale (editor), *Demography and Economic Change in Developed Countries*, Princeton University Press, Princeton N.J.
- (1991), *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge.
- and H.G. Lewis (1973), "On the Interaction between the Quantity and Quality of Children", *Journal of Political Economy*, Vol. 81, No. 2, pp. S279-S288.
- Beenstock, M. (2007), "Do Abler Parents Have Fewer Children?", *Oxford Economic Papers*, Vol. 59, Issue 3, pp. 430-457.
- Ben-Porath, Y. (1973), "Short-term Fluctuation in Fertility and Economic Activity in Israel", *Demography*, Vol. 10, No. 3, pp. 183-204.
- Berman, E. and Klinov, R. (1997), *Human Capital Investment and Nonparticipation: Evidence from a Sample with Infinite Horizon (Or: Jewish Father Stops Going to Work)*, The Maurice Falk Institute for Economic Research in Israel, Discussion Paper No. 97.05, Jerusalem.
- (1999), *Subsidized Sacrifice: State Support of Religion in Israel*, The Pinhas Sapir Center for Development, Tel-Aviv University, Discussion Paper No. 2-99, Tel-Aviv.
- (2000), "Sect, Subsidy and Sacrifice: An Economist's View of Ultra-Orthodox Jews", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 115, No. 3, pp. 905-953.
- Bjorklund, A. (2006), "Does Family Policy Affect Fertility? Lessons from Sweden", *Journal of Population Economics*, Vol. 19, No. 1, pp. 3-24.
- Black, D. and others (2008), *Are children "Normal"?* Federal Reserve Bank of St. Louis, Research Division, Working Paper 2008-040A.
- Brewer, M., Ratcliffe, A. and Smith, S. (2007), *Does Welfare Reform Affect Fertility? Evidence from the UK*, The Centre for Market and Public Organization, University of Bristol, Working Paper No. 07/177.
- Buttner, T. and Lutz, W. (1990), "Estimating Fertility Responses to Policy Measures in the German Democratic Republic", *Population and Development Review*, Vol. 16, No. 3, pp. 539-555.
- Camasso, M.J. (2004), "Isolating the Family Cap Effect on Fertility Behavior: Evidence from New Jersey's Family Development Program Experiment", *Contemporary Economic Policy*, Vol. 22, Issue 4, pp. 453-467.
- Cohen, A., Dehejia, R. and Romanov, D. (2007), *Do Financial Incentives Affect Fertility?* NBER Working Paper 13700, Cambridge, Massachusetts, December.
- , ---, --- (2007), *Do Financial Incentives Affect Fertility?* NBER Working Paper 13700, Cambridge, Massachusetts, revised May 2009.
- Del Bono, E. (2001), *Estimating Fertility Responses to Expectations: Evidence from the 1958 British Cohort*, Oxford University, Department of Economics, Discussion Paper Series No. 80.
- , Weber, A. and Winter-Ebmer, R. (2007), *Clash of Career and Family: Fertility Decisions After Job Displacement*, IZA Discussion Paper No. 3272, Bonn.
- DellaPergola, S. (2007), *Actual, Intended, and Appropriate Family Size in Israel: Trends, Attitudes and Policy Implications*, Population Association of America – New York, March 29-31.

- Duclos, E., Lefebvre, P. and Merrigan, P. (2001), *A 'Natural Experiment' on the Economics of Stocks: Evidence on the Impact of Differential Family Policy on Fertility Rates in Canada*, Center for Research on Economic Fluctuations and Employment (CREFE), University of Quebec, Montreal.
- Fairlie, R.W. and London, R.A. (1997), "The Effect of Incremental Benefit Level on Birth to AFDC Recipients", *Journal of Policy Analysis and Management*, Vol. 16, No. 4, pp. 575-597.
- Furtado, D. and Hock, H. (2008), *Immigrants labor, Child-Care Services, and the Work-Fertility Trade-off in the United States*, IZA Discussion Paper No. 3506, Bonn.
- Frish, R. (2008), "The Effect of Child Allowances on Fertility in Israel", *Israel Economic Review*, Vol. 6, No. 1, pp. 1-22.
- Gauthier, A.H. and Hatzius, J. (1997), "Family Benefits and Fertility: An Econometric Analysis", *Population Studies*, Vol. 51, No. 3, pp. 295-306.
- Georgellis, Y. and Wall, H.J. (1992), "The Fertility Effect of Dependent Tax Exemptions: Estimates for the United States", *Applied Economics*, Vol. 24, No. 10, pp. 1139-1145.
- Gottlieb, D. and Kushnir, L. (2009), "Social Policy Targeting and Binary Information Transfer between Surveys", *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, Vol. 3, No. 2009-30 (June 23), <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2009-30>.
- Grogger, J. and Bronars, S.G. (2001), "The Effect of Welfare Payments on the Marriage and Fertility Behavior of Unwed Mothers", *The Journal of Political Economy*, Vol. 109, No. 3, pp. 529-545.
- Horvath-Rose, A.E. and Peters, H.E. (2008), "Capping Kids: The Family Cap and Non-Marital Childbearing", *Population Research and Policy Review*, Vol. 27, No. 2, pp. 119-138.
- Hotz, V.J., Klerman, J.A. and Willis, R.J. (1997), "The Economics of Fertility in Developed Countries", In: M.R. Rosenzweig and O. Stark (editors), *Handbook of Population and Family Economics*, Elsevier.
- Huttunen, K. and Kellokumpu, J. (2009), *Effect of Job Displacement on Couple's Employment and Fertility Decisions*, mimeo.
- Jagannathan, R., Camasso, M.J. and Killingsworth, M. (2004), "New Jersey's Family Cap Experiment: Do Fertility Impacts Differ by Racial Density", *Journal of Labor Economics*, Vol. 22, No. 2, pp. 431-459.
- Jones L.E., Schoonbroodt, A. and Tertilt, M. (2008), *Fertility Theories: Can They Explain the Negative Fertility-Income Relationship?*, NBER Working Paper 14266, Cambridge, Massachusetts.
- Joyce, T., Kaestner, R. and Korenman, S. (2002), *Welfare Reform and Non-Marital Fertility in the 1990s: Evidence from Birth Records*, NBER Working Papers 9406, Cambridge, Massachusetts.
- and others (2004), "Family Cap Provisions and Changes in Births and Abortions", *Population Research and Policy Review*, Vol. 23, No. 5-6, pp. 475-511.
- Kearney, M.S. (2002), "Is There an Effect of Incremental Welfare Benefits on Fertility Behavior? A Look at the Family Cap", *The Journal of Human Resources*, Vol. 39, No. 2, pp. 295-325.
- Laroque, G. and Salanie, B. (2008), *Does Fertility Respond to Financial Incentives?* IZA Discussion Paper No. 3575, Bonn.
- Levine, P.B. (2002), *The Impact of Social Policy and Economic Activity Throughout Fertility Decision Tree*, NBER Working Paper 9021, Cambridge, Massachusetts.
- Lindstrom, D.P. and Berhanu, B. (1999), "The Impact of War, Famine, and Economic Decline on Marital Fertility in Ethiopia", *Demography*, Vol. 36, No. 2, pp. 247-261.
- Manski, C.F. and Mayshar, J. (2003), "Private Incentives and Social Interactions: Fertility Puzzles in Israel", *Journal of the European Economic Association*, Vol. 1, No. 1, pp. 181-211.

- McNown, R. and Ridao-Cano, C. (2004), "The Effect of Tax-Benefit Policies on Fertility and Female Labor Force Participation in Canada", *Review of Economics of the Household*, Vol. 2, No. 3, pp. 237-254.
- Milligan, K. (2005), "Subsidizing the Stock: New Evidence on Tax Incentives and Fertility", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 87, No. 3, pp. 539-555.
- and Stabile, M. (2008), *Do Child Tax Benefits Affect the Wellbeing of Children? Evidence from Canada Child Benefit Expansions*, NBER Working Paper 14624, Cambridge, Massachusetts.
- Moffitt, R.A. (1998), "The Effect of Welfare on Marriage and Fertility", In: R. Moffitt (editor.), *Welfare, the Family, and Reproductive Behavior*, National Academy Press, Washington D.C.
- Mork, E., Sjogren, A. and Svaleryd, H. (2009), *Cheaper Child Care, More Children*, Research Institute of Industrial Economics, IZA Discussion Paper No. 3942, Bonn.
- Ohinata, A. (2008), *Fertility Response to Financial Incentives: Evidence from the Working Families Tax Credit in the UK*, Warwick Economic Research Papers No. 851.
- Parent, D. and Wang, L. (2007), "Tax Incentives and Fertility in Canada: Permanent vs. Transitory Effects", *Canadian Journal of Economics*, Vol. 40, No. 2, pp. 371-400.
- Ridao-Cano, C. and McNown, R. (2005), "The Effect of Tax-Benefit Policies on Fertility and Female Labor Force Participation in the United States", *Journal of Policy Modeling*, Vol. 27, No. 9, pp. 1083-1096.
- Schellekens, J. (2007), *Family Allowances and Fertility: Socio-economic and Religious Differential*, Department of Sociology and Anthropology, Hebrew University, Jerusalem (manuscript).
- (forthcoming), "Family Allowances and Fertility: Socio-economic Differential", *Demography*.
- Whittington, L.A., Alm, J. and Peters, H.E. (1990), "Fertility and the Personal Exemption: Implicit Pronatalist Policy in the United States", *The American Economic Review*, Vol. 80, No. 3, pp. 545-556.
- (1992), "Taxes and the Family: The Impact of the Tax Exemption for Dependents on Marital Fertility", *Demography*, Vol. 29, No. 2, pp. 215-226.
- Willis, R.J. (1973), "A New Approach to the Economic Theory of Fertility Behavior", *The Journal of Political Economy*, Vol. 81, No. 2, pp. S14-S64.
- Zhang, J., Quan, J. and Meerbergen, P.V. (1994), "The Effect of Tax-Transfer Policies on Fertility in Canada, 1921-88", *The Journal of Human Resources*, Vol. 29, No. 1, pp. 181-201.

נספחים

תרשים נ-1. קצבת ילדים¹ לפי סדר לידה, לא כולל קצבת "יוצאי צבא"
(ש"ח לחודש, במחירים ממוצעים של 2007)

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

(1) לילדים שנולדו עד יוני 2003. ילדים שנולדו לאחר מכן מקבלים קצבה לילד ראשון (ושני) בלי קשר למספרם הסידורי.
(2) בהנחה שמדד המחירים לצרכן של 2009 יהיה כמו ב-2008. לא כולל תוספת לקצבת ילדים מסדר 2-4 במסגרת חוק ההתייעלות הכלכלית לשנים 2009-2010 (חוק ההסדרים).

לוח נ-1. אוכלוסיית המחקר: נשים לפי לאום וגיל בשנת 2007

קבוצת גיל	סה"כ	יהודיות ¹		לא-יהודיות						
		סה"כ	חרדיות בהגדרה רחבה ²	סה"כ	ערביות				דרוזיות ⁵	
					סה"כ	בדואיות צפון ³	בדואיות דרום ⁴	ירושלים		אחר
סה"כ	1,982,163	1,600,113	129,677	382,050	347,380	13,225	38,114	62,630	233,411	34,670
שיעור (%)	100.0	80.7	6.5	19.3	17.5	0.7	1.9	3.2	11.7	1.7
15-19	295,221	222,123	28,177	73,098	67,067	2,514	9,273	12,977	42,303	6,031
20-24	296,952	237,014	31,317	59,938	54,418	2,130	6,983	10,129	35,176	5,520
25-29	276,644	221,034	23,968	55,610	50,189	1,934	6,115	9,539	32,601	5,421
30-34	275,689	221,140	16,641	54,549	49,278	1,818	5,627	8,743	33,090	5,271
35-39	243,680	196,472	10,116	47,208	42,786	1,671	4,331	7,730	29,054	4,422
40-44	207,163	168,437	6,807	38,726	35,477	1,360	2,633	5,819	25,665	2,249
45-49	199,731	169,118	6,668	30,613	27,906	1,033	1,815	4,531	20,527	2,707
50-54	187,083	164,775	5,983	22,308	20,259	765	1,337	3,162	14,995	2,049

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

(1) כולל עולות לא-יהודיות (למעט לבנוניות שהגיעו לארץ בעקבות יציאת ישראל מדרום לבנון בשנת 2000).

(2) להגדרת חרדיות בהגדרה רחבה ראו פרק ה-1.

(3) ערביות המתגוררים ביישובים הבאים: אבטין, בועיינה-נוג'ידאת, ביר אל-מכסור, בסמת טבעון, דמיידה, זרזיר, חי'אלד, חוסנייה, חמאם, טובא-זנגרייה, כמאנה, כעביה-טבאש-חג'אג'רה, מנשית זבדה, סואעד (חמרייה), סלמה, עראמשה, רומת הייב, שבלי-אום אל-גנם (הרשימה מבוססת בעיקר על בן-דוד [2004]). לא נכללו בדואיות המתגוררות ביישובים אחרים במחוז הצפון אותן לא ניתן לזהות.

(4) ערביות המתגוררות במחוז הדרום.

(5) כולל צירקסיות.

נספח 1 – זיהוי חרדים

בחירת דפוסי הילודה של האוכלוסייה החרדית מחייבת זיהוי נשים חרדיות. בעבר ננקטו מספר דרכים לזהותן. Berman ו-Klinov (1997) הסתמכו על לימודים בשיבה גבוהה כמענה של גברים לשאלה לגבי בית הספר האחרון בסקרי כוח אדם והכנסות, וכך גם דהן (1998-99). בהמשך הפכה שיטת זיהוי זו מקובלת במחקרים הנשענים על סקרים ומפקדי האוכלוסין והדיר שערך הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס). השיטה אינה מאפשרת לזהות משפחות חרדיות בהן הגבר לא למד בשיבה (תופעה נפוצה אצל חסידים), חרדים שלמדו במסגרות אחרות לאחר הישיבה ומשפחות חד-הוריות. מאידך יזוהו בטעות כחרדים בוגרי ישיבות של הציונות הדתית שלא המשיכו ללמוד וכן חוזרים בשאלה.

שיטת זיהוי אחרת מבוססת על לימודים של הילדים בבתי ספר המשתייכים לזרמי החינוך החרדים (מעין החינוך התורני, החינוך העצמאי ומוסדות פטור), כפי שאלו מופיעים בקבצי תלמידים של משרד החינוך – ראו, למשל, Cohen et al. (2007) ופורטנוי (2007). השיטה מזהה בטעות כחרדים אוכלוסייה רחבה של הורים מסורתיים יוצאי אסיה-אפריקה השולחים את ילדיהם לאותם מוסדות משיקולים חינוכיים וכאלו מרקע חברתי-כלכלי חלש הבוחרים לעשות כן משיקולים כלכליים – יום לימודים ארוך, הספקת ארוחות צהריים וכדומה⁴⁹. בהקשר של חקירת דפוסי הילודה השימוש בשיטת זיהוי זו מוגבל להורים שילדם הבכור הגיע לפחות לכיתה א', כלומר בדרך כלל מדובר על משפחות חרדיות בנות 2-3 ילדים לפחות.

גישה אחרת לזיהוי חרדים מבוססת על איתור פרטים המתגוררים באזורים (למשל תאים סטטיסטיים במפקדי האוכלוסין והדיר, שכונה וכיוצא בזה) בהם מתגורר שיעור גבוה של מצביעים למפלגות חרדיות כש"ס, אגודת ישראל ודגל התורה (יהדות התורה) – ראו גורביץ וכהן-קסטרו (2004). זיהוי תכונות של פרטים על בסיס גיאוגרפי עלול להיות שגוי משום שבתא שטח נתון האוכלוסייה אינה בהכרח הומוגנית, וגם כלל ההחלטה לגבי שיעור המצביעים המזערי הקובע שתא השטח חרדי הוא שרירותי. בנוסף, חלק לא מבוטל מהמצביעים למפלגות חרדיות אינם חרדים. יתרונה של השיטה הוא בכך שהיא מאפשרת לשייך פרטים המתגוררים בתא השטח לקבוצת הרוב באותו מקום, כאשר בנסיבות אחרות הזיהוי שלהם לא היה מתאפשר; זאת בשעה שניתן להניח כי השקפת עולמם ודפוסי התנהגותם דומים ברוב המקרים לאלו של תושבי אותו תא שטח.

החל משנת 2002 עורכת הלמ"ס את הסקר החברתי ובו נשאלים הנסקרים, בני 20 ומעלה, באופן ישיר לגבי מידת הדתיות שלהם ואצל היהודים האם הם חרדים. בהסתמך על המענה לשאלה זו ומאפיינים נוספים של הפרטים חוקרים זקפו את תכונות החרדיות גם לסקרים אחרים כסקר הוצאות משק הבית (גוטליב, 2007; Kushnir ו-Gottlieb, 2009).

זיהוי חרדים במחקר

במחקר היה עלינו להתבסס על קבצים מנהליים המצויים ברשות המוסד לביטוח לאומי על מנת לזהות נשים חרדיות. בשלב ראשון אותרו נשים שלפי מערכת הגבייה היו מבוטחות באחת מהשנים 1968-2007 במעמד של תלמיד במוסד לימודים שזוהה על ידינו כסמינר חרדי לבנות. הלימודים במוסדות אלו מתקיימים בדרך כלל כאשר הבנות בנות 18-20 וטרם נישאו. באותו אופן זוהו גברים מבוטחים שהיו רשומים כתלמידי ישיבה. כיוון שחלק מהישיבות משתייכות לציונות הדתית שבוגריה משרתים שירות

⁴⁹ כמו כן עלולים להיות מזהים בטעות כחרדים הורים השולחים את ילדיהם לבית ספר חילוניים המשתייכים לחינוך המוכר שאינו רשמי (למשל בתי ספר דמוקרטיים), אולם היקפה של התופעה מצומצם.

צבאי מלא, הוגדרו חרדים כגברים שלמדו/לומדים בישיבה ועשו שירות צבאי סדיר של עד שנה. יצוין כי חלק מהחרדים משרתים שירות מקוצר של חודשים ספורים, בדרך כלל בהיותם כבר בעלי משפחות, ולכן הגבלנו את השירות הצבאי של אלו המוגדרים כחרדים לתקופה שאינה עולה על שנה. בסיכומו של דבר הוגדרה חרדית **בהגדרה צרה** כאישה שלמדה/לומדת בסמינר חרדי ו/או כאישה שנישאה לגבר שלמד/לומד בישיבה ולא שירת בצבא או שירת עד שנה. מלוח נ-2 עולה כי בשנת 2007 כ-81 אחוזים מתלמידי הישיבה בני 20-54 לא שירתו בצבא או שירתו לכל היותר שנה, והשיעורים גבוהים יותר אצל הצעירים. חלקם של תלמידי הישיבה ששירתו פרק זמן קצר שאינו עולה על שנה זניח. יצוין כי לפי עיבודים מהסקר החברתי לשנת 2007 למעלה מארבע חמישיות מהגברים (שאינם רווקים) בני 20-54 שבית הספר האחרון שלהם הוא ישיבה גבוהה ולא שירתו בצבא מגדירים את עצמם חרדים.

בסה"כ הסתכם מספר הנשים החרדיות בנות 20-54 בשנת 2007 ב-87.7 אלפים – כ-46 אחוזים מהן זוהו לפי לימודיהן בסמינר והיתר לפי בן הזוג (לוח נ-3). שיעור הזיהוי העצמי פוחת מאוד עם הגיל: בקרב בנות 20-24 הוא עומד על כ-73 אחוזים ומעבר לגיל 40 על פחות מ-1 אחוז.

השימוש בהגדרה הצרה מעורר בעיות זיהוי אחדות. ראשית, שיעור הכיסוי של הלומדים בסמינרים חרדיים ובישיבות היה נמוך בעבר ולכן רק חלק מהחרדיות המבוגרות אותרו. שנית, הזיהוי של חרדים צעירים עד גיל 21 בהווה חלקי משום שטרם חלף פרק זמן מספיק על מנת שניתן יהיה לדעת האם הם שירתו בצבא, ובקבוצת גיל זו שיעורי הפיריון של החרדיות גבוהים. שלישית, רק חלק מהחרדיות לומדות בסמינר ולכן כל עוד הן לא התחתנו וזוהו כחרדיות באמצעות בעליהן לא ניתן לחשב כשורה את שיעורי הפיריון הסגוליים לפי גיל. שלישית, חלק מהחרדים (במיוחד חסידים) לא למדו בישיבה. לבסוף, חלק מהחרדים חזרו בשאלה ויוגדרו בטעות חרדים.

לפיכך הוגדרה חרדית **בהגדרה רחבה** כחרדית בהגדרה צרה וכן אישה שקרובי המשפחה הבאים שלהם הוגדרו כחרדים בהגדרה צרה: לפחות 2 אחים/אחיות, אב ו/או אם, לפחות 2 בנים/בנות וכן אישה שלבעלה שני קרובי משפחה כאלו. ההגדרה הרחבה מאפשרת להתגבר על חלק מבעיות הזיהוי שצוינו לעיל, ובמיוחד על אלו הנוגעות לנשים צעירות מאוד ולמבוגרות. יש לשים לב שהדרישה לשני קרובי משפחה מתבקשת משום שיכול להיות שמידת הדתיות בתוך משפחה עשויה להיות שונה מאוד (למשל אחד הילדים חזר בתשובה/בשאלה) ובכל מקרה במשפחות חרדיות יש לרוב יותר משלושה ילדים.

לפי ההגדרה הרחבה נמנו בשנת 2007 101.5 אלף נשים חרדיות בנות 20-54 (לוח נ-3). מתוכן זוהו בהגדרה הצרה כ-88 אחוזים והיתר באמצעות קרובי המשפחה. הזיהוי בעזרת קרובי משפחה חרדים שכח אצל בני 20-24 (בדרך כלל ילדים או אחים של חרדים בהגדרה צרה) ויותר מכך בקרב בני 45 ומעלה (בעיקר הורים לחרדים).

הוגדרה גם חרדית **בהגדרה גיאוגראפית** כיהודיה המתגוררת במיקוד שלפחות 70 אחוזים מהנשים היהודיות בנות 25-39 המתגוררות באותו מיקוד הוגדרו כחרדיות בהגדרה רחבה. בלוח נ-4 ניתן למצוא נתונים על החרדיות בהגדרה הגיאוגראפית לפי ישוב בשנת 2007. באופן טבעי חרדים נוטים להתגורר בריכוזים משלהם – בעוד שבממוצע כ-8 אחוזים מהיהודיות בנות 25-39 הן חרדיות בהגדרה רחבה, הרי שכ-64 אחוזים מהן מתגוררות במיקודים בהם הן מהוות רוב מכלל היהודיות המתגוררות שם. בישובים הבאים החרדיות בנות 25-39 מהוות לפחות רבע מכלל היהודיות (בסוגריים שיעורם באחוזים): אלעד (58%), בית אל (46%), בית שמש (44%), בית"ר עילית (80%), בני ברק (68%), טלמון (36%), ירושלים (28%), כוכב יעקב (59%), כפר חב"ד (73%), מודיעין עילית (89%), נתיבות (26%), עמנואל (54%), קריית יערים (70%) ורכסים (56%). בירושלים מתגוררות כ-25 אחוזים מהחרדיות ובבני ברק כ-15 אחוזים. הניתוח הגיאוגראפי מצביע על כך

שהיהו של חרדים לפי ההגדרה הרחבה מוצלח, משום שהוא מוצא אותם בישובים המוכרים היטב כחרדיים, הגם שלא כל הנשים הגרות שם מזוהות על ידינו כחרדיות.

נבחנה הגדרה נוספת של חרדית, המוסיפה לחרדיות בהגדרה רחבה נשים המוגדרות כחרדיות לפי מקום מגוריהן וזיהוי חלקי של בן הזוג כחרדי (להלן הגדרה רחבה וגיאוגרפית): נשים יהודיות המתגוררות במיקוד ש-60 אחוזים ומעלה מהנשים היהודיות בנות 25-39 המתגוררות שם הן חרדיות בהגדרה רחבה וכן שכן זוגן מקיים לפחות אחד משני התנאים הבאים: לא שירת בצבא יותר משנה (כולל לא שירת כלל); למד בישיבה. מלוח נ-3 עולה כי בהגדרה זו נוספו כ-6 אלפים נשים חרדיות, והתוספת גדלה עם גיל האשה.

בלוח נ-5 נערכת השוואה של מספר החרדיות במחקר בשנת 2007 לעומת מספרן בסקר החברתי ובסקר כוח אדם. מספר הנשים החרדיות בנות 20-54 בהגדרה הרחבה נמוך בעשירית ממספרן בסקר החברתי (ממוצע רב-שנתי), המבוסס כאמור על זיהוי עצמי. בקבוצת הגיל 20-24 מספרן בהגדרה הרחבה עולה על מספרן בסקר החברתי, בקבוצות הגיל 25-34 הוא דומה, ובקבוצות הגיל 35-54 הוא עומד על כמחצית. מספר תלמידי הישיבה הנשואים (שלא שירתו בצבא) באוכלוסיית המחקר דומה מאוד למספרם של הגברים הנשואים שמוסד הלימודים האחרון שלהם לפי סקר כוח אדם הוא ישיבה גבוהה, וזאת בכל אחת מקבוצות הגיל.

השוואה מעניינת נוספת, מזווית הסתכלות ארוכת טווח של התרחבות העולם החרדי, היא בין מספר הגברים שקיבלו מצה"ל דחיית התייצבות ראשונית בהסדר "תורתו אומנותו" (רובם ככולם בגיל 18) לבין מספרם של תלמידי הישיבה שלא שירתו בצה"ל או מספרם של הגברים החרדים בהגדרה רחבה – בעת שהיו בגיל 18. מתרשים נ-2 עולה כי קיים דמיון רב במספר הגברים החרדים בהגדרות השונות: מספר הגברים בהסדר "תורתו אומנותו" נמוך במידת מה ממספרם של אלו בהגדרה הרחבה ועולה במקצת על מספר תלמידי הישיבה שלא שירתו בצה"ל. יוצא אפוא כי מספר הפרטים שזוהו כחרדים במחקר עולה בקנה אחד עם מספרם לפי הגדרות אחרות המבוססות על סקרים של הלמ"ס ועל נתוני הצבא.

נבחן גם הדמיון במאפיינים החברתיים-כלכליים של החרדים לפי המחקר לעומת מאפייני החרדים בסקרי הלמ"ס. מספר הילדים שנולדו לאישה חרדית (שנישאה) לפי שלוש הגדרות החרדיות במחקר (תלמיד ישיבה, הגדרה צרה ורחבה) דומה מאוד בכל קבוצות הגיל ומגיע בקרב בנות 40-44 בשנת 2007 ל-7.5 ילדים, וגבוה במידת מה ממספר הילדים לחרדיות שנישאו לפי הסקר החברתי (לוח נ-6). מספר הילדים שנולדה לאישה הנשואה לתלמיד ישיבה שלא שירת בצבא או שירת עד שנה גבוה בהרבה ממספר הילדים שנולדו לפי סקר כוח אדם לגבר נשוי שבית הספר האחרון שלו הוא ישיבה גבוהה⁵⁰. מכאן ניתן להסיק שבאוכלוסייה המוגדרת כחרדית לפי סקר כוח אדם נמצאים כפי הנראה רבים שאינם חרדים, למשל בוגרי ישיבות הסדר שלא המשיכו ללימודים גבוהים.

שיעור התעסוקה של נשים שנישאו והן חרדיות בהגדרה רחבה גבוה משיעור התעסוקה של חרדיות שנישאו לפי הסקר החברתי, בעוד ששיעור התעסוקה של גברים נמוך יותר, אך עדיין עולה על זה של גברים המזוהים כחרדים בסקר כוח אדם (לוח נ-7). ההכנסה החודשית הממוצעת של שכירה (שנישאה) חרדית בהגדרה רחבה דומה מאוד להכנסתה של שכירה חרדית (שנישאה) לפי סקר הכנסות (זיהוי חרדים לפי בית ספר אחרון של גבר במשק הבית הוא ישיבה גבוהה), וכך גם בקרב גברים.

⁵⁰ חלק מהילדים לאמהות בנות 35-44 כבר הגיע לגיל 18 ולכן הם אינם נכללים בסקר כוח אדם.

לוח נ-2. תלמידי ישיבה נשואים לפי גיל ומשך שירות צבאי, 2007

תלמידי ישיבה				גברים יהודים שנישאו	קבוצת גיל
מזה:		מהגברים היהודים	סה"כ		
לא שירתו או שירתו עד שנה	לא שירתו בצבא				
שיעור (אחוזים)					
81.3	76.7	10.3	91,084	887,168	סה"כ
90.8	88.6	57.8	16,268	28,148	20-24
81.0	77.4	26.3	22,450	85,504	25-29
76.5	69.4	12.0	18,701	155,675	30-34
79.8	69.6	8.2	13,506	164,336	35-39
76.6	73.5	6.0	8,968	148,448	40-44
79.4	78.4	4.5	6,809	151,711	45-49
85.6	84.9	2.9	4,382	153,346	50-54

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

לוח נ-3. נשים חרדיות בהגדרה צרה ורחבה לפי גיל, 2007

הגדרה רחבה וגיאוגרפית		הגדרה רחבה		הגדרה צרה			קבוצת גיל
סה"כ	מיקודים חרדיים: תוספת	סה"כ	קרובי משפחה חרדים: תוספת	סה"כ	תלמידי ישיבה ¹ : תוספת	בנות סמינר	
107,270	5,770	101,500	12,534	89,671	47,658	41,308	סה"כ
31,641	324	31,317	3,242	28,117	7,537	20,538	20-24
24,439	471	23,968	1,911	22,104	6,989	15,068	25-29
17,339	798	16,641	1,197	15,485	10,291	5,153	30-34
11,021	905	10,116	258	9,906	9,486	372	35-39
7,862	1,055	6,807	657	6,249	6,055	95	40-44
7,638	970	6,668	2,274	4,581	4,346	48	45-49
7,230	1,247	5,983	2,995	3,229	2,954	34	50-54

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.
(1) שלא שירתו בצבא או שירתו עד שנה.

לוח נ-4. נשים חרדיות בהגדרה רחבה בנות 25-39 לפי מיקוד, 2007¹

שם הישוב	שיעור חרדיות מיהודיות (אחוזים)	מספר חרדיות				התפלגות מסך החרדיות (אחוזים)
		לפי שיעור חרדיות במיקוד (באחוזים)				
		+70	+60	+50	סה"כ	
אופקים	16.9	67	67	240	392	0.8
אלעד	58.2			2,379	2,379	4.7
אשדוד	13.5	1,433	1,629	1,633	2,998	5.9
אשקלון	1.6				176	0.3
באר שבע	1.2				232	0.5
בית אל	45.7				215	0.4
בית שמש	43.6	725	727	3271	3,361	6.6
בית"ר עילית	79.9	2,664	2,664	2,664	2,664	5.2
בני ברק	68.4	5,970	7,028	7,456	7,828	15.4
בת ים	1.2				175	0.3
גבעת שמואל	5.6				147	0.3
זכרון יעקב	8.2				140	0.3
חדרה	1.4		16	17	115	0.2
חולון	1.0				188	0.4
חיפה	2.7	76	85	203	637	1.3
חצור הגלילית	12.5				108	0.2
טבריה	5.7			53	246	0.5
טלמון	36.2				108	0.2
ירוחם	13.1				109	0.2
ירושלים	28.4	6,258	7,832	8,861	12,905	25.4
כוכב יעקב	59.3	321	321	321	369	0.7
כפר חב"ד	72.8	299	299	299	305	0.6
מגדל העמק	5.6			36	150	0.3
מודיעין עילית	89.0	3,806	3,806	3806	3,806	7.5
מעלה אדומים	3.2				121	0.2
נתיבות	26.2			40	697	1.4
נתניה	3.7	184	200	202	701	1.4
עמנואל	53.5			115	115	0.2
ערד	5.4				146	0.3
פתח תקווה	4.9				1,108	2.2
צפת	18.0		5	159	456	0.9
קריית ארבע	23.8				133	0.3
קריית אתא	2.0				104	0.2
קריית גת	7.2	66	66	145	323	0.6
קריית יערים	69.5	8	162	162	162	0.3
קריית מלאכי	10.5				206	0.4
ראש העין	4.3				164	0.3
ראשון לציון	0.7				192	0.4
רחובות	4.1			70	517	1.0
רכסים	56.4			391	391	0.8
רמת גן	1.0				155	0.3
תל אביב – יפו	1.0	69	69	69	612	1.2
ישובים אחרים	1.9	126	126	159	4,794	9.4
סה"כ	7.9	22,072	25,102	32,751	50,860	100.0

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

1) בלוח מוצגים רק ישובים המונים מעל ל-100 חרדיות, למעט שורת ישובים אחרים. מודגשים הישובים בהם למעלה מרבע מהנשים היהודיות הן חרדיות.

לוח נ-5. מספר החרדים לפי מקורות שונים וגיל, 2007

גברים שנשאו		נשים				קבוצת גיל
		סקר חברתי		המחקר		
סקר כוח אדם ³	המחקר: תלמיד ישיבה ²	ממוצע 2007-2002 ¹	2007	הגדרה רחבה	הגדרה צרה	
72,015	74,083	114,417	109,276	101,500	89,671	סה"כ
12,740	14,778	26,010	24,679	31,317	28,117	20-24
18,440	18,185	23,704	28,379	23,968	22,104	25-29
12,953	14,315	15,092	11,782	16,641	15,485	30-34
10,484	10,783	15,057	16,100	10,116	9,906	35-39
6,842	6,867	12,218	6,377	6,807	6,249	40-44
5,439	5,405	11,843	8,650	6,668	4,581	45-49
5,117	3,751	10,493	13,309	5,983	3,229	50-54

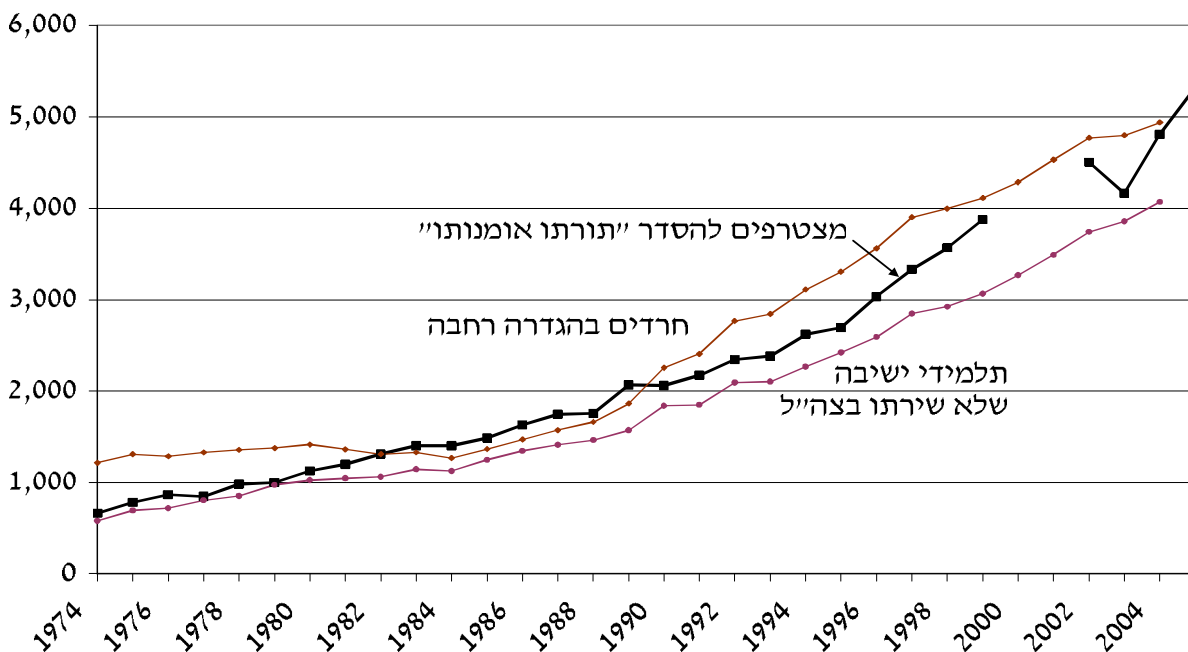
המקור: המוסד לביטוח לאומי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי המחקרים.

(1) בשל תנודתיות ניכרת במספר החרדים בסקרים השונים, עקב מדגמים שנתיים קטנים, חושב גם הממוצע הרב-שנתי. מספר החרדיות בכל שנה מקודם למספרן בשנת 2007 בשיעור של 3 אחוזים לשנה (למשל, עבור F נשים בנות 20-24 בשנת 2002, מספרן המותאם לשנת 2007 הוא $F \times 1.03^5$), ולאחר מכן נערך מיצוע של המספר המותאם של נשים מכל שנות הסקר החברתי.

(2) שלא שירת בצבא או שירת עד שנה.

(3) בית הספר האחרון של בן הזוג הוא ישיבה גבוהה. ממוצע סקרי כוח אדם לשנים 2006-2007 עקב מיעוט תצפיות בכל שנה.

תרשים נ-2. מצטרפים להסדר "תורתו אומנותו"¹ וחרדים בני 18 בהגדרות המחקר²

המקור: המוסד לביטוח לאומי; דין וחשבון הוועדה לגיבוש ההסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות (דוח "וועדת טל"), אפריל 2004; צה"ל, אגף כח אדם, מכתב מתאריך 24/2/2009; עיבודי המחקרים.

(1) דחויי שירות בצה"ל בהתייחסות ראשונית בהסדר "תורתו אומנותו", מגיל 18 עד גיל הפטור משירות צבאי.

(2) שהיו לפחות בני 22 בשנת 2007.

לוח נ-6. מספר ילדים לחרדיות שנישאו, לפי מקורות שונים וגיל, 2007

קבוצת גיל	המחקר (בסוגריים – מספר ילדים עד גיל 18)					סקר חברתי ¹	סקר כוח אדם ² (ילדים עד גיל 18 במשק הבית)
	תלמיד ישיבה ³	הגדרה צרה	הגדרה רחבה ⁴	2007	ממוצע 2007-2006		
20-24	1.2 (1.2)	1.2 (1.2)	1.2 (1.2)	1.2	1.1		1.0
25-29	3.0 (3.0)	2.9 (2.9)	2.9 (2.9)	2.9	2.7		2.5
30-34	4.9 (4.9)	4.7 (4.7)	4.7 (4.7)	3.7	4.1		4.1
35-39	6.5 (6.3)	6.4 (6.2)	6.4 (6.2)	6.3	6.0		5.6
40-44	7.6 (5.8)	7.5 (5.8)	7.5 (5.7)	7.0	6.6		5.4
שיעור הנשים עם +7 ילדים (אחוזים)							
39-35	50.0	49.2	48.6	46.8	41.9		
44-40	63.7	63.3	63.3	80.5	58.6		

המקור: המוסד לביטוח לאומי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי המחקרים.

(1) עבור התשובה +7 ילדים נזקף הערך 8 ילדים.

(2) לגבר חרדי שנישא. חרדי מוגדר כמי שבית הספר האחרון שלו הוא ישיבה גבוהה. ממוצע סקרי כוח אדם לשנים 2007-2006 עקב מיעוט תצפיות בכל שנה.

(3) שלא שירת בצבא או שירת עד שנה.

(4) מספר הילדים לחרדיות נשואות המשתייכות להגדרה הרחבה והגיאוגרפית אבל אינן משתייכות להגדרה הרחבה, לפי קבוצת גיל הוא כדלקמן: 24-20, 1.2 – 29-25, 2.5 – 34-30, 4.0 – 39-35, 5.3 – 44-40, 5.7 – מדובר על פריון ילודה הנמוך בהרבה מזה של נשים חרדיות נשואות בהגדרה רחבה, ומכאן ניתן לשער שמידת הדתיות של אותן נשים פחותה.

לוח נ-7. תעסוקה ושכר של חרדים שנישאו, לפי מקורות שונים וגיל, 2006

קבוצת גיל	שיעור תעסוקה (אחוזים)								הכנסה חודשית ברוטו מעבודה שכירה (אלפי ש"ח)
	נשים				גברים				
	הגדרה ¹	סקר חברתי ²	הגדרה ¹	סקר חברתי ²	הגדרה ¹	סקר חברתי ²	הגדרה ¹	סקר חברתי ²	
	רחבה	סקר חברתי ²	רחבה	סקר חברתי ²	רחבה	סקר חברתי ²	רחבה	סקר חברתי ²	
סה"כ	60.3	46.9	35.3	44.6	26.3	4.0	4.1	5.9	6.3
20-24	69.3	51.9	16.4	7.9	12.6	2.4	2.9	2.9	3.3
25-29	63.4	63.6	31.3	31.2	16.7	3.8	3.5	4.0	3.3
30-34	57.5	37.2	41.7	51.7	29.4	4.7	4.4	6.2	5.3
35-39	50.9	43.5	45.5	58.7	26.3	5.3	5.1	7.1	6.3
40-44	47.9	42.5	43.9	66.1	46.8	5.2	5.0	6.4	7.8
45-49	52.0	34.6	46.6	50.8	44.1	5.8	4.8	7.4	7.6
50-54	56.2	38.0	51.9	55.3	40.4	6.2	6.8	9.0	8.2

המקור: המוסד לביטוח לאומי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי המחקרים.

(1) עבדו במהלך חודש אחד לפחות במהלך 2006 וקיבלו שכר בעד עבודתם.

(2) עבדו לפחות פעם אחת במהלך 12 החודשים האחרונים. ממוצע סקרים חברתיים לשנים 2007-2006 עקב מיעוט תצפיות בכל שנה.

(3) עבד לפחות פעם אחת במהלך 12 החודשים האחרונים. חרדי מוגדר כמי שבית הספר האחרון שלו הוא ישיבה גבוהה. ממוצע סקרי כוח אדם לשנים 2007-2006 עקב מיעוט תצפיות בכל שנה.

(4) חרדי מוגדר כמי שבמשפחתו מתגורר פרט שבית הספר האחרון שלו הוא ישיבה גבוהה. ממוצע סקרי הכנסות לשנים 2007-2006 עקב מיעוט תצפיות בכל שנה. השכר של 2007 מנוכה בשיעור הגידול הריאלי בשכר הממוצע למשרת שכיר ישראלי בין שנת 2006 לשנת 2007. יצוין כי בסקר החברתי הנסקרים נשאלים על הכנסה ברוטו/נטו מכל מקומות העבודה בטווחי הכנסות (ולא הכנסה מדויקת) ולכן לא נעשה שימוש בסקר.

לוח נ-8. השינוי במספר הילדים הממוצע שנולדו לאישה נשואה בתקופה שלאחר הקיצוץ בקצבאות הילדים בהשוואה לתקופה לפני¹,

לפי לאום, גיל ומספר ילדים בתחילת כל תקופה²

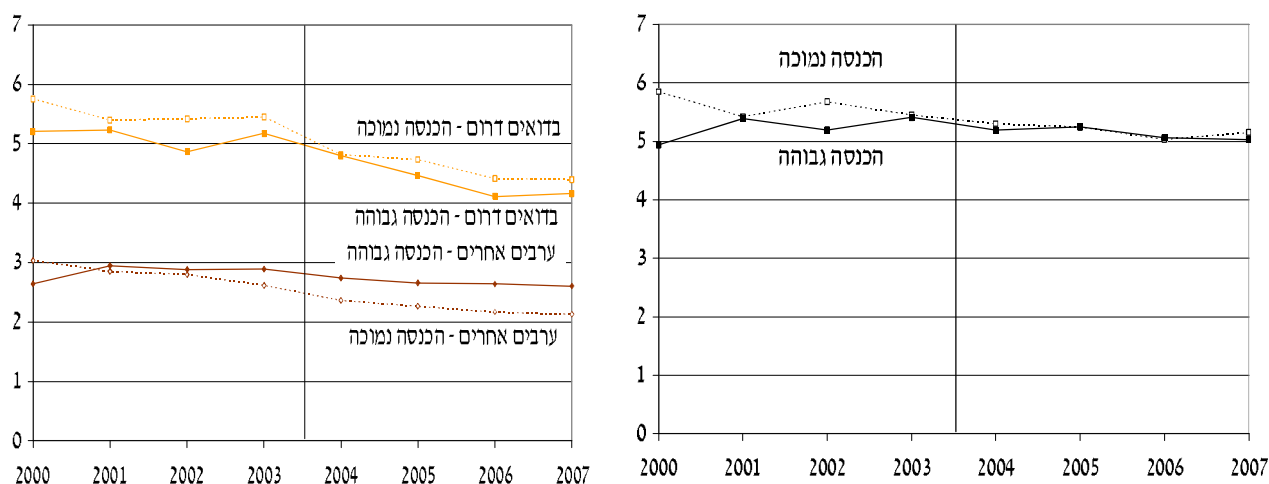
חרדים (בהגדרה רחבה)								יהודים לא-חרדים								קבוצת גיל
7	6	5	4	3	2	1	0	7	6	5	4	3	2	1	0	
						-0.179	0.131						0.274	0.174	0.332	15-19
			-0.227	-0.192	-0.138	-0.141	-0.092				-0.091	0.003	0.073	0.119	0.091	20-24
-0.047	-0.039	-0.053	-0.077	-0.102	-0.128	-0.052	-0.060		0.157	-0.059	-0.018	0.038	0.025	0.050	0.049	25-29
-0.046	-0.085	-0.013	-0.067	-0.062	-0.028	-0.010	0.195	-0.086	-0.018	0.014	0.051	0.000	0.030	0.111	0.184	30-34
-0.034	-0.049	0.008	0.068	-0.013	-0.080			-0.014	0.018	0.032	0.015	0.007	0.053	0.095	0.133	35-39
-0.058	-0.017	-0.012	0.016	-0.023	-0.024			-0.010	0.004	0.001	0.002	0.003	0.005	0.011	0.036	40-44
בדואים צפון								בדואים דרום								
							-0.081						-0.257	-0.189	0.023	15-19
				-0.257	-0.274	-0.245	-0.254			-0.200	-0.342	-0.275	-0.286	-0.156	-0.034	20-24
			-0.244	-0.250	-0.210	-0.090	-0.400	-0.312	-0.287	-0.303	-0.416	-0.251	-0.200	-0.380	-0.061	25-29
		-0.291	-0.217	-0.161				-0.353	-0.305	-0.260	-0.147	-0.006				30-34
	-0.048	-0.048	-0.088					-0.085								35-39
							-0.081									40-44
דרוזים								ערביי ירושלים								
						-0.058	-0.092						-0.118	-0.173	0.185	15-19
				-0.361	-0.195	-0.126	-0.036				-0.108	-0.171	-0.168	-0.104	0.230	20-24
			-0.172	-0.174	-0.171	-0.083	0.002		-0.301	-0.212	-0.137	-0.170	-0.113	-0.032	0.083	25-29
	-0.169	-0.099	-0.197	-0.124	-0.131	-0.047	0.013	-0.154	-0.077	-0.121	-0.077	-0.118	-0.164	0.004	0.019	30-34
	-0.077	-0.074	-0.056	-0.066				-0.011	-0.069	-0.059	-0.042	-0.033	0.055	0.126	-0.014	35-39
-0.038	0.001	-0.018	-0.031	-0.021				0.034	-0.004	0.001	0.005	-0.010	0.005		-0.016	40-44
								ערבים אחרים								
													-0.304	-0.159	-0.055	15-19
											-0.284	-0.169	-0.173	-0.162	-0.178	20-24
									-0.256	0.128	-0.153	-0.181	-0.201	-0.166	-0.185	25-29
								-0.124	-0.167	-0.115	-0.126	-0.121	-0.171	-0.152	-0.087	30-34
								-0.061	-0.053	-0.030	-0.045	-0.028	-0.016	-0.127	0.023	35-39
								-0.002	-0.008	-0.013	-0.000	0.001	-0.009	0.021	0.007	40-44

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים

(1) התקופה לאחר הקיצוץ בקצבאות ילדים – 1/7/2004 עד 31/12/2007 ; התקופה לפני – 1/7/1997 עד 31/12/2000.

(2) מודגשים הפרשים המובהקים ברמת מובהקות של 5 אחוזים. תאים ריקים מציינים פחות מ-100 תצפיות בכל אחת מהתקופות.

תרשים נ-3. פריון כולל של נשים נשואות בנות 25-44 לפי הכנסת האישה¹, 2000-2007
בדואים בדרום וערבים אחרים² חרדים

לוח נ-9. השפעת גובה קצבת ילדים¹ על הסתברות נשים ללדת
לפי קבוצת אוכלוסייה, 2007-1994

	יהודים לא-חרדים	חרדים	ערבים ²	בדואים דרום	בדואים צפון	ערביי ירושלים	דרוזים
השפעה שולית של הקצבה³							
סה"כ	3.2 E-7	***5.4 E-6	***1.7 E-5	***2.0 E-5	***1.4 E-5	***1.2 E-5	-4.7 E-6
נשואות	***3.8 E-6	***6.2 E-6	***1.6 E-5	***1.7 E-5	***1.3 E-5	***1.4 E-5	-3.7 E-6
השפעה של הקצבה בנקודת הממוצעים של השנים 2007-1994							
סה"כ	לא מובהק	2.4%	8.7%	8.5%	7.1%	5.6%	לא מובהק
נשואות	2.2%	2.6%	7.4%	5.8%	5.8%	6.1%	לא מובהק

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

(1) קצבה לילד 4 – יהודים לא-חרדים, ערבים, בדואים צפון, ערביי ירושלים, דרוזים; קצבה לילד 7 – חרדים, בדואים דרום.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(3) אמידות כמו בלוח 4. באמידות של סה"כ הנשים נוספו משתני דמי למצבים המשפחתיים והושמטו משתני בן הזוג.

לוח נ-10. השפעת גובה קצבת ילדים¹ על הסתברות נשים נשואות ללדת לפי קבוצת אוכלוסייה, 2007-1994: עם ובלי פיקוח על גיל נישואים ראשונים

דרוזים	ערביי ירושלים	בדואים צפון	בדואים דרום	ערבים ²	חרדים	יהודים לא-חרדים	
השפעה שולית של הקצבה³							
-3.8 E-6	***1.6 E-5	***1.4 E-5	***1.9 E-5	***1.7 E-5	***7.4 E-6	***6.1 E-6	עם פיקוח
-3.7 E-6	***1.4 E-5	***1.3 E-5	***1.7 E-5	***1.6 E-5	***6.2 E-6	***3.8 E-6	ללא פיקוח
השפעה של הקצבה בנקודת הממוצעים של השנים 2007-1994							
לא מובהק	7.0%	6.2%	6.5%	7.9%	3.1%	3.5%	עם פיקוח
לא מובהק	6.1%	5.8%	5.8%	7.4%	2.6%	2.2%	ללא פיקוח

המקור: המוסד לביטוח לאומי ועיבודי המחברים.

* מובהק ברמת מובהקות של 10 אחוזים, ** מובהק ברמת מובהקות של 5 אחוזים, *** מובהק ברמת מובהקות של 1 אחוז.

(1) קצבה לילד 4 – יהודים לא-חרדים, ערבים, בדואים צפון, ערביי ירושלים, דרוזים; קצבה לילד 7 – חרדים, בדואים דרום.

(2) לא כולל בדואים, ערביי ירושלים ודרוזים.

(3) אמידות כמו בלוח 4. באמידות עם פיקוח נכלל גם המשתנה גיל הנישואים (וכן שיעור בוגרות תיכון ומעלה לפי קבוצת אוכלוסייה ושתון לידה, שאומדניה אינם מובהקים).